

Univerzita Karlova v Praze

Filozofická fakulta

Ústav českých dějin

Diplomová práce

Jan Andrlé

Kult sv. Františka Xaverského v českých zemích raného novověku
(*The Cult of St. Francis Xavier in Early Modern Czech Lands*)

PRAHA

2011

vedoucí diplomové práce:

doc. Mgr. *Marie Koldinská*, PhD.

Poděkování:

Rád bych touto cestou poděkoval paní doc. Mrg. Marii Koldinské, PhD. za vedení práce, trpělivost, ochotu a cenné rady, s jejichž podporou tato práce vznikla.

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci vypracoval samostatně, že jsem řádně citoval všechny použité prameny a literaturu a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze, dne

RESUMÉ

Práce se zabývá studiem šíření, trvání, proměn a recepce kultu významného jezuitského světce sv. Františka Xaverského v prostředí raněnovověkých českých zemí. Jejím cílem je přispět k lepšímu poznání reality pobělohorské rekatolizace a české spirituality 17. a 18. století. Konkrétní kult byl vybrán s ohledem na skutečnost, že sv. František Xaverský byl úzce spojen s hlavním (resp. nejvýraznějším) aktérem pobělohorské rekatolizace, totiž jezuitským řádem, kde v neformální hierarchii řádových světců figuroval na druhém místě hned za zakladatelem řádu sv. Ignácem z Loyoly. Dále sv. František Xaverský patřil do skupiny pěti nových katolických světců, kteří byli kanonizováni roku 1622 (sv. Ignác z Loyoly, sv. František Xaverský, sv. Terezie z Avily, sv. Filip Neri a sv. Isidor z Madridu) a kteří představovali důležitý prvek obrozené protireformácké katolické spirituality. Ačkoli dosavadní literatura předpokládá rozšířenou úctu ke sv. Františku Xaverskému v českém baroku, systematické prozkoumání tohoto tématu však dosud nebylo provedeno.

První kapitola se zabývá vymezením tématu práce, mapuje dosavadní poznatky a dostupné prameny a předestírá metodiku práce. Druhá kapitola stručně popisuje život a dílo sv. Františka Xaverského. Třetí kapitola sleduje šíření úcty ke sv. Františku Xaverskému po jeho smrti a její rozvoj, kanonizaci sv. Xaveria a pokračování kultu v 17. a 18. století, její poslední oddíl pak věnuje zvláštní pozornost šíření xaveriánského kultu do Sv. říše římské, resp. střední Evropy, a jeho zdejší recepce. Ve 4. kapitole autor sleduje pronikání kultu sv. Františka Xaverského do českých zemí a jeho etablování, rozvoj a proměny v českém prostředí 17. a 18. století. Činí tak nejprve systematickým sledováním výskytu xaveriánských patrocinií, výskytu a způsobů uchopení sv. Xaveria v české písemné produkci daného období, výskytu a způsobů zobrazování sv. Xaveria a doplňkově též dalších zpráv zejména o veřejných festivitech týkajících se sv. Xaveria. Následně autor konstruuje dílčí funkce kultu sv. Františka Xaverského (tj. sv. Xaverius jako univerzitní patron, jako morový patron, jako patron proti náhlé smrti, proti bouři a špatnému počasí atd.) a snaží se postihnout vývoj kultu na časové ose. V závěrečné kapitole autor shrnuje dosažené poznatky a zodpovídá otázky položené v úvodu práce.

Klíčová slova: *Kult – Kult svatých – svatý František Xaverský – jezuité – jezuitští světci – české země – raný novověk – církevní dějiny – náboženské dějiny – spiritualita – zbožnost – katolicismus – rekatolizace – protireformace – katolická reformace.*

Summary

The work deals with the dissemination, duration, transformations and reception of the cult of an important Jesuit Saint, St. Francis Xavier, in the early modern Czech lands. Its goal is to contribute to the better understanding of the reality of the re-catholicization after the Battle of White Mountain and the forms of Czech spirituality of the 17th and 18th century. This particular cult was selected because of the fact that St. Francis Xavier was closely related to the main (or most prominent) participant of the re-catholicization, i. e. the Jesuit order, where he in the informal hierarchy of Saints occupied the second place immediately after the founder of the Society St. Ignacius of Loyola. Moreover, St. Francis Xavier belonged among the five new Catholic Saints canonized in 1622 (St. Ignacius of Loyola, St. Francis Xavier, St. Teresa of Avila, St. Philipp Neri, and St. Isidore of Madrid), who represented an important constituent of the revived post-Tridentine Catholic spirituality. However, although the existing secondary literature presupposes that the reverence to St. Francis Xavier was widespread in the Czech Baroque, no systematic study of this theme was realized until now.

First chapter deals with the specification of the theme of the work, maps existing knowledge and sources available and describes the methodology of the work. Second chapter briefly outlines the life and work of St. Francis Xavier. Third chapter tracks the spreading of the reverence to St. Francis Xavier after his death and its development, the canonization of the Saint and the continuation of the cult in the 17th and 18th century; its last section pays special attention to the diffusion of his cult in the Holy Roman Empire and the Central Europe and its local reception. In the 4th chapter the author follows the spreading of the cult of St. Francis Xavier to the Czech lands and its setting up, development and transformations in the Czech environment of the 17th and 18th century. He does so first by means of the systematic monitoring of the occurrence of Xaverian patrocines, presence of St. Xavier and the way of describing him in the Czech written production of the time and in the visual works of art and, complementarily, also of other information, predominantly about public festivities connected to the Saint. Consequently, the author outlines partial functions of the cult of St. Francis Xavier (i. e. Xavier as a patron saint of the university, protector against plague, against sudden death, against storm and bad weather etc.) and tries to delineate the development of the cult on the time axis. In the concluding chapter, the author summarizes his findings and answers the questions posed at the beginning of the work.

Key words: *Cult – cult of the Saints – St. Francis Xavier – Jesuits – Jesuit Saints – Czech lands – early modern period– church history – religious history – spirituality – devotion – Catholicism – re-catholicization – counter-reformation – Catholic reformation.*

OBSAH

1. Úvod	7
1. 1 Vymezení tématu	7
1. 2 Dosavadní poznatky	10
1. 2. 1 V obecné rovině	10
1. 2. 2 V českém prostředí	11
1. 3 Cíle práce	14
1. 4 Prameny a metoda	14
2. Život sv. Františka Xaverského	19
3. Ustanovení a rozvoj kultu sv. Františka Xaverského	23
3. 1 Cesta ke kanonizaci	23
3. 2 Kanonizace	27
3. 3 Xaveriánský kult v 17. a 18. stol.	30
3. 3. 1 Šíření nového kultu	30
3. 3. 2 Ikonografie	32
3. 3. 3 Nové životopisy a edice	33
3. 3. 4 Recepce a rozvoj xaveriánského kultu ve střední Evropě	35
4. Kult sv. Františka Xaverského v českých zemích	43
4. 1 Zmínky o Františku Xaverském v českém písemnictví 16. století	43
4. 2 Pražské kanonizační oslavy	47
4. 3 Xaveriánský kult v českých zemích v 17. a 18. stol.	51
4. 3. 1 Xaveriánská patrocinia a příbuzné fenomény	51
4. 3. 1. 1 Kostely	51
4. 3. 1. 2 Kaple	52
4. 3. 1. 3 Oltáře, sochy, milostné obrazy ap.	53
4. 3. 1. 4 Náboženská bratrstva	58
4. 3. 2 Xaverius v písemné produkci (na příkladu legendistiky)	60
4. 3. 3 Vizualizace sv. Františka Xaverského	62
4. 3. 4 Patronáty sv. Františka Xaverského (funkce kultu)	64
4. 3. 5 Sociální dosah kultu	68
4. 3. 6. Xaveriánský kult během osvícenské epochy a jeho pokračování v 19. století	69
5. Závěr	74
Seznam zkratk	77
Seznam pramenů a literatury	79

1. ÚVOD

1. 1 Vymezení tématu

Cílem této práce je podat přehled recepcce, šíření, trvání a proměn kultu významného jezuitského světce sv. Františka Xaverského v prostředí raněnovověkých českých zemí. Práce na toto téma tak chce být příspěvkem k lepšímu poznání tolik významného a přitom stále problematičtějšího a ne zcela ustáleného obrazu českých raněnovověkých náboženských dějin.

Důvod, proč byl jako předmět práce zvolen *kult sv. Františka Xaverského*, spočívá ve snaze zaměřit se na okruh problémů, které byly prozatím stranou hlavních směrů českých raněnovověkých bádání, totiž na výzkum dosud systematicky neprozkoumaných raněnovověkých kultů, jejich konkrétních podob, projevů a proměn, jež by ve svém výsledku mohl přinést plastičtější a komplexnější obraz skutečného spirituálního života českého baroka. Jelikož však systematický průzkum celého komplexu raněnovověkých kultů zdaleka přesahuje možnosti diplomové práce, bylo nutné omezit téma práce výběrem kultu jednoho světce. Práce tak může sloužit jako sonda do mnohem širší problematiky, která zároveň prověří možnosti, nosnost a meze takového výzkumu, tj. výzkumu kultů, resp. kultické praxe v českém raněnovověkém prostředí.

Proč ale padla volba právě na postavu sv. Františka Xaverského? Nastupující rekatolizace přece s sebou nesla jako svůj podstatný znak celou řadu kultů, z nichž mnohé byly bezesporu významnější (typicky mariánský či nepomucenský kult nebo kult zemských patronů) než kult Apoštola Indie a Japonska, tedy světce, který jak za svého prvního, tak i druhého života neměl k Čechám, resp. českým zemím žádný konkrétní vztah. Domnívám se, že volbu sv. Františka Xaverského lze podepřít následujícími argumenty.

Předně byl František Xaverský spojen s hlavním (resp. nejvýraznějším) aktérem pobělohorské rekatolizace, totiž jezuitským řádem. V neformální hierarchii jezuitských světců figuroval na druhém místě hned za samotným zakladatelem Tovaryšstva sv. Ignácem z Loyoly (František a Ignác byly ostatně kanonizováni společně jako první z členů řádu). Patřil do původního, ještě neformálního společenství, které se vytvořilo kolem sv. Ignáce na pařížské univerzitě, z něhož vzešla zakládající družina, jež na pařížském Montmartru složila první řádové sliby a která se stala základem nového řádu. Pro své mimořádné misijní dílo náležel k nejvýraznějším postavám první generace Tovaryšstva. Stal se symbolem jezuitských misíí a jako takový hrál v mentalitě jezuitského řádu a jeho spiritualitě mimořádně důležitou roli. České země sice nebyly typickým misijním územím ve smyslu zámořských exotických zemí, jejichž obyvatelé byli doposud světlem Evangelia nedotčeni, představovaly ale pro jezuity krajinu, která byla zcela rozvrácena kacířskou nákazou, již bylo třeba důsledně

vykořenit, a jejíž obyvatelstvo bylo zapotřebí znovu obrátit na pravou víru, tedy v určitém smyslu znovu christianizovat.

Sv. František Xaverský dále patřil do skupiny pěti nových katolických světců, kteří byli kanonizováni r. 1622 a kteří měli dodat nový náboj a vnitřní přesvědčivost obrozenému potridentskému katolicismu (vedle Františka Xaverského to byli již zmíněný sv. Ignác z Loyoly a dále pak sv. Terezie z Avily, sv. Filip Neri a sv. Isidor z Madridu). Spolu s nimi se tak sv. Xaverius stal symbolem úspěšnosti katolického křesťanstva i významným výrazem konfesně pojatého římského katolictví, které se shodou okolností právě v této době jalo znovudobývat české země.

Konečně souborné práce k českým jak všeobecným, tak církevním raněnovověkým dějinám obvykle shodně tvrdí, že mezi nové spirituální fenomény, které přinášela pobělohorská rekatolizace, patřil v nemalé míře i kult nových světců, mj. právě sv. Františka Xaverského.¹ Sv. František Xaverský je často uváděn jako typický příklad barokního světce, jehož kult kvetl v českém prostředí 17. a 18. století. Dosavadní literatura však studii, která by tyto teze systematicky dokladovala (pokud jsou v dosavadní literatuře uváděny konkrétní příklady, pak jsou zmiňovány pouze všeobecně známé jednotlivosti, jako např. Xaveriova socha na pražském Karlově mostě), stejně tak jako podávala komplexní obraz kultu tohoto světce, tedy osvětlovala to, jak se *konkrétně* úcta ke sv. Františku Xaverskému v raněnovověkých českých zemích projevovala, jak se šířila a proměňovala, stále postrádá. Tato práce má tedy ambici tuto mezeru zaplnit.

Tyto skutečnosti tak dle mého soudu opravňují mínění, že výzkum toho, zda a jak byl v českých zemích recipován xaveriánský kult, jak rozsáhlé recepce došel a jakou tako recepce měla podobu, může smysluplně doplnit a rozšířit stávající poznatky o náboženských poměrech v raněnovověkých českých zemích; navíc se však domnívám, že takové zkoumání může mít také širší vypovídací hodnotu. Na příkladu kultu nového a s nástupem potridentského reformního katolicismu úzce spojeného světce lze dobře sledovat vývoj, proměny a povahu českého raněnovověkého katolicismu. To, jak rozšířenou a oblíbenou se stala úcta ke sv. Františku Xaverskému, jaké tato úcta na sebe brala podoby a jakých výrazů docházela, může, kromě poznatků o povaze zmíněného kultu jako takového, vypovídat i o podobě, míře přijetí a transformacích obrozené katolické, resp. tzv. barokní spirituality v komplikovaném českém prostředí hlavně tzv. doby pobělohorské.

¹ Viz např. ČORNEJOVÁ, I.; KAŠE, J.; MUKULEC, J. *Velké dějiny země Koruny české VIII. 1618–1683*. Praha – Litomyšl : Paseka, 2008.

Z hlediska územního vymezení se pak práce soustředí na oblast zemí Koruny království českého, přičemž největší pozornost bude věnována vlastnímu jádru České koruny, tj. Čechám a Moravě, a to jak z důvodu většího provázání těchto dvou zemí a poněkud odlišnému vývoji Slezska, tak z důvodu citelně menšího stupně zpracování slezské historie jako takové. Druhý důvod tohoto omezení představuje církevní správa. Zmíněné jádro České koruny, tedy – pomínu-li drobné hraniční odchylky – Čechy (včetně Kladska), Morava a Opavsko, tvořilo samostatnou českou církevní provincii (resp. po povýšení olomouckého biskupského stolce na arcibiskupský roku 1777 provincie dvě) a tvořilo tak z hlediska církevní správy jeden celek. Naproti tomu většina Slezska tvořící území vratislavská diecéze po celou sledovanou dobu spadala pod metropolitní stolec polského primase v Hnězdně. Situace Horní a Dolní Lužice pak byla ještě komplikovanější jak vztahem k České koruně po roce 1623, resp. 1635, tak na poli církevní správy, kde jakožto katolické torzo k reformaci se přiklonivší míšeňské diecéze (do té doby podléhající metropolitovi v Magdeburku) tvořila svébytné území pod správou budyšínského děkana, jež až do nové doby nebylo součástí žádné katolické diecéze.

V několika málo případech hranici české církevní provincie jakož i hranici Českého království a Moravského markrabství překročím do nejbližšího okolí, a to z důvodu úzké provázanosti s českým prostředím. Jde hlavně o případ Chebu (kde Chebsko tvořilo samostatnou korunní zemi, formálně říšskou zástavu, a církevně patřilo až do roku 1808 k řezenské diecézi) a Těšína (kde Těšínské knížectví bylo součástí Slezska a církevně vratislavské diecéze).

Vývoj v českých zemích pochopitelně nelze sledovat izolovaně od okolního světa. Kult sv. Františka Xaverského se rodí v daleké Asii, odtud pak přichází přes Pyrenejský poloostrov do Itálie, odkud se šíří po celém katolickém světě. Tento horizont (tj. evropský, resp. i raně globální) bude proto třeba mít na zřeteli. Užší pozornost potom přirozeně zaměřím na bezprostřední okolí českých zemí, tj. především na území střední Evropy, kterou bych zde vymezil jako více méně území Svaté říše římské (oproti středovýchodní Evropě chápané především jako Uhry a Polsko), která tvořila rámec vývoje v českých zemích i spojnici s jižní a západní Evropou.

V časové rovině je pak práce vymezena obdobím raného novověku chápaným v souladu s většinovým územ jako doba mezi léty cca 1500 až 1800. Dolní hranice časového období bude ovšem z logiky věci určena rokem Františkovy smrti, tedy rokem 1552, z větší části však budou hlavními mezníky Františkova beatifikace roku 1619, a především jeho kanonizace roku 1622.

1. 2 Dosavadní poznatky

1. 2. 1 V obecné rovině

V obecné rovině existuje relativně mnoho literatury věnující se ať obecně dějinám jezuitského řádu, či speciálně sv. Františku Xaverskému. Ve většině případů je však předmětem zájmu historická postava Františka Xaverského, čili jeho pozemský život. Jeho xaveriánský kult, či jinak řečeno druhý život sv. Xaveria, již takovou pozornost zdaleka nepřitahuje (dílní výjimku představují *Jezuité* od *Jonathana Wrighta*, kde je stručná esej o posmrtném životě Františka Xaverského užitá jako úvod k celé práci²). Pokud je ve starších pracích brán zřetel i na „posmrtný“ život, pak je často pohled zúžen pouze na samotný formální kanonizační proces. Sledování dějin projevů úcty jakožto religiózní fenomén zůstává většinou stranou zájmu. To ale neznamená, že by tento úhel pohledu zcela absentoval a že by se v tomto ohledu nebylo zcela o co opřít.

Základní stručné poučení o formách a vývoji kultu sv. Františka Xaverského přináší obsáhlá mnohosvazková *Bibliotheca sanctorum* vydávaná Institutem Jana XXIII. Lateránské univerzity.³ Toto kompendium na rozdíl od řady podobných děl obsahuje i informace o kultu, zázracích a ikonografii toho kterého světce či světice. Poněkud překvapivě se ukázala přínosnou práce amerického myslitele a podporovatele vzdělávání *Andrea Dicksona Whitea*, totiž jeho *A History of the Warfare of Science with Theology in Christendom*⁴ z konce 19. století. Hlavním tématem této práce je klasický konflikt mezi vědou a náboženstvím sledovaný ze scientistických pozic a jeho interpretace. White se v II. oddílu XIII. kapitoly věnuje xaveriánským zázrakům⁵, konkrétně sledování toho, jak se v průběhu dějin tradované zázraky připisované sv. Františku Xaverskému rozmnožují a získávají stále fantastičtější podoby. Whiteovi jde při tomto sledování o to, aby z osvícensko-scientistických pozic mohl náležitě zkritizovat předmoderní spiritualitu a demaskovat ji jako soubor pověr a bludů. Je přitom nicméně velmi poctivý, a aby dodal své kritice xaveriánských zázraků, resp. katolického uchopení tohoto tématu, náležitou věrohodnost a přesvědčivost, vychází při své dekonstrukci xaveriánské legendy (resp. xaveriánských legend) výlučně pouze z katolických

² WRIGHT, J. *Jezuité : misie, mýty a dějiny*. Praha : BB/art, 2006. S. 11–21.

³ *Bibliotheca sanctorum*. Roma : Istituto Giovanni XXIII. della Pontificia universita lateranense, 1961- .

⁴ WHITE, A. D. *A History of the Warfare of Science with Theology in Christendom*. New York : D. Appleton and Company, 1898. Dostupné též z WWW: <<http://abob.libs.uga.edu/bobk/whitewtc.html>>.

⁵ Chapter XIII. From Miracles to Medicine. II. Growth of Legends of Healing – The Life of Xavier as a typical Example.

pramenů. Tato kapitola jeho práce tak vlastně zároveň předkládá poměrně fundovaný nástin rozvoje jednoho z pilířů xaveriánské tradice. V tomto bodě je tak tato práce stále nosná.⁶

V této souvislosti je pak zajímavá i polemika k tématu věrohodnosti zázraků sv. Františka Xaverského z pera jezuita P. *Johna A. Hardona*⁷, který se naopak snaží doložit věrohodnost tradovaných zázraků.

Tyto práce zužitkovala *Zdeňka Vlčková* při svém studiu proměn obrazu sv. Františka Xaverského v katolickém prostředí raného novověku, jehož výsledky předložila ve své bakalářské práci na téma *Misionářská činnost Františka Xaverského – proměny církevního obrazu*, obhájené na Ústavu religionistiky Filozofické fakulty Masarykovy univerzity v Brně v roce 2007.⁸

Zásadní přínos pro studium xaveriánské kultury pak představuje studie *Marie Kristiny Oswaldové: Die Entstehung einer Ikonographie des Franz Xaver im Kontext seiner kultischen Verehrung in den Jahren von 1552 bis 1640.*⁹

1. 2. 2 V českém prostředí

V české historiografii byla ohledně otázek náboženských dějin již od dob Františka Palackého a pod jeho vlivem pozornost soustředěna především na českou reformní tradici (viz např. práce *Ferdinanda Hrejsy* o české konfesi, české reformaci či jeho *Dějiny křesťanství v Československu*¹⁰). Pokud byla věnována pozornost katolické straně, soustřeďovala se většinou na problematiku rekatolizace, ovšem s patřičnou kritickou optikou (např. práce *T. V. Bílky* o katolické reformaci nebo dějinách jezuitů v českých zemích¹¹, *Divišova Bílá Hora* a násilná protireformace katolická¹² či *Denisovy Čechy po Bílé Hoře*¹³). Katolicky orientovaní

⁶ Na zmíněnou kapitolu upozornil JANDOUREK, J. Jak rostla legenda o uzdravování aneb svatý František Xaverský a jeho zázraky. *Souvislosti : Revue pro křesťanství a kulturu*, roč. 39/1999, č. 1, s. 99–103.

⁷ HARDON, J. A. The Miracles of St. Francis Xavier. *American Ecclesiastical Review*, Vol. 127, October 1952, s. 248–263. Dostupné též z WWW: <http://www.therealpresence.org/archives/Miracles/Miracles_005.htm>.

⁸ VLČKOVÁ, Z. *Misionářská činnost Františka Xaverského – proměny církevního obrazu*. Bakalářská diplomová práce obhájená na Ústavu religionistiky Filozofické fakulty Masarykovy univerzity v Brně v roce 2007. Dostupná též z WWW: <http://is.muni.cz/th/145954/ff_b/Frantisek_Xaversky.doc>.

⁹ OSWALD, M. C. Die Entstehung einer Ikonographie des Franz Xaver im Kontext seiner kultischen Verehrung in den Jahren von 1552 bis 1640. In: HAUB, R.; OSWALD, J. (eds.) *Franz Xaver – Patron der Missionen : Festschrift zum 450. Todestag*. Regensburg : Schnell et Steiner, 2002. S. 60–80.

¹⁰ HREJSA, Ferdinand. *Česká konfese, její vznik, podstata a dějiny*. Praha : Čes. akademie, 1912.; též *Česká reformace*. Praha : Jos. R. Vilímek, [1914]; též *Dějiny křesťanství v Československu I-V*. V Praze : Husova československá evangelická fakulta bohoslovecká, 1947-1948.

¹¹ BÍLEK, Tomáš Václav. *Reformace katolická, neboli, Obnovení náboženství katolického v království Českém po bitvě bělohorské*. V Praze : Frant. Bačkovský, 1892.; též *Dějiny řádu Tovaryšstva Ježíšova a působení jeho vůbec a v zemích království Českého zvláště*. Praha : Dr. Frant. Bačkovský, 1896.

¹² DIVIŠ, Jan. *Bílá Hora a násilná protireformace katolická : Příspěvek k dějinám válek náboženských v Čechách*. V Praze : J. Jelínek, 1904.

¹³ DENIS, Ernest. *Čechy po Bílé Hoře I., II*. Praha : F. Šimáček, 1911.

historici se v reakci na to pokoušeli podat alternativní výklad založený na obhajobě „pravověrné“ tradice. Všem těmto přístupům bylo ale společné, že předmětem zájmu byla rovina politicko-sociální, příp. institucionální, tedy to, co bychom mohli nazvat vnější náboženské dějiny, resp. klasické církevní dějiny. Z tohoto rámce výrazněji vykročil směrem k – řečeno dnešní terminologií – dějinám každodennosti *Zikmund Winter* svým *Životem církevním v Čechách v 15. a 16. století*¹⁴.

Politická situace v Československu po 2. světové válce výše naznačený stav zakonzervovala (viz např. práce *Rudolfa Říčana*, *Amadeo Molnára* či z katolické strany *Jaroslava Kadlece*). K dílčím posunům k tématům „vnitřních náboženských dějin“ (např. tématům zbožnosti či kultu) proto mohlo docházet pouze v exilové historiografii, resp. západoevropské bohemikálně orientované historiografii (srov. např. dílo *J. V. Polce*; témata kultu pak cíleně uchopil *Kurt Augustin Huber* ve svých studiích o vlivu iberských a italských kultů v barokních Čechách¹⁵).

Teprve po r. 1989 mohlo dojít k širšímu rozvoji výzkumu náboženských témat českého raného novověku. Tento rozvoj byl zpočátku iniciován potřebou přehodnocení, resp. nového uchopení tzv. doby pobělohorské (např. práce *Jiřího Mikulce* o pobělohorské rekatolizaci¹⁶, dále *Víta Vlnase* o zrodu a životě nepomucenské legendy¹⁷ a *Ivany Čornejové* o dějinách jezuitů v Čechách¹⁸), později začala být věnována pozornost jednotlivým tématům (např. práce *Jiřího Mikulce* o barokních náboženských bratrstvech¹⁹, *Kateřiny Bobkové-Valentové* o každodennosti jezuitských škol²⁰ či *Zdeňka Nešpora* o lidové zbožnosti²¹).

Přestože výzkum posledních dvaceti let přinesl poměrně velký posun v našich znalostech v oblasti českých náboženských dějin (zejména 17. a 18. století), tématu dějin kultu (resp. kultů) se dotýkal pouze nesouvisle a sporadicky. Větší pozornost byla věnována pouze mariánskému a nepomucenskému kultu (viz zejména práce *Jana Royta* o milostných mariánských obrazech²² a již zmiňovaná práce *Víta Vlnase* o nepomucenské legendě²³), a

¹⁴ WINTER, Zikmund. *Život církevní v Čechách : kulturně-historický obraz z XV. a XVI. století*. I., II. V Praze : Česká akademie císaře Františka Josefa pro vědy, slovesnost a umění, 1895 (J. Otto).

¹⁵ HUBER, Kurt Augustin. Iberische Kulteinflüsse im Barock der böhmischen Länder. *Königsteiner Studien* 15, 1969, s. 97–120; týž Italienische Kultmotive im Barock der böhmischen Länder. *Archiv für Kirchengeschichte von Böhmen – Mähren – Schlesien* VI, 1982, s. 103–131.

¹⁶ MIKULEC, Jiří. *Pobělohorská rekatolizace v českých zemích*. Praha : Státní pedagogické nakladatelství, 1992.

¹⁷ VLNAS, Vít. *Jan Nepomucký, česká legenda*. Praha : Mladá fronta, 1993.

¹⁸ ČORNEJOVÁ, Ivana. *Tovaryšstvo Ježíšovo : jezuité v Čechách*. Praha : Mladá fronta, 1995.

¹⁹ BOBKOVÁ-VLAENTOVÁ, Kateřina. *Barokní náboženská bratrstva v Čechách*. Praha : Nakladatelství Lidové noviny, 2000.

²⁰ BOBKOVÁ-VLAENTOVÁ, Kateřina. *Každodenní život učitele a žáka jezuitského gymnázia*. Praha : Karolinum, 2006.

²¹ NEŠPOR, Zdeněk R. *Náboženství na prahu nové doby : česká lidová zbožnost 18. a 19. století*. V Ústí nad Labem : Albis international, 2006.

²² ROYT, Jan. *Obraz a kult v Čechách 17. a 18. století*. Praha : Karolinum, 1999. (2. vyd. tamtéž 2011).

rovněž pak kultu českých zemských patronů.²⁴ Jisté pozornosti se dostalo též kultu morových patronů (především v práci *Karla Černého a Jiřího Havlíka Jezuité a mor*²⁵) a kultu Srdce Páně²⁶. Ostatní témata byla pouze průběžně dotýkána (viz např. studie *Zdeňka Boháče* o kostelních patrociniích v Čechách²⁷ či *Jiřího Mikulce* o kultu sv. Isidora sedláka v českých zemích²⁸).

Česká medievalistika pak v poslední době přispěla především sborníkem *Katolické teologické fakulty UK o kultu světců ve středověku*²⁹ a kolektivní monografií o kultu sv. Eligia ve středověkých Čechách³⁰.

V poslední době se pak tématem sv. Františka Xaverského v české raněnovověké kultuře zabývali z hlediska literární historie *Jan Linka* a *Jan Kvapil* ve své studii zkoumající literární obsah a zdroje drobného tisku *Hodinky zlaté Bohmila ... (Daniel Ignatius Nitsch a svatý František Xaverský v objetí Boží lásky)*.³¹

Konečně vývoj a podoby úcty ke sv. Františku Xaverskému v českém raněnovověkém písemnictví se pokouší mapovat výbor českých textů 17. a 18. století s xaveriánskou tematikou *Františku Nebeský, vyslanče přesmořský*.³² Výbor edičně připravil tým studentů bohemistiky na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy v Praze v rámci editologického semináře zaměřeného na starší texty pod vedením *Aleny A. Fidlerové* a *Jana Andrlého*. Druhý jmenovaný přispěl zejména úvodní studií o kultu sv. Františka Xaverského v českých

²³ viz pozn. 17.

²⁴ Naposledy ROYT, Jan. Poznámky k ikonografii a kultu českých zemských patronů v 17. a 18. století v Čechách. In KUBÍN, Petr (ed.). *Světcí a jejich kult ve středověku*. České Budějovice – Praha : Ústav dějin křesťanského umění Katolické teologické fakulty Univerzity Karlovy v Praze v nakl. Tomáš Halama, 2006, s. 229–260.

²⁵ ČERNÝ, Karel; HAVLÍK, Jiří M. *Jezuité a mor*. Praha : Nakladatelství Lidové noviny, 2008.

²⁶ Viz zejména sborník KAISEROVÁ, Kristina; MIKULEC, Jiří; ŠEBEK, Jaroslav (eds.). *Srdce Ježíšovo : teologie, symbol, dějiny : sborník z konference konané na Vranově u Brna 30. ledna*. Ústí nad Labem : Albis international ; [Praha] : Akademie věd České republiky, Historický ústav, 2005; též KUBÍČKOVÁ, Jana. „Hledme častěji za den na obraz Božského srdce Páně.“ *Brněnská diecéze a kult Nejsvětějšího Srdce*. In HOJDA, Zdeněk (ed.). *Bůh a bohové : církev, náboženství a spiritualita v českém 19. století : sborník příspěvků z 22. ročníku symposia k problematice 19. století, Plzeň, 7.–9. března 2002*. Praha : KLP-Koniasch Latin Press, 2003, s. 107–122.

²⁷ BOHÁČ, Z. Patrociniá v Čechách v době předhusitské a barokní. In: HLEDÍKOVÁ, Z.; POLC, J. V. (eds.). *Pražské arcibiskupství 1344–1994 : Sborník statí o jeho působení a významu v české zemi*. Praha : Zvon, 1994. S. 164–178.

²⁸ MIKULEC, J. Kult svatého Izidora sedláka v českých zemích, k působení církve v prostředí venkova v 17. a 18. století. In: HOJDA, Z. (ed.). *Kultura baroka v Čechách a na Moravě : sborník příspěvků z pracovního zasedání 5. 3. 1991*. Praha : Historický ústav ČSAV, 1992. S. 65–84.

²⁹ KUBÍN, Petr (ed.). *Světcí a jejich kult ve středověku*. České Budějovice – Praha : Ústav dějin křesťanského umění Katolické teologické fakulty Univerzity Karlovy v Praze v nakl. Tomáš Halama, 2006.

³⁰ PÁTKOVÁ, Hana (ed.). *Z Noyonu do Prahy : kult svatého Eligia ve středověkých Čechách*. Praha : Scriptorium, 2006.

³¹ KVAPIL, J.; LINKA, J. Daniel Ignatius Nitsch a svatý František Xaverský v objetí Boží lásky. In: CEMUS, P. (ed.). *Bohemia Jesuitica 1556–2006*. Praha : Karolinum, 2010. 2. sv., s. 841–853.

³² FIDLEROVÁ, A. A.; ANDRLE, J. a kol. (eds.). *Františku Nebeský, vyslanče přesmořský : Podoby úcty k sv. Františku Xaverskému v českých textech 17. a 18. století*. Příbram : Pistorius et Olšanská, 2010.

zemích³³, kterou v souladu se zadáním této diplomové práce použil jako základ pro její vypracování.

1. 3 Cíle práce

Práce si bere za úkol doplnit a rozšířit současný stav poznání náboženských poměrů v raněnovověkých českých zemích prostřednictvím podrobného zmapování jednoho konkrétního vybraného kultu – tj. kultu sv. Františka Xaverského. Za tímto účelem si stanovuje jako své cíle podat odpovědi na následující otázky:

- a) Odkud a jakými cestami a způsoby se šířil kult sv. Františka Xaverského do českých zemí?
- b) Šířili xaveriánský kult pouze jezuité, nebo se na jeho šíření podíleli i jiní aktéři?
- c) Jaké nástroje byly používány k propagaci a popularizaci tohoto kultu?
- d) Jaká byla míra recepce kultu sv. Františka Xaverského v domácím prostředí (zájem práce je soustředit se na otázku, jak byl kult přijímán ve většinové společnosti, nikoli u samotných jezuitů, kde jeho přítomnost přirozeně není nijak překvapivá), jaké dosáhl obliby (dalo by se říci, jak byl „úspěšný“, mj. v konkurenci jiných kultů) a jak dlouhé bylo jeho trvání (jeho „život“) a jakými proměnami kult během svého trvání prošel?

1. 4 Prameny a metoda

Téma této práce není svou povahou čistě historické (ve smyslu klasické historiografie), ale nachází se na pomezí několika vědních disciplín. Kromě samotné historie či historiografie spadá též do zorného úhlu historické antropologie (resp. historické kulturní antropologie) a (historické) religionistiky, resp. dějin náboženství (příp. církevních dějin, pokud tyto ovšem nebudou chápány v tradičním smyslu jako teologická disciplína s normativním přístupem ke zkoumaným jevům). Za vhodné metodologické zázemí pro tento přístup proto považuji koncepci *historické antropologie* Richarda van Dülmena³⁴ a *kulturní historie* Petera Burka³⁵. Vhodnost těchto metodických přístupů spočívá mimo jiné v tom, že umožňují interdisciplinární přístup, který je schopný inkorporovat i badatelské výsledky jiných oborů. Kromě výše zmíněných jsou pro zvolené téma vysoce relevantní především výsledky kunsthistorie, literární historie a (historické) knihovnědy, částečně též (historické) etnologie.

³³ Tamtéž s. 5–28.

³⁴ DÜLMEN, R. v. *Historická antropologie : vývoj, problémy, úkoly*. Praha : Dokořán, 2002.

³⁵ BURKE, P. *Co je kulturní historie?* Praha : Dokořán, 2011.

Kunsthistorie přináší důležité poznatky o tradici zobrazování – ikonografii daného svěťce, a to jak ve vlastním sakrálním umění, tak i v knižních a jiných grafikách a ilustracích. A rovněž pak kunsthistorie přináší – ač to není její vlastní badatelský zájem – podstatné informace o patrociniích kostelů, kaplí či oltářů.

Literární historie a (historická) knihovněda pak přispívají ke studiu projevů úcty a religiózních jevů vůbec v písemné produkci. Samotné písemnictví (používám zde termín písemnictví, protože se dle mého mínění lépe hodí pro označení pojmu veškeré písemné produkce než termín literatura, který svádí k jeho chápání ve smyslu normativního pojmu literatury, tj. jako krásné literatury, resp. umělecky hodnotné literatury, i když jsem si vědom, že se ve vztahu k termínu literatura jedná o kalk) lze chápat jako výraz spirituality určité kultury, ale také jako faktor, který danou kulturu zpětně formuje (eventuelně při kulturním transferu ovlivňuje kulturu jinou). Nemusí přitom jít vždy o elitní vrstvy. I když plná gramotnost byla v raném novověku stále výjimečným jevem, lépe řečeno vlastností, která byla vyhrazena elitám, jisté její prvky se přece jen pomalu, ale postupně šířily v podobě pasivní gramotnosti či různě rozsáhlé pologramotnosti. Navíc je třeba vzít v úvahu, že v předmoderní společnosti převládalo veřejné (ve smyslu pro více lidí) hlasité předčítání nad individuálním tichým čtením. Pro zprostředkování psaného slova širší skupině negramotných tedy stačil jeden pasivně gramotný člověk. V řadě případů byli jedinci, u kterých předpokládáme gramotnost, s obecným lidem v běžném kontaktu – vesničtí faráři, rychtáři, kantoři ap., v městském prostředí byla situace ještě provázanější.

Pro zkoumání reálného dosahu psaného slova je pak zapotřebí věnovat se nejen jeho vnitřnímu obsahu, ale i vnějšímu nosiči, tedy médiu a s ním souvisejícím otázkám výroby a distribuce, tedy např. kde či kolikrát daný titul vyšel ap. Zde poskytuje nedocenitelnou pomoc (historická) knihovněda, resp. knihovnictví.

Etnografické či etnologické práce mohou zase přiblížit recepci daného kultu v lidovém kultuře, a to přesto, že historická etnologie není v českém prostředí zatím příliš rozvinuta, i přesto, že většina etnografického materiálu pochází z mladšího období, než je raný novověk, konkrétně většinou až z 19. století. Vezme-li se v úvahu značnou konzervativnost a setrvačnost lidového prostředí, tak při – notně obezřetném samozřejmě – použití regresivní metody formulované již Markem Blochem může i tento materiál (a k němu se vážící studie) přinést cenné poznatky.³⁶

³⁶ Srov. BURKE, P. *Lidová kultura v raně novověké Evropě*. Praha : Argo, 2005. S. 99 a n.

Centrální kategorií, na které je koncepce vymezení tématu práce založena, je pojem kultu. Domnívám se, že výzkum raněnovověké zbožnosti při využití pojmu kultu (tj. při vymezení předmětu výzkumu pomocí pojmu kultu) umožňuje mnohem určitější uchopení daného tématu, než dovolují sice v současné historiografii zavedenější, ale poněkud neurčité pojmy, jako je právě zbožnost, spiritualita, religiozita ap. Rád bych zde objasnil, že mi jde o kult jakožto antropologickou kategorii, tedy nikoli kategorii teologickou. Nejde mi tedy o teologický výklad náležitého pochopení kultu, nýbrž o sledování reálných projevů kultu, tedy nikoli o to, co mělo být věřeno, ale o to, co skutečně věřeno bylo, jakkoli oficiální nauku Magisteria vztahující se k otázkám kultu je nutné samozřejmě brát v úvahu jako jeden z faktorů, které se na výsledné podobě kultu podílely.

Co se však myslí oním *kultem*. Slovo je odvozeno z latinského *cultus*, značícího ozdobený, uctíváný, též vypěstěný či vzdělaný. Recentní kulturní a sociální antropologie chápe kult jako ritualizovanou vazbu na posvátný objekt, založenou na ustáleném komplexu symbolů. Posvátným objektem může být relativně cokoli, co má nějaký numinózní potenciál, tedy nějakou vazbu k posvátnu. Může jít o přírodní jevy či síly, jako je plodnost či Země nebo Slunce, nebo o zesnulé lidi, ať už skutečné, či mytické předky (např. praotce, zakladatele) nebo hrdy různých druhů, či převratné události kolektivního či individuálního života (založení města, narození hrdiny atp.) atd., v zásadě tedy něco, co nelze plně racionalizovat bez výrazné redukce obsahu a co má mysteriózní charakter. Tento objekt se jako posvátný vyděluje ze světa a staví se do kontrastu k profánnímu – světskému. Pokročilá náboženství (typicky abrahámovská náboženství) pak postupně abstrahují od viditelných jevů a vztahují se k transcendentálnímu chápanému jako „vyšší bytost“, tj. Jediný, Bůh. I tato náboženství však často mají dílčí kulty, které se vztahují k „nižším božstvům“ – andělům, svatým, mudrcům, hrdům či svatým místům (tj. místům, kde se udála nějaká slavná duchovní událost či kde došlo, příp. stále dochází k zázrakům), příp. pak jejich napodobeninám ap. Samotný kult pak představuje napojení člověka na tento posvátný objekt, propojení profánního s posvátným.

Kult se udržuje rituálním uctíváním, ale i hledáním ochrany a pomoci přesahující přirozené možnosti. Typický vývoj náboženského kultu začíná většinou relativně spontánními projevy (spontánním vzýváním slovy, gesty, zpěvem nebo tancem), ty se postupně standardizují (sestavení „kanonických“ modliteb, písní nebo forem pokání) a následně dochází k institucionalizaci kultu (vytvoření oficiální autoritou schválených forem obřadů, jejich místa a času, stanovení svátků). Má se za to, že realizace kultu či kultovní chování patří k primárním lidským potřebám, že jde o antropologickou konstantu (dokladem může být právě existence dílčích kultů u monoteistických náboženství, dílčí kulty jsou často v dost

velkém napětí s požadavky striktního monoteismu, monoteistický Bůh je ale natolik abstraktní a neurčitý, že si náboženské společenství většinou vynutí tolerování dílčích, více „hmatatelných“ kultů). Zároveň má kult i důležitou společenskou roli, jelikož společné vykonávání kultu posiluje a upevňuje společenskou integritu a vědomí příslušnosti ke společenství.³⁷

Kult svatých v křesťanské tradici je typickým příkladem právě takového dílčího kultu. Na latinském Západě se poté, co byl odmítnut reformací, stal signifikantním pro potridentskou obrozenou katolickou spiritualitu, ba často byl přímo jejím ostentativním výrazem (ačkoli Tridentský koncil povolil kult svatých jako užitečný, nikoli však nezbytný ke spasení; zde je možné vidět právě ono napětí mezi teologickými výroky normativní povahy a skutečně žitou náboženskou praxí). Svatí získávali rozličné funkce pomocníků či patronů pro různé skupiny obyvatel či určité lidské situace. Byli pokládáni za přímlyvce a ochránce před válkami, hladem, nemocemi, náhlou smrtí, epidemiemi, živelnými pohromami, neúrodou, zlými silami a čarodějnictvím a vůbec před vším špatným, co mohlo člověka potkat. Pro kult svatých sloužily oltáře, sochy, obrazy a byl realizován různými veřejnými či soukromými modlitbami a pobožnostmi, veřejnými procesími, poutěmi, sloužením mše k počtě toho kterého světce, obětinami atp.³⁸

Konkrétní postup práce bude spočívat v kombinaci dvou pohledů (či přístupů). Prvním je systematické sledování určitých konkrétních typů projevů kultu a jejich analýza. Termínem typ projevu kultu myslím určitou konkrétní kategorii fenoménů, kterými se kult manifestuje, jinak řečeno různé roviny, ve kterých kult rozdílným způsobem žije. Pro účel této práce jsem vybral tři kategorie, které považuji za klíčové a které budu v tomto úhlu pohledu sledovat. Jsou jimi: 1) zřizování patrocinií, 2) tematizace úcty k danému světci v písemné produkci a 3) vizualizace (zobrazování) světce.

Pokud jde o zřizování patrocinií, průzkum bude založený na analýze publikovaných soupisů sakrálních uměleckých památek. Budou sledována patrocinia kostelů a venkovních (samostatných) kaplí a sondážně patrocinia oltářů a bočních kaplí.³⁹ Dále do této kategorie

³⁷ Srov. MALINA, J. a kol. *Antropologický slovník (s přihlédnutím k dějinám literatury a umění) : aneb co by mohl o člověku vědět každý člověk*. Brno : CERM, 2009. Dostupný též z WWW: <<http://is.muni.cz/do/1431/UAntrBiol/el/antropos/index.html>>. Heslo *Kult*.

³⁸ Srov. tamtéž, heslo *Kult svatých*.

³⁹ omezená míra je daná neexistencí plošné evidence oltářních titulů a titulů kostelních kaplí na českém území (Podlahovy *Posvátná místa Království českého* podchycují pouze tehdejší pražskou arcidiecézi, *Umělecké památky Čech* je podchycují jen výběrově, *Umělecké památky Moravy a Slezska* sice ano, ale nejsou zatím kompletní). Jedinou výjimku představuje Praha (díky Ekertovým *Posvátným místům hl. m. Prahy* a *Uměleckým památkám Prahy*).

budou zahrnuty i další dílčí typy, u kterých můžeme mluvit o zasvěcování, tedy o patrociniu v jistém smyslu (milostný obraz, sochy, zvony ale také náboženská bratrstva).

Průzkum dobové písemné produkce bude založen na analýze retrospektivních bibliografií a doplňkově souborných a knihovních katalogů. Původní záměr prozkoumat komplexně všechny typy textů či žánrů a sledovat paralelně vývoj a proměny kultu v jednotlivých typech textů, tj. v legendistice, homiletice, školské poezii a dramatice, zprávách o zázracích (či jejich soupisech), modlitbách a pobožnostech, písních a kancionálech, se ukázal jako zcela překračující možnosti diplomové práce. Rozhodl jsem se proto omezit se pouze na jeden typ textů, a to žánr legendistiky, který bude sloužit jako sonda a jako podklad pro navazující výzkum. Záměrně proto ponechávám stranou systematického zmapování obsáhlou literaturu referující o zázracích (včetně Dlouhoveského *Lékaře počestného a pocestného*), množství xaveriánských pobožností (devítidenních, destítýdeních ap.), písní atd.

Otázka sledování vizualizace světce přináší pro pracovní postup určitou komplikaci, jelikož podstatná část zobrazování daného světce spadá do sféry oltářních obrazů či soch. Prolíná se tedy úzce se sledování patrocinií. Pojal jsem tedy otázku oltářních obrazů, soch ap. společně s patrocinií. Kapitole o vizualizaci jsem vyčlenil pro jevy nesouvisející s kultickými místy.

Druhý pohled by se dal nazvat jako funkční a sociální. Půjde především o interpretaci rolí, které kult světce plnil. A následně o analýzu toho, jaký sociální dosah kult měl, tj. do jakých společenských vrstev se rozšířil více, kam méně a kam vůbec.

2. ŽIVOT SV. FRANTIŠKA XAVERSKÉHO⁴⁰

Sv. František Xaverský, apoštol Indií a Japonska, je postava jistě vskutku mimořádná. Jeho životní osudy dokáží upoutat i člověka, pro kterého není hagiografie nejvyhledávanějším literárním žánrem. Během svého života překročil několik Rubikonů, když v době teprve nesměle začínající zámořské expanze evropských národů, v době, kdy evropské představy o světě setrvaly v zásadě stále v mezích vytyčených antickými vzdělanci a geografy, překročil tyto meze a vydal se do vnějšího světa mimo starověko-středověkou oikúmené, do míst, o kterých měl tehdy i vzdělaný Evropan stále velmi mlhavé představy. Nebyl první z křesťanských misionářů, kteří se do těchto neznámých či poloznámych končin vydali. Ale jeho misijní dílo představovalo zásadní kvalitativní zlom a zároveň mohutný impuls pro další rozvoj zámořských misí (zvláště jezuitských), díky kterým se křesťanská víra rozšířila prakticky na všechny kontinenty nově se rodící globální oikúmené.

František Xaverský, vlastním jménem don *Francisco de Jassu*⁴¹ y *Javier*⁴², se narodil 7. dubna 1506 na zámku *Javier* (tj. Xaver) v Navaře, která byla tehdy ještě nezávislým královstvím. Byl třetím synem v rodině významného navarrského šlechtického rodu. Jeho otec *Juan de Jassu* byl prezidentem královské rady, matka *Marie Aznares da Sada y Javier* pocházela ze staré navarrské aristokracie. Po ní František také zdědil predikát, který později užíval – *Javier* (Xaver). Z majetku jejího rodu taktéž pocházel stejnojmenný rodový zámek, na kterém František vyrůstal. Podle dobových zvyklostí se mu dostalo standardního humanistického vzdělání. Pád samostatné Navarry však znamenal i strmý pád rodiny *Jassu y Javier*. Františkovi bratři nakonec těsně unikli popravě a zachovali si život, ovdovělé Marii *Aznares* zbyl k užívání pouhý obytný dům. Je pravděpodobné, že tato zkušenost relativnosti světského postavení a bohatství přispěla k budoucímu Františkovu směřování. V osmnácti letech se rozhodl pro duchovní dráhu. Takové rozhodnutí přirozeně nebylo ničím neobvyklým

⁴⁰ Zde předložený náčrt životních osudů Františka Xaverského vychází z obecně dostupných základních biografických kompendií: WICKI, G.; RAGGI, A. M. Francesco Saverio. In *Bibliotheca Sanctorum*; ASTRAIN, A. St. Francis Xavier. In *The Catholic Encyclopedia*. New York: Robert Appleton Company, 1907–1914. Dostupné též z WWW: <<http://www.newadvent.org/cathen/06233b.htm>>; STADLER, J. *Vollständiges Heiligen=Lexikon oder Lebensgeschichten aller Heiligen, Seligen ec. ...* Augsburg: Schmid, 1858–1882, heslo *S. Franciscus Xaverius*; BAUTZ, F. W. Franz Xaver (Francisco de Jassu y Javier). In BAUTZ, F. W. (ed.) *Biographisch-Bibliographisches Kirchenlexikon*. Herzberg : Bautz, 1990– [online]. Dostupné z WWW: <<http://www.bautz.de/>>; SCHÄFER, J. (ed.). *Das Ökumenische Heiligenlexikon* [online]. Heslo *Franz Xaver (Francisco Javier de Jassu y Azpilcueta)*. Dostupné z WWW: <http://www.heiligenlexikon.de/BiographienF/Franz_Xaver.htm>; stručnou, ale výstižnou a čtivou biografii předkládá též Marie Kyralová v Předmluvě k vydání českého překladu výboru Františkových dopisů: KYRALOVÁ, M. Předmluva k českému vydání. In *František Xaverský (1506-1552). Výběr z korespondence jezuitského misionáře Dálného Východu*. Olomouc – Velehrad : Centrum Aletti Refugium-Roma, 2005.

⁴¹ Ortografie kolísá, objevují se též verze *Jasu* či *Yasu*.

⁴² Též *Xavier* či *Xaver*.

pro druho- a vícerozené potomky ze šlechtických rodin, kromě toho v situaci, ve které se rodina nalézala, si nemohl mladý František příliš vybírat. Zpočátku se spíše jednalo, jak bylo obvyklé v takovýchto případech, o praktickou snahu zajistit si slušné živobytí. Již při tomto rozhodnutí však František prokázal velkorysého ducha. Rozhodl se, že má-li jít na studia, tak na univerzitu. A když na univerzitu, tak na Univerzitu univerzit – tedy do Paříže.

V roce 1525 František Xaverský vstoupil do Koleje svaté Barbory pařížské univerzity. Zde během následujících jedenácti let absolvoval nejprve filosofická a poté teologická studia. A zde se také seznámil s Ignácem z Loyoly, který se v pokročilém věku vydal rovněž do Paříže, aby dokončil studia. Kolem Ignáce se postupně vytvořila skupinka jeho stoupenců a sympatizantů, jež se stala později základem jezuitského řádu. František se postupně stal jedním z nejbližších příznivců Ignáce a spolu s ním a kruhem nejvěrnějších – Petrem Faberem, Alfonsem Salmeronem, Diegem Láinezem, Nicolasem Bobadillou a Simãoem Rodriguesem – pak na svátek Nanebevzetí Panny Marie, 15. srpna roku 1534, složil na pařížském Montmartru první řádové (či protořádové) sliby teprve se formujícího Tovaryšstva. Všichni se zavázali, že po ukončení studií vykonají pouť do Svaté země a budou zde pracovat na obracení nevěřících ke Kristu. Pokud by se cesta do Svaté země ukázala z jakýchkoli důvodů nemožná, pak mají jít do Říma a nabídnout se bezpodmínečně do služeb papeži pro jakýkoli úkol, který papež uváže.

František ukončil úspěšně studia na podzim roku 1536. Brzy poté s ostatními tovaryši (kromě Ignáce, který mezitím ještě cestoval do Španělska) vyrazil směrem ke Svaté zemi. Skupina doputovala pouze do Benátek, kde se sice setkala s Ignácem, ale kde se ukázalo, že se kvůli tureckým válkám nelze do Palestiny dostat. Rozhodli se zatím vyčkat a během čekání se věnovali charitativní a kazatelské činnosti v Itálii. Jelikož možnost cesty do Palestiny zůstávala i po více než roce v nedohlednu, povolal Ignác na jaře 1538 své tovaryše do Říma, aby splnili alternativní slib.

Papež Pavel III. nabídku Ignácova tovaryšstva přijal a začal jeho členy pověřovat různými úkoly (k definitivnímu potvrzení nového řádu nicméně došlo až roku 1540). Ignác jako první generál řádu zůstal v Římě a František po jeho boku jako sekretář. V roce 1539 se na papeže obrátil vyslanec portugalského krále Jana III. Pedro de Mascarenhas a žádal z pověření svého krále o misionáře pro portugalské državy v Indii. Zvláště se přitom zajímal o nový řád, o kterém se již pochvalně zvěsti doslechl portugalský panovník, který vyslanec pověřil, aby ověřil možnosti využití členů tohoto řádu pro misie. Papež svolil a Pedro de Mascarenhas vešel v jednání přímo s Ignácem z Loyoly. Ten vybral pro tuto neočekávanou výzvu dva tovaryše – Simãoa Rodriguese a Nicolase Bobadillu. Nicolas Bobadilla však před

naplánovaným odjezdem těžce onemocněl, a proto byl jako náhradník narychlo vybrán František, který tak 15. března roku 1540 vyrazil společně s Rodriguesem po boku portugalského vyslance do Lisabonu.

V Lisabonu byly oba vstřícně přijati králem Janem III. a během čekání na loď do Indie působili Xaverius i Rodrigues na dvoře portugalského panovníka. Zde si brzy vydobyli dobré renomé a získali velkou oblibu – až příliš velkou, jelikož král Jan přehodnotil své úmysly a rozhodl se ponechat si oba jezuity na svém dvoře. Nakonec byl vyjednáán kompromis, král se spokojil s P. Rodriguesem a František mohl pokračovat na cestě do Indie. 7. dubna 1541 vyplul z Lisabonu na dlouhou cestu kolem Afriky. Jeho loď obeplula mys Dobré naděje a koncem srpna zakotvila na portugalském pobřeží Mosambiku, kde musela přezimovat. V cestě pokračovala příští jaro, kdy přes zastávku na Sokotře po třinácti měsících od vyplutí z Lisabonu přistála v hlavním středisku portugalských držav v Indii – v Goa⁴³.

Zde se František nejprve seznamoval s prostředím a snažil se povznést zdejší křesťanskou komunitu. Kázal, vyučoval náboženství, pomáhal ošetřovat nemocné a rovněž započal s organizační činností. Postupně se zaměřoval na hlásání evangelia domorodcům. Používal misijní postup, který v českém prostředí později podle jeho vzoru praktikoval známý jezuita Albrecht Chanovský, kdy chodil po ulicích se zvonečkem a zpíval zbožné písně, přitahoval tak pozornost dětí, které pak vyučoval základům křesťanské víry. Skrze děti se mu pak dařilo oslovovat i dospělé. Rovněž se postupně přestával omezovat na Goa a portugalská území, ale podnikal misie i do dalších oblastí. Během svého tříletého působení v Indii navštívil mj. i relativně vzdálený Komorin (na jižním cípu Indie)⁴⁴, kde žil nějakou dobu mezi lovci perel, Kočin (též Cochim)⁴⁵ a též Ceylon. Mezi jeho největší úspěchy patřilo obrácení na víru a křest místní královny *Neachile* (přijala křestní jméno Isabela).

V roce 1545 vyrazil dál na východ do Malaky⁴⁶, tehdy hlavního portugalského střediska v jihovýchodní Asii. Zde působil několik měsíců a počátkem roku 1546 se vydal do poslední nejzazší výspy portugalské kolonizace, totiž na Moluky⁴⁷. Na Molukách Xaverius působil několik měsíců. Právě zde potkal španělského kněze P. *Cosme de Torres*, kterého následně přijal do Tovaryšstva a který jej později doprovázel na japonské misii.

Následujícího roku se František vrátil do Malaky a zde v prosinci roku 1547 potkává Japonce jménem *Andžiró* (též Anjiró, Angeró). Od něho se dozvěděl o Říši vycházejícího

⁴³ Dnes Velha Goa (tj. Stará Goa) ve státě Goa v Indii.

⁴⁴ Dnes Kanyakumari, město na Komorinském mysu (a stejnojmenný distrikt v jeho okolí) ve státě Tamil Nadu v Indii.

⁴⁵ Dnes Kochi ve státě Kerala v Indii.

⁴⁶ Dnes hlavní město stejnojmenného státu v Malajsii (Malajské federaci).

⁴⁷ Souostroví v Indonésii mezi Sulawe a Novou Guineou.

slunce a získal mnoho informací o tamních poměrech a pojal úmysl rozšířit světlo Evangelia i tam. Řádové povinnosti jej však volaly zpět do Indie. Společně s Andžirem, který mezitím konvertoval (po křtu v Goa přijal jméno *Pablo de Santa Fe*), se vrátil do Goa. Po nutném uspořádání zdejších poměrů pak následující rok zformoval misijní výpravu složenou z něho, P. Cosmy de Torres, P. Juana Fernandéze a Andžira-Pabla de Santa Fe a společně vyrazili do Malaky a odtud do Japonska.

15. srpna 1549 přistála jejich loď v přístavu Kagoshima⁴⁸ na nejjihnějším japonském ostrově Kjúšú. Františkovi a jeho tovaryšům se zde dostalo vlídného přijetí, skupina se zde usadila a započala s misijní prací. František se nejprve soustředil na ovládnutí japonštiny, teprve když byl schopen se samostatně vyjádřit, se aktivně zapojil do misijního díla. Jeho působení ale vyvolalo odpor bonzů⁴⁹ a Xaverius musel město opustit. Putoval pak po jižním Japonsku od města k městu, kázal, vyučoval a křtil. Nějakou dobu se zdržel v Yamaguchi⁵⁰, kde byl hostem Andžirónovy rodiny. A odtud zamířil do centra ostrovní říše města Meaka⁵¹, kde chtěl dosáhnout slyšení u císaře. Kvůli rozkolísané politické situaci (probíhala občanská válka) však tohoto cíle nedosáhl. Vrátil se tedy nazpět do Yamaguchi a odtud dále procházel japonský jih.

Zajímavou událost, která se měla udát během této fáze Xaveriova putování po Japonsku, představuje jeho návštěva provincie Bungo⁵², kde jej zdejší mladý daimjó⁵³ *Ótomo Yoshishige*, kterého zaujala zvěst o pozoruhodném duchovním mistrovi, pozval na svůj dvůr. Protože proti Františkovi opět sveřepě vystupovali bonzové, uspořádal daimjó na svém dvoře veřejnou disputaci mezi oběma stranami. V té se František střetl s předním bonzským učencem *Sacairanem* a slavně jej přehádal. *Ótomo Yoshishige* se stal příznivcem a ochráncem křesťanů a o mnoho let později sám konvertoval a přijal křestní jméno František. Po 30 letech od návštěvy Františka Xaverského vyslal František Yoshishige spolu se dvěma dalšími křesťanskými daimjóny posly k papežskému dvoru do Říma, aby složili hold římskému biskupovi.

Po dvou a půl letech misionářské činnosti František opustil Japonsko a vrátil se na počátku roku 1552 do Goa. Zde se začal připravovat na další misii, která měla vést do Číny. Během svého pobytu v Japonsku byl František často konfrontován s japonským respektem

⁴⁸ Dnes hlavní město stejnojmenné prefektury na Kjúšú.

⁴⁹ Budhističtí mniši.

⁵⁰ Dnes hlavní město stejnojmenné prefektury na jihozápadě Honšú.

⁵¹ Dnešní Kjóto.

⁵² Provincie Bungo se rozkládala ve východní části ostrova Kjúšú zhruba na území dnešní prefektury Óita.

⁵³ Správce provincie; vzhledem k tomu, že v této době byli daimjóni značně nezávislí na císaři a jednalo se do značné míry o de facto nezávislé místní vládcy, jsou v evropských pramenech často označováni jako králové či knížata, podobně provincie jako království či knížectví.

vůči Číně jakožto vzoru vyspělé kultury. A těžko se mu odpovídalo na otázky, jak je možné, že je-li křesťanství tak výjimečným náboženstvím, tak že o něm v Číně není povědomí, resp. co je to za podezřelé učení, když o něm v Číně není ani památky. V březnu téhož roku tedy vyrazil směrem k čínským břehům.

V Malace narazil na obtíže. Jednak se proti misii stavěl portugalský místodržící a jednak se ukázalo, že říše středu je uzavřena pro cizince. František se přesto nevzdal, nechal se portugalskou lodí dovézt na malý ostrov Sancian (též San Čoan) u pobřeží Kantonu, odkud jej měl na čínskou pevninu převézt překupník. Zde jej postihla náhlá horečka a po několika dnech zde v bídě chatrči 3. prosince roku 1552 zemřel.

3. USTANOVENÍ A ROZVOJ KULTU SV. FRANTIŠKA XAVERSKÉHO

3. 1 Cesta ke kanonizaci

Druhý život sv. Františka Xaverského, totiž život coby uctívaného světce, začal záhy po konci jeho pozemského putování. Místo Františkovy tělesné smrti se nemělo stát místem posledního spočinutí jeho tělesných ostatků. Již v únoru následujícího roku (tedy necelé tři měsíce po pohřbu) bylo jeho tělo vyzvednuto a na lodi Santa Cruz převezeno nejprve do Malaky, kde bylo neseno v slavnostním procesí napříč městem, poté veřejně vystaveno v kostele sv. Pavla a provizorně pohřbeno v jedné z kaplí. Následující jaro roku 1554 pak bylo opět vyzvednuto a převezeno do indického Goa. Zde bylo slavnostně přivítáno portugalským vicekrálem Affonsem de Noronha s celým dvorem, kanovníky kapituly v čele s proboštem zastupujícím zesnulého biskupa, představiteli řádů, samozřejmě zdejší koleji Tovaryšstva Ježíšova a celým městem. Za zvuku zvonů a dělových salv pak bylo neseno ve slavnostním procesí a opět veřejně vystaveno. Podle svědectví účastníků těchto oslav mělo Františkovo tělo po celou dobu čerstvý vzhled, jako by zesnul teprve krátce před tím.⁵⁴

Slavnostní přenesení ostatků uctívaného světce do katedrálního kostela představovalo ve staré církvi vlastní akt svatořečení. Tento způsob „přirozeného“ (či spontánního, resp. místního) svatořečení byl sice již v době vrcholného středověku nahrazen papežskou kanonizací, tedy formálním kanonickým procesem odehrávajícím se v režii římské kurie, přesto si takovéto zvláště slavnostní přenesení těla zemřelého uchovalo svoji symbolickou sílu a představovalo předzvěst oficiální kanonizace. Františkovo tělo bylo prozatím pochováno ve zdejší jezuitské koleji sv. Pavla.

První podnět směřující k budoucí kanonizaci sv. Františka Xaverského vzešel od portugalského krále Jana III. Ten Františka ještě osobně znal z doby, kdy Apoštol východu během čekání na loď do Indie pobýval na portugalském dvoře. Nyní nařídil, aby byly vyslechnuti všichni věrohodní svědci, kteří by mohli dosvědčit Františkovu svatost, a jejich svědectví aby byla pečlivě zapsána. Do roku 1557 bylo vyslechnuto 63 svědků a protokoly s jejich výpověďmi byly zaslány do Lisabonu, odkud je portugalský král následně postoupil Římu.⁵⁵ Trvalo však ještě dlouhou dobu, než byl kanonizační proces zahájen. Stalo se tak až

⁵⁴ *František Xaverský (1506-1552). Výběr z korespondence ... Závěrečné biografické poznámky*, s. 205–209; též OSSWALD, M. C. Die Entstehung einer Ikonographie des Franz Xaver im Kontext seiner kultischen Verehrung in den Jahren von 1552 bis 1640.

⁵⁵ OSSWALD, M. C. Die Entstehung einer Ikonographie des Franz Xaver im Kontext seiner kultischen Verehrung ..., s. 61.

roku 1593, kdy Tovaryšstvo oficiálně požádalo papeže o svatořečení Ignáce z Loyoly a Františka Xaverského.⁵⁶

Úcta k Františku Xaverskému se nicméně mezitím spontánně šířila. Popis jeho činů a působení se objevuje v pracích popisujících misijní působení Tovaryšstva, resp. křesťanských misionářů vůbec, v Indii a na Dálném východě (např. v pracích jezuitů *Manuela da Costy* či *Giovanniho Pietra Maffeie*).⁵⁷

Přímou součástí snah Tovaryšstva o kanonizaci svých velkých zakladatelů bylo i iniciování sepsání a vydání Xaveriova životopisu. Úkolem byl pověřen italský jezuita P. *Horatius Tursellinus* (it. *Orazio Torsellini*, 1544–1599). Jeho latinský životopis Františka Xaverského *De vita Francisci Xaverii qui primus e Societate Iesu in India, et Iaponia Euangelium promulgavit* byl vydán tiskem v Římě roku 1594.⁵⁸ Tursellinus líčí Františka již otevřeně jako svatého muže, který činí mnohé zázraky, např. uzdravuje nemocné, křísí mrtvé, vyhání demony či zahání bouři, a sám tak přidal Františkovi jeden z charakteristických znaků světce, totiž legendu.⁵⁹

Tursellinus následně životopis ještě přepracoval a rozšířil a nově uspořádal do šesti knih. Současně též sestavil výbor Františkových dopisů, které přeložil ze španělštiny do latiny a rozčlenil do čtyř knih. Obě díla, tj. nová edice životopisu v šesti knihách a výbor (a latinský překlad) z Františkových dopisů ve čtyřech knihách, pak vyšla společně pod titulem *De vita Francisci Xaverii qui primus e Societate Iesu in Indiam & Iaponiam Euangelium inuexit. Libri sex. Denuo ab ipso authore recogniti, & pluribus locis vehementer aucti. Quibus accesserunt eiusdem Xaverii epistolarum libri quatuor* v Římě roku 1596.⁶⁰ Toto druhé, do šesti knih členěné vydání se stalo kanonickou podobou Tursellinova životopisu, která byla následně opakovaně vydávána. Podobně tomu bylo i s Tursellinovým výběrem (a překladem) z listů Františka Xaverského, který se stal předlohou pro opakovaná vydání. Zajímavé přitom

⁵⁶ OSSWALD, M. C. Die Entstehung einer Ikonographie des Franz Xaver im Kontext seiner kultischen Verehrung ..., s. 79.

⁵⁷ JANDOUREK, J. Jak rostla legenda o uzdravování aneb svatý František Xaverský a jeho zázraky, s. 101, též OSSWALD, M. C. Die Entstehung einer Ikonographie des Franz Xaver im Kontext seiner kultischen Verehrung ..., s. 63.

⁵⁸ TORSELLINI, O. *Horatii Tursellini e Societate Iesu, De vita Francisci Xaverii qui primus e Societate Iesu in India, et Iaponia Euangelium promulgavit*. Romae: Ex Typographia Gabiana, 1594. *EDIT 16 CNCE 34404*.

⁵⁹ WHITE, A. D. *A History of the Warfare of Science with Theology ...* Chap. XIII. II. Growth of Legends of Healing – The Life of Xavier as a typical Example; JANDOUREK, J. Jak rostla legenda o uzdravování aneb svatý František Xaverský a jeho zázraky, s. 101.

⁶⁰ TORSELLINI, O. *Horatii Tursellini e Societate Iesu De vita Francisci Xaverii qui primus e Societate Iesu in Indiam & Iaponiam Euangelium inuexit. Libri sex. Denuo ab ipso authore recogniti, & pluribus locis vehementer aucti. Quibus accesserunt eiusdem Xaverii epistolarum libri quatuor*. Romae : ex typographia Aloysii Zannetti, 1596. *EDIT 16 CNCE 38914*.

je, že na rozdíl od římského vydání z roku 1596 byly následně oba tituly, tj. jednak životopis a jednak výbor listů, vydávány samostatně.

O značném zájmu o Františka Xaverského a jeho propagaci ze strany Tovaryšstva svědčí skutečnost, že Tursellinův životopis nezůstal dlouho osamocený. Již v roce 1600 vydal v Lisabonu nový Xaveriův životopis portugalský jezuita *João de Lucena* (1549–1600).⁶¹ Pro středoevropské prostředí byl však jeho dosah omezen též tím, že Lucena sepsal a vydal svoji verzi Xaveriova života portugalsky. Španělského a italského překladu se dočkal až roku 1613 (vydány v Římě a Seville).⁶²

Již během kanonizačního procesu však Františkovi – ač i beatifikován byl až v roce 1619 – začala být prokazována pocta oltáře *via facti* (což je samozřejmě zcela běžný a přirozený jev). V indickém Goa se tak údajně dělo již od roku 1615, a dokonce již roku 1603 schválil sám generál Aquaviva zřízení prvního kostela s patrociniem Františka Xaverského v Kottaru (v Komorinu).⁶³ Tento kostel měl uchovávat zázračný obraz Františka Xaverského, díky kterému se z něj vyvinulo vyhledávané poutní místo.⁶⁴ I v Evropě skutečná úcta předcházela oficiálnímu svatořečení – v roce 1599 umístil kardinál Cesare Baronio v kostele *Il Gesu* obraz Ignáce z Loyoly na jeho hrob a v roce 1600 podobně vystavil obraz Františka Xaverského přímo naproti. Takový akt bylo možno chápat jako svého druhu zřízení oltáře a vzhledem k tomu, že tak učinil dokonce kardinál římské církve, bylo možné jej považovat za jakési polooficiální založení kultu.⁶⁵

Z druhé dekády 17. století je možno doložit i další jev, který je signifikantní pro kult světců, totiž úctu ke světcovým ostatkům a jejich distribuci. V roce 1614 bylo na rozkaz generála Aquavivy přeneseno Xaveriovo pravé předloktí z Goa do mateřského jezuitského kostela *Il Gesu* v Římě⁶⁶ a již v roce 1621 zde bylo veřejně uctíváno.⁶⁷ Pravá paže byla roku

⁶¹ LUCENA, J. de. *Historia da vida do Padre Francisco de Xavier, e do que fizerao na India os mais religiosos da Companhia de Iesu, composta pelo Padre Ioam de Lucena da mesma Companhia ...* Em Lisboa : impressa por Pedro Crasbeeck, 1600. Viz OSSWALD, M. C. Die Entstehung einer Ikonographie des Franz Xaver im Kontext seiner kultischen Verehrung ..., s. 64, pozn. 14.

⁶² OSSWALD, M. C. Die Entstehung einer Ikonographie des Franz Xaver im Kontext seiner kultischen Verehrung ..., s. 64, pozn. 15 a 16.

⁶³ Dnešní název Komorinu je Kanyakumari, jde jednak o město na Komorinském mysu a jednak o název zdejšího distriktu. Kostel sv. Františka Xaverského se nalézá v Kottaru, původně samostatném městě, dnes součásti aglomerace města Nagercoil, které je nyní hlavní město distriktu Kanyakumari (= Komorin) ve státě Tamil Nadu v Indii.

⁶⁴ OSSWALD, M. C. Die Entstehung einer Ikonographie des Franz Xaver im Kontext seiner kultischen Verehrung ..., s. 63, 68.

⁶⁵ OSSWALD, M. C. Die Entstehung einer Ikonographie des Franz Xaver im Kontext seiner kultischen Verehrung ..., s. 78; k otázce povahy zmíněného aktu srov. tamtéž.

⁶⁶ ASTRAIN, A. St. Francis Xavier.

⁶⁷ OSSWALD, M. C. Die Entstehung einer Ikonographie des Franz Xaver im Kontext seiner kultischen Verehrung ..., s. 67.

1619 rozdělena mezi jezuitské koleje v Cochinu⁶⁸, Malace a Makau.⁶⁹ Mezitím došlo konečně v Římě i k oficiálnímu prohlášení Františka Xaverského za blahoslaveného. Beatifikační breve papeže Pavla V. bylo vydáno 25. října 1619.⁷⁰ Tím bylo povoleno veřejně prokazovat úctu Františku Xaverskému a byla otevřena cesta k jeho definitivnímu prohlášení za světce katolické církve.

3. 2 Kanonizace

Poté, co byl František Xaverský beatifikován, došlo velmi rychle i k definitivní kanonizaci. Stalo se tak roku 1622. Samotnému rozhodnutí o prohlášení Františka Xaverského za světce předcházelo projednání věci v papežské konzistoři. To se uskutečnilo 24. ledna. Hlavní řeč obhajující Františkovu svatost pronesl biskup suburbikální diecéze Porto e Santa Rufina *Francesco Maria* kardinál *Bourbon Del Monte Santa Maria* (1549–1626, kardinálem kreován 1588⁷¹). Jeho řeč byla později téhož roku vydána v Římě tiskem jako *Relatio facta in consistorio secreto coram S.D.N. Gregorio papa 15. a Francisco Maria episcopo Portuensi S.R.E. card. a Monte die 24. Ianuarii 1622. super vita, sanctitate, actis canonizationis, & miraculis beati Francisci Xavier e Societate Iesu*⁷². Kromě Říma byla následně přetiskována i v dalších městech⁷³, a rovněž přeložena do italštiny⁷⁴.

Kardinál Del Monte v této řeči představil Františkův život, ctnosti a přehled doložených zázraků. Zvláštní pozornosti se údajně dočkal zázrak, kdy lampy, které byly umístěny u Xaveriova obrazu a jeho ostatků, hořely i tehdy, když byly naplněny místo olejem svěcenou vodou. Tento zázrak prý silně zapůsobil na samotného papeže Řehoře XV.⁷⁵

⁶⁸ Dnes Kochi ve státě Kerala v Indii.

⁶⁹ OSSWALD, M. C. Die Entstehung einer Ikonographie des Franz Xaver im Kontext seiner kultischen Verehrung ..., s. 65.

⁷⁰ Beatifikační breve Pavla V. viz: Breve beatificationis P. Francisci Xaverii 25 Octobris 1619. In: *Monumeta Xaveriana*, tom. II, č. 41, s. 680–681.

⁷¹ Blíže viz *The Hierarchy of the Catholic Church : Current and historical information about its bishops and dioceses* [online]. Heslo Francesco Maria Cardinal Bourbon Del Monte Santa Maria. Dostupné na WWW: <<http://www.catholic-hierarchy.org/bishop/bbdmsm.html>>.

⁷² *Relatio facta in consistorio secreto coram S.D.N. Gregorio papa 15. a Francisco Maria episcopo Portuensi S.R.E. card. a Monte die 24. Ianuarii 1622. super vita, sanctitate, actis canonizationis, & miraculis beati Francisci Xavier e Societate Iesu*. Romae : apud haeredem Bartholomaei Zannetti, 1622. Viz *OPAC SBN* [online]. Codice del documento IT\CCU\BVEE\064466.

⁷³ Např. v Miláně, srov. *OPAC SBN* [online]. Codice del documento IT\CCU\BVEE\052765.

⁷⁴ *Relatione fatta in concistorio segreto alla presenza del santiss. N.S. papa Gregorio 15. dall'illustriss. e reuerendiss. sig. card. Del Monte vescovo Portuense sotto il di 24. di Genaro del 1622. sopra la vita, santità, atti della canonizatione, & miracoli del B. Francesco Sauerio della Compagnia di Giesu*. In Bologna : presso gli heredi di Bartolomeo Cochi : ad istanza di Pellegrino Golfarini, 1622. Viz *OPAC SBN* [online]. Codice del documento IT\CCU\UBOE\016118.

⁷⁵ WHITE, A. D. *A History of the Warfare of Science with Theology ...* Chapter XIII. From Miracles to Medicine. II. Growth of Legends of Healing – The Life of Xavier as a typical Example.

Definitivně bylo o kanonizaci rozhodnuto 9. března, kdy byl vydán papežem **Kanonizační dekret**.⁷⁶

K veřejnému slavnostnímu vyhlášení Františka Xaverského za svatého došlo pak téměř po sedmdesáti letech od jeho smrti na vzdáleném San Čoanu 12. března 1622 v Římě. Společně s Xaveriem byl prohlášen za svatého i samotný zakladatel Tovaryšstva Ježíšova Ignác z Loyoly a rovněž další tři světci, kteří se měli stát novou posilou římské církve a impulsem pro rozvoj obrozené katolické spirituality: velká španělská mystička a reformátorka karmelitánů Terezie z Avily (jinak též Terezie od Ježíše), zakladatel oratoriánů Filip Neri a svatý patron sedláků Isidor z Madridu. František byl zapsán do římského martyrologia a byl stanoven jeho svátek, který připadl na 2. prosince (později, roku 1663, byl papežem Alexandrem VII. přeložen na 3. prosinec⁷⁷).

Oslavy svatořečení nových světců byly velkolepé, speciálně Tovaryšstvo oslavilo svatořečení „svých“ dvou světců vskutku mohutně. Mateřský kostel Tovaryšstva *Il Gesu* byl pro tuto příležitost vyzdoben 18 obrazy od Valeriana Regnartia, zachycujícími zázraky připisované sv. Františku Xaverskému. Regnartius zpracoval tyto výjevy v podobě rytin, které byly u této příležitosti vydány.⁷⁸ Dále byla v *Collegiu Romano* inscenována opera *Apotheosis sive consecratio SS. Ignatii et Francisci Xaverii*.⁷⁹ Opera byla zasazena do rámce starověkých římských oslav adorujících zbožštěné císaře (jednotlivé části koleje zpřítomňovaly lokace starého Říma – atrium se stalo římským forem, slavnostní hala Martovým polem ap.), nyní transformovaných (a tak posvěcených) k oslavě hérůů křesťanské víry. Před vchodem vítaly přichozí dva glóby znázorňující symbiózu starého a nového světa.⁸⁰ Generál Tovaryšstva P. Muzio Vitelleschi nechal rovněž u příležitosti kanonizace nově v italštině zpracovat a vydat Xaveriiův přehledný životopis: *Compendio della vita del s.p. Francesco Xauerio della Compagnia di Giesu. Canonizato con S. Ignatio fondatore dell'istessa religione ...* (vydáno v Miláně)⁸¹.

⁷⁶ Kanonizační dekret Řehoře XV. viz *Monumenta Xaveriana*, tom. II, č. 46. IV., s. 700.

⁷⁷ Viz dekret Alexandra VII. z 18. července 1663, in: *Monumenta Xaveriana*, tom. II, č. 51. III, s. 725–727.

⁷⁸ *S. Francisci Xaverii Indiarum Apostoli Societatis Jesu quaedam miracula a Valeriano Regnartio delineata et sculpta*. ZELENKOVÁ, P. Dvě univerzitní teze Antonína Martina Lublinského. In: *Miscellanea Oddělení rukopisů a starých tisků NK* 15, 1998, s. 270–271.

⁷⁹ Operu složil Johannes Hieronymus Kapsberger, libreto P. Orazio Grassi, viz KENNEDY, T. F. *Candide and a Boat*. In: *The Jesuits. Culture, Science, and the Arts 1540-1773*. Eds. O'Malley, J. W.; Bailey, G. A.; Harris, S. J.; Kennedy, T. F. Toronto – Buffalo – London : University of Toronto Press, 1999, s. 319 a n., k opeře bylo vydáno tištěné „argomento“, tamtéž (reprodukce titulního listu na s. 320).

⁸⁰ FILIPPI, B. *The Orator's Performance: Gesture, Word, and Image in Theatre at the Collegio Romano*. In: *The Jesuits II. Cultures, Sciences, and the Arts 1540-1773*. Eds. O'Malley, J. W.; Bailey, G. A.; Harris, S. J.; Kennedy, T. F. Toronto – Buffalo – London : University of Toronto Press, 2006. Reprinted 2007, s. 512 a n.

⁸¹ *Compendio della vita del s.p. Francesco Xauerio della Compagnia di Giesu. Canonizato con S. Ignatio fondatore dell'istessa religione ... Composto, e dato in luce per ordine del reuerendiss. padre Mutio Vitelleschi*

Kanonizační oslavy nezůstaly pochopitelně omezeny pouze na Řím, ale konaly se po celém katolickém světě včetně Prahy (o zdejších oslavách viz dále) i indického Goa. V Goa se ovšem oslavy oficiálního svatořečení odehrály až s dvouletým zpožděním v roce 1624 (vzhledem k tomu, že spojení s Indií vedlo z Říma přes Lisabon a kolem celé Afriky, což představovalo řadu měsíců, často více jak rok trvající plavbu). Součástí zdejších oslav bylo přenesení ostatků nyní již oficiálně uznaného světce do nedávno postaveného katedrálního kostela *Bom Jesus*, kde spočívají dodnes.⁸² V roce 1637 byly uloženy do pro ně vyrobené stříbrné schránky⁸³ a v roce 1698 zde byla pro ně vystavěna mohutná tomba.⁸⁴

V souvislosti s kanonizací byla vedle samotného kanonizačního dekretu vydána také **kanonizační bula**. Její vydání se ovšem zpozdilo mj. v důsledku úmrtí papeže Řehoře XV., takže byla vydána až Řehořovým nástupcem na svatopetrském stolci Urbanem VIII. 6. srpna 1623.⁸⁵ Kanonizační bula znovu deklaruje Františkovu svatost, konstatuje, že byl shledán bohatě obdařeným apoštolskými charismaty a jeho apoštolát byl manifestován mnoha znameními, zázraky a skutky, a – což bylo zvláště důležité pro rozvoj xaveriánského kultu – představuje kanonický soupis Františkových zázraků, tj. zázraků, které církve uznává za autentické. Bula měla na další vývoj kultu významný vliv, byla rozsáhlým způsobem tradovaná a mj. představovala jakýsi oficiální katalog zázraků divotvorného světce, ze kterého bylo možno brát náměty, jak pro výtvarná díla, tak pro písemná zpracování Františkova života, pobožnosti k němu či odvozovat od nich sféry světcovy obzvláštní působnosti. Zmíním zde proto stručně alespoň ty nejvýraznější:

Předně je zmiňován dar vytržení – když sloužil mši, dostával se do extatických stavů, ve kterých po jistou dobu setrval.

Jindy se při slavení Eucharistie jeho tělo vznášelo nad zemí.

... In Milano : per Gio. Battista Bidelli, 1622. Viz *OPAC SBN* [online]. Codice del documento IT\ICCU\MILE\051425.

⁸² Kostel *Bom Jesus* v Goa byl postaven v letech 1594–1605, již po jeho vysvěcení v roce 1605 byly Františkovy ostatky přemístěny z koleje sv. Pavla do zdejší kaple, OSSWALD, M. C. Die Entstehung einer Ikonographie des Franz Xaver im Kontext seiner kultischen Verehrung ..., s. 67.

⁸³ Tamtéž.

⁸⁴ BAILEY, G. A. „Le style jésuite n'existe pas“ : Jesuit Corporate Culture and the Visual Art. In: *The Jesuits. Culture, Science, and the Arts 1540-1773*. Eds. O'Malley, J. W.; Bailey, G. A.; Harris, S. J.; Kennedy, T. F. Toronto – Buffalo – London : University of Toronto Press, 1999, s. 46; též KOWAL, D. M. Innovation and Assimilation: The Jesuits and Architecture in Portuguese India. In: *The Jesuits. Culture, Science, and the Arts 1540-1773*. Eds. O'Malley, J. W.; Bailey, G. A.; Harris, S. J.; Kennedy, T. F. Toronto – Buffalo – London : University of Toronto Press, 1999, s. 493.

⁸⁵ Urbani VIII, Pont. Max. Bulla Canonizationis Beati Francisci Xaverii celebratae per Gregorium XV. In: *Monumenta Xaveriana*, tom. II, č. 50, s. 704–724.

Jednou, když rozzuřený pohanský dav chtěl zaútočit na křesťanskou vesnici a pobít tamní obyvatele, vyšel jim František vstříc. Avšak pohané jej viděli doprovázeného majestátní skvostně-děsivou postavou, která v nich vzbudila takovou hrůzu, že se rozutekli.

V Komorinu⁸⁶ vyzval pohany, kteří nevyslyšeli jeho slova, aby otevřeli hrob, kam předtím pohřbili svého blízkého. Komoriňané jej poslechli a František po pronesení modlitby mrtvého vzkřísil k životu.

Též vzkřísil mladíka, který umřel na mor a již byl odnesen na hřbitov.

Jeden chlapec spadl do hluboké studny a utopil se, poté, co byl mrtvý vytažen, František se nad ním modlil a vzkřísil ho.

V Japonsku vrátil zrak slepci.

Několikrát, když se loď na moři dostala do nebezpečí, František modlitbou zkontroloval živly, příp. odvrátil hrozící pirátské nebezpečí.

Byl též nadán věšteckým duchem – předpověděl zničení lodi, vítězství portugalské flotily nad domorodou.

A konečně mezi nejpodivuhodnější a nejoblíbenější patřil zázrak s krabem. Při jedné plavbě se František pokoušel utiшит bouři. Aby zažehnal běsnící živly, ponořil svůj krucifix do vln, při tom mu však vypadl z ruky a klesl do mořských hlubin. Když se však František dostal na břeh, přinesl mu jej zpět mořský krab.⁸⁷

3. 3 Xaveriánský kult v 17. a 18. stol.

3. 3. 1 Šíření nového kultu

Oficiální římská kanonizace otevřela cestu k šíření kultu sv. Františka Xaverského po celé katolické církvi. Hlavními jeho šířiteli a propagátory byli pochopitelně především samotní jezuité. Již v roce svatořečení byly v římském kostele *Il Gesu* vysvěceny oltáře Ignáce z Loyoly a Františka Xaverského.⁸⁸ Oltáře byly umístěny do dvojice protilehlých kaplí nejbližší k hlavnímu oltáři, kde vystřídal v původní koncepci kostela předpokládané oltáře *Ukřižování* – nalevo, zde byl umístěn oltář sv. Ignáce z Loyoly – a *Vzkříšení* – napravo, zde byl umístěn oltář sv. Františka Xaverského s obrazem jeho smrti (tento původní oltář se však nezachoval a byl nahrazen v průběhu 17. století novým, který zdobí oltářní obraz Smrti sv.

⁸⁶ Dnes Kanyakumari ve státě Tamil Nadu v Indii.

⁸⁷ Urbani VIII, ... Bulla Canonizationis Beati Francisci Xaverii ...; srov. HARDON, F. J. A. The Miracles of St. Francis Xavier.

⁸⁸ OSSWALD, M. C. Die Entstehung einer Ikonographie des Franz Xaver im Kontext seiner kultischen Verehrung ..., s. 78.

Františka Xaverského od Carla Maratta z let 1672–1678⁸⁹). Podle vzoru Říma jsou pak zřizovány oltáře k počtě nového řádového světce v jezuitských kostelech po celém světě, příp. jsou mu zasvěcovány kaple či přímo kostely.⁹⁰

Zřizování oltářů a zasvěcování kostelů či kaplí s sebou neslo i další vlnu šíření Xaveriových ostatků. Hrudní kost byla přenesena do Tokia, ucho je uchováváno v Lisabonu a zub v Portu. Podobná úcta byla prokazována i Františkovým osobním věcem, tak byl Xaveriův krucifix rozdělen mezi chrámy v Madridu, Lisabonu, Dublinu a Benátkách a jeho růženec pak mezi Kolín nad Rýnem, Vídeň a polskou Starou wieś.⁹¹

František Xaverský byl též záhy ustanovován patronem řady měst a zemí, které byly spojeny s jeho pozemským působením – mj. Goa, Basseinu⁹², Makaa i své rodné Navarry.⁹³

Kult sv. Františka Xaverského se šířil v úzkém sepětí s kultem sv. Ignáce z Loyoly. Toto sepětí bylo logické a přirozené, vždyť nejenže oba dva světci patřili k první generaci Tovaryšů Ježíšových, ale byli i zároveň kanonizováni, a to jako první z celého Tovaryšstva. Představovali tedy první řádové světce, a to samozřejmě nejen v časovém smyslu. Ilustrativní je v tomto ohledu výzdoba kupole v *Il Gesu*, která podává klíč k dobové jezuitské ikonografii v její již rozvinuté podobě (výzdoba pochází z let 1672–1675). Je zde znázorněna sv. Trojice se sv. Petrem, Pavlem a Janem Křtitelem. K těmto starým světcům jsou potom přiřazeny menší postavy nových světců. Sv. Ignác ke sv. Petru, sv. František Xaverský ke sv. Pavlu a sv. František Borgia k sv. Janu Křtiteli.⁹⁴ Zatímco poslední dvojice působí spíše nahodile, první dvě jsou velmi výmluvné. V řádové ikonografii dochází postupně k paralele sv. Petr – sv. Ignác a sv. Pavel – sv. František. Ignác se podobá Petrovi jako fundátor a reprezentant tradice a autority. Xaverius je podobný Pavlovi v misionářské činnosti a překračování hranic světů. Podobně jako na přechodu mezi starověkem a středověkem dokázal sv. Pavel vykročit z úzkého rámce starého Izraele a rozšířit novou víru mezi pohany po celém tehdejší světě středomořské oikúmené, dokázal sv. František Xaverský vykročit z rámce evropské kultury a šířit evangelium mezi pohany nově se rodící globální oikúmeny. A jako apoštolská knížata tvoří „sloupy církve“, představují Ignác s Xaveriem „sloupy Tovaryšstva“. Svůj výraz nachází

⁸⁹ NEVÍMOVÁ, P. Vliv spirituality Tovaryšstva Ježíšova na výzdobné programy řádových kostelů, s. 219, pozn. 6 (původní oltář sv. Ignáce se rovněž nedochoval, současný oltář je z let 1695–1699, tamtéž).

⁹⁰ OSSWALD, M. C. Die Entstehung einer Ikonographie des Franz Xaver im Kontext seiner kultischen Verehrung ..., s. 78.

⁹¹ OSSWALD, M. C. Die Entstehung einer Ikonographie des Franz Xaver im Kontext seiner kultischen Verehrung ..., s. 65–66, zřejmě je myšlena Stara wieś v dnešním Podkarpatském vojvodství, významné mariánské poutní místo s jezuitskou kolejí.

⁹² Dnes Vasai ve státě Maharashtra v Indii.

⁹³ OSSWALD, M. C. Die Entstehung einer Ikonographie des Franz Xaver im Kontext seiner kultischen Verehrung ..., s. 68.

⁹⁴ NEVÍMOVÁ, P. Poznámka k ikonografii Jezuitského řádu, s. 394.

tato koncepce více či méně ve výzdobě většiny jezuitských kostelů.⁹⁵ Pouze pokud vystupuje sv. Ignác jako ústřední postava (většinou tam, kde je patronem dotyčného kostela a je mu tedy zasvěcen hlavní oltář), pak je-li mu po bok stavěn Xaverius, je mu v rámci požadavků symetrie na druhý bok postaven někdo z dalších významných řádových světců, nejčastěji sv. František Borgia.

3. 3. 2 Ikonografie

Nyní budu věnovat bližší pozornost samotné ikonografii vlastní postavy sv. Xaveria. V tradici zobrazování Františka Xaverského hrál na prvním místě významnou roli typ nazývaný *Vera effigies* – tedy „pravé zobrazení“ („pravá podoba“). Tento typ přesahuje rámec pouhého výtvarného díla, jeho význam je založen na myšlence, že podoba je součástí podstaty. Tím, že daný obraz traduje (či nárokuje tradovat) skutečnou podobu světce, stává se – vlastním aktem napodobení – sám svatým. Důsledným napodobením participuje na napodobovaném, a získává tím jeho vlastnosti. *Vera effigies* Františka Xaverského má poměrně zajímavou genezi. František za svého života důsledně odmítal nechat zhotovit svůj portrét. Jeho první portrét byl proto vytvořen až v roce 1556 podle posmrtné masky. Až v roce 1583, pravděpodobně na základě oficiálního pověření, zhotovil Alessandro Valignano v Goa dva obrazy Xaveria, jejichž autentičnost dosvědčilo několik dosud živých svědků, kteří Františka ještě osobně pamatovali. Oba obrazy, které se bohužel dodnes nezachovaly, měly zobrazovat Františka v šatech, které nosil v Indii, jak vzhlíží k nebesům a rukama si rozhrnuje šaty na prsou. Valignano ponechal jeden z obrazů v Goa a druhý poslal do Říma. Ten se zde stal předlohou pro následně se šířící „pravé podoby“ sv. Františka Xaverského.⁹⁶ Je též pravděpodobné, že zmíněné vyobrazení ovlivnilo i podobu rytiny, která byla součástí vydání Tursellinova Života Františka Xaverského z roku 1596 a která velmi významně ovlivnila další tradici zobrazování sv. Františka.⁹⁷

Zdaleka nejčastější je však vyobrazení smrti sv. Františka. Umírající světec opuštěný na konci světa v polorozbořené chatrči či spíše přístěnku odevzdává svou duši Bohu. Tento motiv se stal natolik oblíbeným, že se z něj rovněž vyvinul typ, který začal být chápán jako

⁹⁵ Tak hned v samotném *Il Gesu* jsou protilehlé oltáře obou světců nejbliže k hlavnímu oltáři, podobně ve sv. Michalovi v Mnichově, častý motiv představují sochy obou „sloupů Tovaryšstva“ po stranách hlavního oltáře, srov. NEVÍMOVÁ, P. Poznámka k ikonografii Jezuitského řádu, s. 396.

⁹⁶ OSSWALD, M. C. Die Entstehung einer Ikonographie des Franz Xaver im Kontext seiner kultischen Verehrung ..., s. 69.

⁹⁷ OSSWALD, M. C. Die Entstehung einer Ikonographie des Franz Xaver im Kontext seiner kultischen Verehrung ..., s. 69.

Vera effigies. Příkladem takového zobrazení může být oltářní obraz z boční lodi pražského kostela nejsv. Salvátora (viz níže).

Další rozšířené typy zobrazování jsou motivovány jednotlivými scénami z Františkova života včetně zpodobňování jednotlivých zázraků, které mu byly připisovány (srov. kanonizační bulu, viz výše). Často zobrazovaná extáze sv. Františka Xaverského se do značné míry prolíná s prvním typem „pravého vyobrazení“. Sv. František je zobrazován v řádovém rouchu, jak si na hrudi rozhrnuje oděv. Někdy mu z hrudi vyšlehuje oheň, někdy se zde objevuje jeho srdce a často je výjev doplněn Františkovou devizou „*Satis est, Domine, satis est*“. Rozšířený byl i obraz sv. Františka ponořeného v modlitbách se zkříženýma rukama na prsou. Ke standardním způsobům zobrazení patří dále i scény, kde uzdravuje nemocné a křísí mrtvé. Též je Xaverius zobrazován při své misionářské činnosti, tj. jak káže pohanům nebo je křtí. Obvykle přitom mívá v ruce krucifix jako symbol nové přinášené víry. Někdy je přitom krucifix pokládán, vedle lilie, přímo za Františkův atribut. Oblíbený je motiv zázraku s krabem, který přinesl Františkovi krucifix, který mu předtím spadl do moře.⁹⁸

3. 3. 3 Nové životopisy a edice

Rozvoj a šíření kultu sv. Františka Xaverského během 17. století s sebou přinesly i další počiny v oblasti xaveriovské literatury. Francouzský jezuita P. *Pierre Poussines* (1609–1686) přeložil (oproti Tursellinimu překládal též z portugalštiny, viz dále) a edičně připravil vydání osmnácti Františkových dopisů, které nebyly obsaženy v Tursellinových čtyřech knihách Xaveriových dopisů. Podle dostupných informací vyšel poprvé tento dodatek jako přitisk k antverpskému vydání Tursellinova výboru z roku 1657⁹⁹: *Appendix sive Liber V. epistolarum S. P. Francisci Xavierii ... Indiarum et Iaponiae APostoli a Petro Possino ... nunc primùm ex autographis partim Hispanicis, partim Lusitanicis Latinitate & luce donatarum*¹⁰⁰. Poussineův překlad osmi „nových“ Xaveriových listů pak vycházel samostatně či přičleněný k Tursellinovu výboru jako pátá kniha.

P. Poussines v průběhu dalších let dále překládal a připravil výbor „nových“, tj. ještě tiskem nezveřejněných dopisů. K nejstaršímu zaznamenanému vydání tohoto nového výboru

⁹⁸ OSSWALD, M. C. Die Entstehung einer Ikonographie des Franz Xaver im Kontext seiner kultischen Verehrung ..., s. 70–76.

⁹⁹ TORSELLINI, O. (ed.). *S. P. Francisci Xaverii e Soc. Jesu, Epistolarum libri I[-]IV. Ex Hispano in Latinum conuersi ab Horatio Tursellino ...* Antuerpiae : Ex officina Plantiniana Balthasaris Moreti, 1657. Viz *Boston College* (Massachusetts) : *University Libraries Quest Library Catalog* [online]. SystemNumber 000889433. Dostupné z WWW: <<http://library.bc.edu/>>.

¹⁰⁰ Vlastní tisk má rozsah [8], 474, [6] s., přitisk dalších 157, [3] s. (tj. s vlastní paginací), viz tamtéž.

došlo v Římě roku 1667.¹⁰¹ Později býval tento nový „sedmiknižní“ výbor vydáván společně se starým „pětiknižním“ (ten byl tvořen čtyřmi původními Tursellinovými knihami a Poussineovým dodatkem jako knihou pátou).¹⁰²

V druhé polovině 17. století se pak objevují také nová zpracování Františkova života. První z nich sepsal italský jezuita P. *Daniello Bartoli* (1608–1685). Bartoliho v italštině sepsaný Xaveriův životopis vyšel v Římě. Bohužel není znám žádný exemplář tohoto vydání¹⁰³, takže dobu vzniku lze určit pouze termínem *ante quem* určeným podle vydání latinského překladu, díky němuž také o římském vydání italského originálu víme. Latinský překlad Bartoliho životopisu byl pořízen rovněž jezuitou P. *Louisem Janinem* a vyšel pod titulem *De vita et gestis S. Francisci Xaverii e Societate Iesu Indiarum apostoli libri quatuor. Ex R. P. Danielis Bartoli e Societate Iesu, Italico Romae approbato et edito. Latine redditi a P. Ludouico Ianino ex eadem Societate* v Lyonu roku 1666.¹⁰⁴ Tato latinská verze se pak stala předlohou pro další opakovaná vydání.

O další zpracování Františkova života se zasloužil opět od italský jezuita P. *Giuseppe Massei* (1626–1698). Jeho italsky psaný životopis sv. Františka Xaverského *Vita di S. Francesco Sauerio della Compagnia di Gesu apostolo dell'Indie ...* vyšel prvně v Římě v roce 1681.¹⁰⁵ Brzy následovala další vydání po celé Itálii. Masseiův životopis zřejmě nebyl do latiny přeložen, byl nadále vydáván v italštině, minimálně v Itálii se ale stal velmi oblíbeným, o čemž svědčí množství vydání. Jen do roku 1700 lze kromě zmíněného prvního doložit další tři vydání: v Římě 1682¹⁰⁶, v Bologni 1684¹⁰⁷ a v Benátkách 1692¹⁰⁸.

¹⁰¹ POUSSINES, P. (ed.). *S. Francisci Xaverii E Societate Iesu Indiarum Apostoli Novarum Epistolarum Libri Septem / Nunc primum ex autographis partim Hispanicis, partim Lusitanicis, Latinitate, & luce Donati A Petro Possino Eivsdem Soc.* Romæ : Ex Typographia Varesij, 1667. Viz *Online-Katalog der Universitäts- und Forschungsbibliothek Erfurt/Gotha* [online]. Sign. 05 - Tp. 8° 04740. Dostupné z WWW: <<http://opac.uni-erfurt.de/DB=1/LNG=DU/>>.

¹⁰² Viz např. *VD 17 12:114750A*

¹⁰³ Jediná italská verze Bartoliho Xaveriova životopisu, kterou se mi podařilo dohledat, *Vita di S. Francesco Saverio della Compagnia di Gesu apostolo delle Indie ...*, nese impresum bez vnočení: *Torino : Pietro di G. Marietti*, [s. d.]. Podle jména tiskaře se však jedná o tisk 19. století, viz *OPAC SBN* [online]. Codice del documento IT\ICCU\TO0\1292605. Dostupné z WWW: <<http://www.sbn.it>>

¹⁰⁴ BARTOLI, Daniello. *De vita et gestis S. Francisci Xaverii e Societate Iesu Indiarum apostoli libri quatuor. Ex R. P. Danielis Bartoli e Societate Iesu, Italico Romae approbato et edito. Latine redditi a P. Ludouico Ianino ex eadem Societate.* Lugduni: sumptibus Adami Demen, vico mercatorio, sub signo Fortunae, 1666.

Srov. *BNF Catalogue général* [online]. Notice n°: FRBNF30063012, dostupné na WWW: <<http://catalogue.bnf.fr/ark:/12148/cb30063012b/PUBLIC>>.

¹⁰⁵ MASSEI, Giuseppe. *Vita di S. Francesco Sauerio della Compagnia di Gesu apostolo dell'Indie descritta dal p. Giuseppe Massei della medesima Compagnia.* In Roma : alle spese d'Ignatio de' Lazzeri, 1681. Viz *OPAC SBN* [online]. Codice del documento IT\ICCU\TO0E\034817. Dostupné z WWW: <<http://www.sbn.it>>.

¹⁰⁶ *OPAC SBN* [online]. Codice del documento IT\ICCU\UM1E\008689.

¹⁰⁷ *BSB : OPACplus* [online]. Sine. Dostupné na WWW: <<http://opacplus.bsb-muenchen.de/search?oclcno=165885711>>.

¹⁰⁸ *OPAC SBN* [online]. Codice del documento IT\ICCU\TO0E\027672.

Téměř současně s Masseiovým životopisem zpracoval další verzi života sv. Františka Xaverského francouzský jezuita P. *Dominique Bouhours* (1628–1702). Jeho ve francouzštině sepsaný Xaveriův životopis *La Vie de S. François Xavier* vyšel v Paříži v roce 1682.¹⁰⁹ Do latiny přeložil Bouhoursův životopis jeho krajan a řádový tovaryš jezuita P. *Pierre Python* (1640–1729), překlad následně vyšel tiskem v Mnichově roku 1712.¹¹⁰

P. *Bouhours* xaveriánskou legendu opět rozšířil, zázraky známé již z dřívějších životopisů zde doznaly kvantitativního i kvalitativního nárůstu a objevují se mnohé nové zázraky. Zajímavý posun zde nastává u onoho obzvláštního zázraku s krabem. Zatímco v dřívějších verzích Xaveriovi krucifix, který mu následně po přistání přinesl na břeh mořský krab, spadl do moře nedopatřením, když se jím pokoušel zažehnat rozběsněné živly, u Bouhourse již sv. Xaverius hází krucifix do moře vědomě právě s úmyslem, aby jím moře bylo zkroceno.¹¹¹

3. 3. 4 Recepce a rozvoj xaveriánského kultu ve střední Evropě

Do střední Evropy pronikalo povědomí o Františku Xaverském jakožto světci již od konce 16. století. Ještě téhož roku, kdy vyšlo v Římě druhé vydání Tursellinova životopisu Františka Xaverského *De vita Francisci Xaverii ... libri sex*, tj. 1596, vyšlo toto zpracování Xaveriova života i v Antwerpách¹¹² a hned následující rok v Lutychu¹¹³. Tursellinův výbor do latiny přeložených Xaveriových listů pak vyšel (v Zaalpi patrně poprvé) v Mohuči roku 1600¹¹⁴.

¹⁰⁹ BOUHOURS, Dominique. *La Vie de S. François Xavier*. Paris: Mabre-Cramoisy, 1682.

BNF Catalogue général [online]. Notice n° : FRBNF30140531. Dostupné na WWW: <<http://catalogue.bnf.fr/ark:/12148/cb301405311/PUBLIC>>.

¹¹⁰ BOUHOURS, Dominique. *Vita S. Francisci Xaverii Societatis Jesu, Indiarum, et Iaponiae Apostoli, a P. Dominico Bouhours Societatis Jesu, Gallice Scripta, a P. Petro Python Ejusdem Societatis Sacerdote, latine reddita*. Monachii: Remy, 1712. *VD 18* 14798174-001, srov. *BSB : OPACplus* [online]. Sine. Dostupné na WWW: <<http://opacplus.bsb-muenchen.de/search?oclcno=54259624>>.

¹¹¹ WHITE, A. D. *A History of the Warfare of Science with Theology ...* Chap. XIII. II. Growth of Legends of Healing – The Life of Xavier as a typical Example; JANDOUREK, J. Jak rostla legenda o uzdravování aneb svatý František Xaverský a jeho zázraky, s. 101.

¹¹² TORSELLINI, O. *De Vita Francisci Xaverii, Qui primus è Societate Iesv in Indiam & Iaponiam Euangelium inuexit, Libri Sex Horatii TvrSELLINI, E Societate Iesv : Ab eodem aucti et recogniti*. Antverpiae : Trognaesius, 1596. Viz *BSB : OPACplus* [online]. URN: urn:nbn:de:bvb:12-bsb10208925-9. Dostupné z WWW: <<http://opacplus.bsb-muenchen.de/search?oclcno=311102468>>.

¹¹³ TORSELLINI, O. *De Vita Francisci Xaverii, Qui primus è Societate Iesv in Indiam & Iaponiam Euangelium inuexit, Libri Sex Horatii TvrSELLINI, E Societate Iesv : Ab eodem aucti et recogniti*. Leodii : Ex officina Henrici Houij, 1597. Viz *BSB : OPACplus* [online]. URN: urn:nbn:de:bvb:12-bsb10208926-4. Dostupné z WWW: <<http://opacplus.bsb-muenchen.de/search?oclcno=165929360>>.

¹¹⁴ TORSELLINI, O. (ed.). *Francisci Xaverii Epistolarvm Libri Qvator ab Horatio TvrSELLINO e Societate Iesv in Latinvm Conversi ex Hispano ... Mogvntiae : Apud Balthasarum Lippium, 1600. (Sumptibus Arnoldi Mylij)*. *VD 16 J* 197.

Na počátku 17. století v období před Františkovou kanonizací vyšel Tursellinův životopis v Říši ještě dvakrát, a to v Kolíně nad Rýnem v letech 1610¹¹⁵ a 1621¹¹⁶. Taktéž už v této době byl rovněž přeložen do němčiny. Německý překlad pořízený augsburským kanovníkem od sv. Mořice *Martinem Hueberem* byl vydán tiskem pod titulem *Vom Tugentreichen Leben und grossen Wunderthaten B. Francisci Xaverii der Societet Jesu, so den Christlichen Glauben in India sehr erweitert und in Iapon anfänglich eingeführt : Sechs Bücher* v Mnichově roku 1615.¹¹⁷

I ve střední Evropě předběhlo spontánní šíření úcty – alespoň částečně – formální beatifikaci (a kanonizaci). Ač byl František Xaverský oficiálně Římem prohlášen za blahoslaveného teprve roku 1619, už kolínské vydání Tursellinova životopisu z r. 1610 již na titulním listě označovalo Františka Xaverského jako blahoslaveného, viz titul: „*De Vita B[eati] Francisci Xaverii, Qui primus ...*“.¹¹⁸ Podobně tomu bylo u mnichovského vydání jeho německého překladu v roce 1615: „*Vom Tugentreichen Leben und grossen Wunderthaten B[eati] Francisci Xaverii der Societet Jesu, ...*“.¹¹⁹ Podobně byl František Xaverský označen i v německém pasionálu Franze Agricoly *Vitae Sanctorum Das ist: Leben und Sterben der fürnembsten Heiligen auff alle Tag durchs gantze Jahr nach gemeinem Catholischem KirchenCalender gerichtet ...* vydaného v Kolíně nad Rýnem roku 1618¹²⁰, kam pronikl v přídatku spolu s dalšími novými světci či na svatost u římské kurie kandidujícími osobami.¹²¹

Také když si antverpští jezuité v době před rokem 1617 objednávali od Petra Rubense zhotovení obrazů Ignáce z Loyoly a Františka Xaverského (obě plátna byla vyhotovena roku 1617), což by samo o sobě nebylo nic zvláštního, je již koncipovali jako obrazy oltářní – měli tedy v úmyslu poskytnout oběma svým zakladatelům poctu oltáře (resp. předpokládali, že

¹¹⁵ VD 17 12:118283H.

¹¹⁶ VD 17 12:118287P.

¹¹⁷ TORSELLINI, O. *Vom Tugentreichen Leben und grossen Wunderthaten B. Francisci Xaverii der Societet Jesu, so den Christlichen Glauben in India sehr erweitert und in Iapon anfänglich eingeführt. Sechs Bücher. Erstlich von Horation Tursellino der Societet. Iesv in Latein beschrieben, anjetzt aber in das Teutsch versetzt durch Martinvm Hueber Chorherrn vnd Custoden S. Mauritzen Stift in Augspurg ...* Zu Münchens : durch Nicolaum Henricum, 1615. VD 17 12:118325Q.

¹¹⁸ Srov. VD 17 12:118283H.

¹¹⁹ Srov. VD 17 12:118325Q.

¹²⁰ AGRICOLA, F. *Vitae Sanctorum Das ist: Leben und Sterben der fürnembsten Heiligen/ auff alle Tag durchs gantze Jahr/ nach gemeinem Catholischem KirchenCalender gerichtet: wie imgleichen das Leben unsers Seligmachers Jesu Christi und der H. Jungfrauen Mariae.* Cöln : Kinckhes, 1618. VD17 12:118694U.

¹²¹ Mit Zusatz Der Leben deß heiligen Card. Borromaei, S. Franciscæ Romanæ, B. Ignatii, Xaverii, Theresæ, und anderer Gottseligen Heiligen/ so innerhalb 100. Jahren hero/ in der Römischen Catholischen Kirchen geleuchtet/ und ihrer ewigen Seligkeit von Gott gewisse Zeugnuß haben, viz tamtéž.

brzy k povolení kultu, tedy k beatifikaci dojde), a nechali tedy také zobrazit oba muže jako svaté.¹²²

Oficiální římská kanonizace však samozřejmě znamenala pro šíření kultu sv. Františka Xaverského nový a silný impuls. Ohlasy byly o to silnější, že při oné kanonizační slavnosti, která se udála 12. března 1622 v Římě, nebyl svatořečen pouze František Xaverský, ale celá skupina pěti světců, z nichž každý byl mimořádnou a výraznou osobností (viz výše). Přesto hlavní pozornost na sebe strhli právě sv. Ignác z Loyoly a sv. František Xaverský.¹²³ Hlavní podíl na tom měla jistě podpora a propagace ze strany Tovaryšstva v kombinaci s jeho rozvětveností, vlivem a v neposlední řadě kvalitní vnitřní organizací a komunikační provázaností.

Aby i ti, co nemohli být přítomni slavnostní římské kanonizaci a následným oslavám, mohli zahlédnout alespoň odlesk onoho „triumfu“, byly během následujících měsíců roku 1622 vydávány tiskem krátké zprávy novinového charakteru barvitě popisující zmíněné slavnosti. V Mohuči byl vydán z italštiny přeložený *Kurtzer unnd Summarischer Begriff unnd Inhalt der Caerimonien, Bräuch/ Apparat, Bereitschafft/ so geschehen und angewent worden in der Canonization oder Erklärung der HH. Isidori, und Ignatii Loyolae, Francisci Xaverii, Teresae und Philippi Nerei : So geschehen den 12. Martii diß 1622. Jahrs/ angestellt/ bewilligt unnd vollzogen von Bápstlicher Heiligkeit Gregorio dem XV. ...*¹²⁴ Přestože zpráva pojednává o kanonizaci celé pětice, nese na titulním listu jezuitskou devizu¹²⁵, čímž jasně deklaruje, resp. interpretuje významnost jednotlivých postav z pětice nových světců.

Nezůstalo u jednoho vydání, je doložena patrně variantní edice s titulem *Kurtzer Begriff der Caerimonien, so angewent worden in der Canonization der H. H. Isidori und Loyolæ, Xaverii, Teresæ und Philippi Nerci, so d. 12. März 1622 von Gregorio XV. vollzogen worden.*¹²⁶

¹²² GAUVIN A. „Le style jésuite n'existe pas“: Jesuit Corporate Culture and the Visual Art, s. 70; KNAAP, A. C. Meditation, Ministry, and Visual Rhetoric in Peter Paul Ruben's Program for the Jesuit Church in Antwerp, s. 175. Dnes se oba obrazy nalézají ve vídeňském Kunsthistorisches Museum.

¹²³ Viz níže.

¹²⁴ *Kurtzer unnd Summarischer Begriff unnd Inhalt der Caerimonien, Bräuch/ Apparat, Bereitschafft/ so geschehen und angewent worden in der Canonization oder Erklärung der HH. Isidori, und Ignatii Loyolae, Francisci Xaverii, Teresae und Philippi Nerei : So geschehen den 12. Martii diß 1622. Jahrs/ angestellt/ bewilligt unnd vollzogen von Bápstlicher Heiligkeit Gregorio dem XV. ... ; Auß den Italienischen unterschiedlichen zu Rom gedruckten Exemplarien versetzt und verteuschet Anno 1622. Meyntz : in der Albinische Truckerey, 1622. (bey Anthonio Stroheckern). VD 17 23:625075G.*

¹²⁵ Viz fotokopii titulního listu ve VD 17 23:625075G.

¹²⁶ *Kurtzer Begriff der Caerimonien, so angewent worden in der Canonization der H. H. Isidori und Loyolæ, Xaverii, Teresæ und Philippi Nerci, so d. 12. März 1622 von Gregorio XV. vollzogen worden. Maintz, 1622. Viz REX: Det Kongelige Bibliotek og Københavns Universitets Biblioteks- og Informationsservice (CULIS) [online]. KGL01007114718. Dostupné z WWW: <<http://rex.kb.dk>>.*

Další dva podobné tisky vznikly v Mnichově. Zde byla vytištěna *Canonization verlauff: Fünff fürnem[m]e Ritter der streittbarn Kirch, als Isidori eines Baurens, Ignatii Loiolae, der Societet Jesu Stiffers, Francisci Xaverii, Theresiae di Jesu, und Philippi Nerei, welche durch Bapst Gregorium den XV. diss Namens Anno 1622. den 12. Martii, nach Catholischem brauch, zu Rom in S. Peters Kirchen, mit grosser solennitet, in die Zahl der Heiligen erkläret und eingeschriben worden.*¹²⁷ Zde je zajímavé, že v tomto případě neplatí teze o „vyvyšování“ Ignáce z Loyoly a Františka Xaverského. V titulu je na prvním místě jmenován sv. Isidor z Madridu a teprve po něm následují sloupy Tovaryšstva. Tento pořádek je pak zachován i vizuálně – na rytině na titulním listu (v kartuši v horní části ozdobného rámu) je vyobrazena celá pětice nových světců. Centrální místo uprostřed zaujímá opět sv. Isidor, po jeho stranách pak teprve stojí Ignác a František a za nimi Terezie a Filip.¹²⁸ Roli při tomto uspořádání jistě hrál požadavek symetrického zobrazení, nicméně přesto jde o zajímavý případ, jelikož s tím, že by v této pětici byl vystaven do popředí sv. Isidor, se lze setkat vzácně.

I zde patrně náklad nepostačoval pokrýt poptávku po zprostředkování velkolepé události. Mnichovský nakladatel Petr König proto přistoupil k opakovanému vydání. Dokládá to druhý¹²⁹ dochovaný tisk z jeho nakladatelství na toto téma, a to *Vollkommne beschreibung oder bericht, deß Acts und der verzichten Caeremonien un der Canonizationder fünff nachfolgende Heyligen, als Isidori eines Baurman, Ignatij Loiola, Francisci Xauier, Teresia di lesu und Philippi Nerei ... deß Leben und Wunderthaten dieser Heyligen*¹³⁰. Blízkost obou tisků dokládá i pořadí světců, které je totožné jako u předchozího tisku.

V Dillingen, sídelním městě augsburského biskupa¹³¹, byla pak přetištěna řeč kardinála Del Monteho z papežské konzistoře *Relatio Facta In Consistorio Secreto Coram S.D.N. Gregorio Papa XV. ... Super Vita, Sanctitate actis Canonizationis, & miraculis Beati*

¹²⁷ *Canonization verlauff: Fünff fürnem[m]e Ritter der streittbarn Kirch, als Isidori eines Baurens, Ignatii Loiolae, der Societet Jesu Stiffers, Francisci Xaverii, Theresiae di Jesu, und Philippi Nerei, welche durch Bapst Gregorium den XV. diss Namens Anno 1622. den 12. Martii, nach Catholischem brauch, zu Rom in S. Peters Kirchen, mit grosser solennitet, in die Zahl der Heiligen erkläret und eingeschriben worden.* München: bey Petr König, 1622. (durch Nicolaum Henricum). VD17 23:669470W.

¹²⁸ Viz fotokopii titulního listu ve VD17 23:669470W.

¹²⁹ Druhý ve smyslu celkově, pořadí vzniku obou tisků zůstává neurčené.

¹³⁰ *Vollkommne beschreibung oder bericht, deß Acts und der verzichten Caeremonien un der Canonizationder fünff nachfolgende Heyligen, als Isidori eines Baurman, Ignatij Loiola, Francisci Xauier, Teresia di lesu und Philippi Nerei ... deß Leben und Wunderthaten dieser Heyligen.* München : Königs, 1622. Viz *Web-Katalog des Verbunds der Landesbibliotheken Österreich und Südtirol* [online]. Unique ID: 0BD59AD9-172-0017B-00006EFC-0BD53495. Dostupné z WWW: <<http://www.lbb.at/>>. Katalog uvádí tento tisk ve fondu klášterní knihovny Benediktinského opatství v Kremsmünsteru.

¹³¹ Tj. Dillingen an der Donau.

*Francisci Xavier E Societate Jesu*¹³² obhajující a vlebící Xaveriovy ctnosti a popisující jím za živa i *post mortem* učiněné zázraky.

Vedle referování o římských oslavách (a samozřejmě o světcích samotných) byly pořádány též místní oslavy k počtění nových hvězd barokního nebe. Postupně se začaly šířit i stabilní prvky xaveriánského kultu. Zdá se při tom, že spojnicí mezi Římem a Zaalpím tvořilo „hlavní město katolického Německa“ – Mnichov. Již v roce 1624 zde byly v novém monumentálním kostele sv. archanděla Michaela, reprezentujícím rozhodnou orientaci bavorských vévodů na Řím, po stranách triumfálního oblouku zřízeny oltáře sv. Ignáce z Loyoly a sv. Františka Xaverského.¹³³ V roce 1627 pak zde byl znovu vydán Tursellinův životopis Františka Xaverského, tentokrát doplněný popisem v Tursellinově životopisu chybějících (resp. se ještě nevyskytujících) zázraků z již zmiňované Xaveriovu kanonizaci obhajující řeči kardinála Del Monteho (*Relatio facta ... Super Vita, Sanctitate actis Canonizationis, & miraculis Beati Francisci Xavier ...*).¹³⁴ Rovněž v kostele sv. Ignáce v Landshutu, který byl vystavěn v letech 1631–1640, byl jeden z oltářů zasvěcen sv. Františku Xaverskému.¹³⁵

Šíření xaveriánského kultu nezůstalo ale pochopitelně omezeno na Bavorsko. Tak v kostele Nanebevzetí Panny Marie v Kolíně nad Rýnem z let 1618 až 1629 byla jedna kaple zasvěcena sv. Ignáci a sv. Františku Xaverskému a sochy obou světců byly umístěny po stranách hlavního oltáře.¹³⁶ Rovněž zde byl v roce 1638 vytištěn německý překlad kanonizační buly Urbana VIII. (*Bäpstliche Bulla Urbani des Achten dieses Nahmens über die Canonization des h. Francisci Xaverii, so zu Rom in Basilica S. Petri den 12. Martii des 1622. Jahrs ... ist gehalten worden*).¹³⁷

¹³² *Relatio Facta In Consistorio Secreto Coram S.D.N. Gregorio Papa XV. A Francisco Maria Episcopo Portuensi S.R.E. Card. A Monte Die XIX. Ianuarii. M.DC.XXII. Super Vita, Sanctitate actis Canonizationis, & miraculis Beati Francisci Xavier E Societate Jesu.* Dilingae : Rem, 1622. VD 17 12:115104V.

¹³³ NEVÍMOVÁ, P.: Vliv spirituality Tovaryšstva Ježíšova na výzdobné programy řádových kostelů, s. 246, pozn. 64; samotný mnichovský kostel sv. archanděla Michaela byl vystavěn v letech 1593–1597, tamtéž s. 225; tento chrám též později získal cennou relikvii – Xaveriův pileolus (Soli Deo), který nosil při slavnostních příležitostech jako odznak svého důstojenství coby papežského nuntia, OSSWALD, M. C. Die Entstehung einer Ikonographie des Franz Xaver im Kontext seiner kultischen Verehrung ..., s. 65.

¹³⁴ TORSELLINI, O. *De vita S. Francisci Xaverij qui primus e Societate Iesu in Indiam et Iaponiam Evangelium invexit. Libri sex Horatij Tursellini, e Societate Iesu. Accesserunt ex relatione facta in consistorio secreto S. D. N. Gregorio papa 15. quedam miracula, quae in vita non habentur.* Monachij: ex typographia Hertsroyana: apud Cornelium Leysserium electoralem typographum, 1627. VD 17 12:118300P.

¹³⁵ SMITH, J. CH. *The Art of Salvation in Bavaria*, s. 588–593.

¹³⁶ Tamtéž.

¹³⁷ *Bäpstliche Bulla Urbani des Achten dieses Nahmens über die Canonization des h. Francisci Xaverii, so zu Rom in Basilica S. Petri den 12. Martii des 1622. Jahrs ... ist gehalten worden. Auss dem Lat. ins Teutsch versetzt.* Cöllen: P. Grevenbruch, 1638. Viz *HeBIS-Retro Digitalisierte Zettelkataloge* [online]. Sine (ve fondu Hochschul- und Landesbibliothek Fulda, sign. Theol. Hh 11/36). Dostupné z WWW: <<http://retro.hebis.de>>.

Naopak na druhém konci Říše ve Vídni byla v rámci jubilejních oslav výročí založení řádu roku 1634 uvedena velká hra *Povolání Františka Xaverského*. Představení se konalo v aule vídeňské koleje a bylo doprovázeno monumentálními kolektivními scénami andělských chórů, jezdeckých sborů a různých skupinových obrazů. Vše lemovala postranní jeviště s alegoriemi čtyř ročních období spojených řetězy lampiónů.¹³⁸

Zároveň v Říši ustává vydávání velkých (obsáhlých) zpracování xaveriánské legendy zmiňovaných výše. Přesněji řečeno, ustává vydávání Tursellinova životopisu. Po jeho mnichovském vydání roku 1627 je až s velkým odstupem – také v Mnichově – pořízeno druhé vydání Hueberova německého překladu¹³⁹ (pod upraveným titulem *Apostolisches Leben und Thaten deß heiligen Francisci Xaverii, der Societet Jesu, Indianer Apostels ...*).¹⁴⁰

K vydání životopisu Daniella Bartoliho zde nedojde. Bouhoursův životopis je přeložen do latiny a vydán v Mnichově až se značným zpožděním roku 1712.¹⁴¹

To ale neznamená, že by zájem o Xaveriův životopis ve střední Evropě vůbec nebyl. Zřejmě však byla vítanější méně obsáhlá zpracování. Příkladem mimořádně zkrácené verze xaveriánské legendy může být tisk *Kurtzer Begriff Deß wunderthätigen Leben und Wandels deß heiligen Francisci Xaverii, der Indianer und Japonier Apostels* s rozsahem pouhých čtyř listů v kvartovém formátu, který byl vytištěn v Mnichově roku 1664.¹⁴² Kompromis představovalo zpracování připisované jezuitovi P. Gáboru Hevenesimu *Vita S. Francisci Xaverii e Societate Jesu, indiarum et Japoniae Apostoli ...*, vydané ve Vídni roku 1690 (83 listy).¹⁴³

Tento životopis sv. Františka Xaverského však představuje pouhý zlomek z díla P. Gábora Hevenesiho (Vásárosmiske¹⁴⁴ 1656 – Vídeň 1715).¹⁴⁵ Tento původem uherský jezuita

¹³⁸ FÜLÖP-MILLER, R. *Moc a tajemství Jezuitů*, s. 507.

¹³⁹ 1. vyd. vyšlo v Mnichově roku 1615, viz výše.

¹⁴⁰ TORZELLINI, O. *Apostolisches Leben und Thaten deß heiligen Francisci Xaverii, der Societet Jesu, IndianerApostels ...* München : Rauch, 1674. VD17 12:118292G.

¹⁴¹ viz pozn. č. 110

¹⁴² *Kurtzer Begriff Deß wunderthätigen Leben und Wandels deß heiligen Francisci Xaverii, der Indianer und Japonier Apostels*. München : Straub, 1664. VD17 12:118263V.

¹⁴³ *Backer-Sommervogel*, heslo HEVENESI, Gabriel, č. 14; srov. *Katalog historických fondů Moravské zemské knihovny* [online]. SYSNO 001029429. Dostupné z WWW: <<http://www.mzk.cz/katalogy-databaze/online-katalogy>>, *katalog MZK* uvádí z titulu jen vybrané klíčové pasáže, které se ne úplně shodují s tím, co uvádí *Backer-Sommervogel* (ten uvádí: „Vita S. Francisci Xaverii Ind. et Jap. Apostoli, Philosophiae Doctoris et in Univ. Paris. Professoris, nunc Facultatis Philosophiae Patroni, thesibus philosophicis distincta et vario carmino concinnata.“, zatímco *Katalog MZK*: „Vita S. Francisci Xaverii e Societate Jesu, indiarum, et Japoniae Apostoli, ... aeneis cupris incisa, et Thesibus philosophicis distincta, Quas In ... Universitate Viennensi Anno M.DC.XC. ... Publicae Disputationi proposuit ... Antonius Albertus Schmerling“). Zdá se, že rozdíl lze vysvětlit nedůsledností v *Backer-Sommervogelově* přepisu v kombinaci s neúplným přepisem v *Katalogu MZK*. Oba zdroje shodně uvádějí základní titul, autorství Hevenesiho, místo a rok vydání i souvislost s univerzitou (zřejmě šlo o slavnostní vydání při příležitosti veřejné disputace zmíněného Antonia Alberta Schmerlinga).

¹⁴⁴ Dnes ve Vas Megye (= Vašská či též Železná župa) v západním Maďarsku.

působící většinu života na univerzitách ve Vídni a v Trnavě byl mimořádně literárně činný a ve své tvorbě se nevyhnul ani xaveriánským tématům. Více než jeho Františkův životopis však uspěly jiné jeho dvě práce zaměřené na xaveriánskou tematiku, či dá se přímo říci xaveriánskou spiritualitu. Jsou to *Flores indici* a *Fructus indici*

První práce, plným titulem *Flores Indici, Sive Documenta Ex aureis Sancti Indiarum Apostoli, Francisci Xaverii S.J. Epistolis decerpta, Et Per singulos totius anni dies distributa*, vyšla poprvé ve Vídni roku 1694.¹⁴⁶ Následovala řada dalších vydání¹⁴⁷ a rovněž překlad do němčiny. Německy dílo vyšlo jako *Indianisches Blumenbüschel, Oder Geistliche Lehrstück : Auß denen guldenen Sendschreiben deß Heil. Indianer Apostels Francisci Xaverii, zusammen getragen, Und auff jede Täg deß gantzen Jahrs hindurch außgethailt* poprvé v Mnichově roku 1699 a bylo pod tímto titulem následně opakovaně vydáváno.¹⁴⁸ Knížka obsahuje vybrané úryvky z Františkových dopisů (většinou braných z Tursellinova-Poussinova výboru), které jsou rozčleněny pro každý den v roce, doplněny komentářem a modlitbou (ta je pro všechny dny v roce stejná).¹⁴⁹

Druhá práce, celým titulem *Fructus Indici Seu Virtutum Exempla Ex vita Magni Indiarum Apostoli S. Francisci Xaverii decerpta : Et in singulos totius anni dies distributa*, poprvé vyšla ve Vídni roku 1696 jako slavnostní výtisk u příležitosti veřejného řečnického vystoupení Johanna Christoha von Rumerskirch, posluchače rétoriky, při oslavě svátku sv. Kateřiny vídeňskou filozofickou fakultou ve Svatoštěpánském chrámu 25. listopadu téhož roku.¹⁵⁰ V následující době byla opakovaně vydávána mj. v Mnichově roku 1714¹⁵¹, v Trnavě v letech 1714¹⁵² a 1720 (zde také u příležitosti veřejného vystoupení studenta rétoriky

¹⁴⁵ K němu viz *Backer-Sommervogel*, heslo *HEVENESI, Gabriel*; *ČSB*, heslo *Hevenesi, Gabriel (Gábor)*; *Slovenský biografický slovník : od roku 833 do roku 1990*. Martin : Matica slovenská, 1986-1994, heslo *HEVENESI, Gabriel*.

¹⁴⁶ *Backer-Sommervogel*, heslo *HEVENESI, Gabriel*, č. 20.

¹⁴⁷ Tamtéž, k mnichovskému roku vydání 1697 srov. *VD17* 12:000376C.

¹⁴⁸ *Backer-Sommervogel*, heslo *HEVENESI, Gabriel*, č. 20,

¹⁴⁹ *Indianisches Blumenbüschel, Oder Geistliche Lehrstück : Auß denen guldenen Sendschreiben deß Heil. Indianer Apostels Francisci Xaverii, zusammen getragen, Und auff jede Täg deß gantzen Jahrs hindurch außgethailt ; Auß dem Lateinischen ins Teutsche übersetzt, vnd das anderemahl in den Truck geben*. München : Straub, 1706. *VD18* 15294617-001, dostupné též v *BSB Münchener Digitalisierungszentrum* na WWW: <<http://opacplus.bsb-muenchen.de/search?oclcno=165971482>>.

¹⁵⁰ *Fructus Indici Seu Virtutum Exempla Ex vita Magni Indiarum Apostoli S. Francisci Xaverii decerpta : Et in singulos totius anni dies distributa, Quos sub Decano spectabili R. P. Antonio Augusti ... Oratorem agente Perillustri Adolescente Joanne Christophoro a Rumerskirch Rhetorices Auditore ...* Viennae : Heyingerus, 1696. *VD17* 12:102531X., dostupné též v *BSB Münchener Digitalisierungszentrum* na WWW: <<http://opacplus.bsb-muenchen.de/search?oclcno=645596069>>, viz lic a rub titulního listu.

¹⁵¹ *VD18* 14457733-001; též *Backer-Sommervogel*, heslo *HEVENESI, Gabriel*, č. 21.

¹⁵² *BSB : OPACplus* [online]. URN: urn:nbn:de:bvb:12-bsb10263535-1. Dostupné na WWW: <<http://opacplus.bsb-muenchen.de/search?oclcno=165747337>>.

Alexandra Röttha na trnavské univerzitě¹⁵³) a ve Vídni 1747¹⁵⁴. Knížka obsahuje výňatky z Xaveriova životopisu (brané převážně z Turselliniho), rozčleněné pro jednotlivé dny celého roku. V rámci jednotlivých měsíců je vždy pozornost soustředěna na jednu vybranou Xaveriovu ctnost, ke které se vztahují vybrané životopisné pasáže (tak leden je věnován Boží lásce, únor kultu sv. Kříže atp.). Životopisné pasáže jsou doplněny krátkou modlitbou, která je vždy v rámci daného měsíce stejná a váže se k jeho tématu.¹⁵⁵

¹⁵³ *Katalog historických fondů Moravské zemské knihovny* [online]. SYSNO 000900793. Dostupné na WWW: <https://aleph.mzk.cz:443/F?func=direct&doc_number=000900793&local_base=MZK03&format=999>, zde chybně určeno autorství; srov. *Backer-Sommervogel*, heslo *HEVENESI, Gabriel*, č. 21.

¹⁵⁴ *Backer-Sommervogel*, heslo *HEVENESI, Gabriel*, č. 21.

¹⁵⁵ vizk dispozici jsem měl vídeňské vydání z roku 1696 a trnavské z roku 1714, plná citace viz pozn. č. 150 a 152.

4. KULT SV. FRANTIŠKA XAVERSKÉHO V ČESKÝCH ZEMÍCH

4. 1 Zmínky o Františku Xaverském v českém písemnictví 16. století

Podle dosavadních poznatků se nezdá, že by v českých zemích docházelo ke spontánnímu kultu osoby Františka Xaverského ještě před jeho oficiální kanonizací. Ostatně není důvod domnívat se, že by tomu tak mělo být. František Xaverský byl znám jako Apoštol Indie a Japonska, jako příkladný misionář, který přináší Krista exotickým pohanským národům v dalekých zámořských krajinách. Horizont vnitrozemských, ve složité konfesní situaci se nalézajících Čech, resp. českých zemí, byl zcela odlišný. Přesto lze v omezené míře v české kultuře předbělohorského období odraz postavy Františka Xaverského zaznamenat. Stranou přitom nechme samotnou řádovou komunitu Tovaryšstva Ježíšova, jejíž členové povědomost o osobě a díle Apoštola Indií získávali v rámci seznamování se s dějinami řádu a s jeho velkými osobnostmi, které jim byly předkládány jako vzor hodný následování.

Zmínka o Františku Xaverském se objevuje minimálně ve dvou českojazyčných tiscích z předbělohorské doby, které tematizují šíření (katolické) křesťanské víry na Dálném východě, především v Japonsku. V obou případech se jedná o překlady a v obou případech je jejich vydání spojeno s olomouckým prostředím kolem roku 1585. Je proto dost dobře možné, ba pravděpodobné, že jejich vznik spolu nějakým způsobem souvisí. Naznačuje to i oběma tiskům společné užívání nezvyklého tvaru „*Ssawěra*“, resp. „*Ssawiera*“ pro Františkovo přízvisko (viz níže), který se jinde neobjevuje (tento možná první pokus o překlad pro středoevropské poměry neobvyklého Xaveriova jména do češtiny byl zřejmě inspirován italskou podobou jména *Francesco Saverio*; v pozdější tvorbě je užívána výlučně podoba jména s *X*).¹⁵⁶

Prvním z nich je útlý tisk novinového charakteru s titulem *Správa toho wsseho co se gest dálo w Ržijmě w obecne Konsystoři Papeže a Kardinalůw Když gest neyswětěgssý w Bo[h]v Otec a Pán Pan Ržehoř xiiij. Papež slyssenij dáwal Poslům Králuow Japonských xxiiij. dne Měsýce Března to gest w Sobotu před Zvěstowánij Panny Marye diwky čisté ec. Létha M. D. Lxxxv. [= 23. 3. 1585] (18 nečíslovaných listů; 4°)¹⁵⁷ vydaný nákladem olomouckého biskupa Stanislava Příchovského¹⁵⁸. Údaje o místu a roce vytištění i jméno tiskaře nejsou uvedeny (Knihopis uvádí jako pravděpodobného olomouckého tiskaře Bedřicha Milichthaleru), taktéž překladatel zůstává skryt v anonymitě.*

¹⁵⁶ Prozkoumání možností konkrétní souvislosti pozůstávají prozatím dalším bádání.

¹⁵⁷ *Knihopis* č. K17332.

¹⁵⁸ Viz rub tit. 1.: „*Wytisštěno Nákladem Wysoce Důstogného Knijžete a Pána Pana Stanislawa Pawlowskýho Biskupa Holomauckýho ec.*“

Jedná se o překlad latinského originálu¹⁵⁹, který pod titulem *Acta consistorii publice exhibiti a s.d.n. Gregorio papa XIII regum Iaponiorum legatis Romae, die XXIII Martii MDLXXXV.* vyšel v daném roce 1585 hned několikrát v Itálii (v Římě, v Miláně, v Padově a společně v Římě a Bologni)¹⁶⁰ a stejně tak Zaalpi (dvakrát v Paříži¹⁶¹, a dále v Trevíru a v Dillingenu¹⁶²). Zároveň vyšla několikrát italská verze *Breve rilatione del consistoro publico, dato a gli ambasciadori giaponesi dalla santita di papa Gregorio XIII in Roma, il di 23 di marzo 1585.* (v Římě, ve Florencii a v Janově)¹⁶³ a ještě téhož roku i německý překlad *Warhafftige vnd Ewiger Gedechtnuß würdige GeschichtsErzelung Welcher massen die new erfundene Insulen Koenigreich vnd Fürstenthumb inn Japonien genandt zu Christlichem Glauben bekert vnd dann von Baepstlicher Heyligkait ... Derselben Abgesandte ... auffgenommen worden Alles an offentlichem Consistorio vorgenommen ... inn Rom den 23. Martij Anno M.D.LXXXV.* (v Augsburgu ve dvou variantních vydáních¹⁶⁴; bez určení místa vydání pak vyšel ještě také pod názvem *Zeitung Welcher Gestallt/im Martio dieses fuenffvndachtzigisten Jars etlich Koenig vnd Fuersten auß Japonia jhre Abgesandten deß Glaubens halben gen Rom geschickt haben ...*¹⁶⁵).

Zpráva toho všeho zprostředkovává průběh papežské audience vyslanců tří japonských křesťanských vladařů – bungského krále Františka¹⁶⁶, arimanského krále Protasia, omuranského knížete Bartoloměje¹⁶⁷. Je uvozena předmluvou – zde stojí za zmínku, že předmluva je věnována obhajobě a vysvětlení smyslu rituálu líbání papežových nohou a vkládání si jich na hlavu – , za kterou nejprve následuje překlad listů, které jménem svých vladařů přečetli japonští vyslanci Svatému otci, doplněný oslavnou řečí jezuity P. Kašpara Konsalva Portugalského, jež vyzdvihuje úspěchy při šíření víry na Dálném východě. Následuje odpověď, kterou jménem papeže pronesl Antonio Bukapadulio, a stručná informace o závěrečných ceremoniích, účasti vyslanců na slavnostní hostině, soukromé audienci v papežských komnatách a návštěvě Svatopetrského chrámu s modlitbou u hrobu sv. Petra. Závěrem je pro uspokojení zvědavého čtenáře ještě připojeno několik informací o samotném Japonsku a o darech, které vyslanci přinesli.

¹⁵⁹ Srov. poznámku na listu [A 4]b: „...čtenij gsau wuobec Listowé kteréž oni od swých Králuow byli přinesli gsauce z Japonkýho Yazyka na Wlaský a Latinský a nynij na Český přeloženij a to w tato slowa.“

¹⁶⁰ EDIT 16 CNCE 243; CNCE 41159; CNCE 41161; CNCE 41158.

¹⁶¹ BNF Catalogue général, notice n. FRBNF33765285; FRBNF33765284.

¹⁶² VD 16 ZV 63; A 140.

¹⁶³ EDIT 16 CNCE 7556; CNCE 65189; CNCE 7550; CNCE 7555.

¹⁶⁴ VD 16 A 143; A 144.

¹⁶⁵ VD 16 A 142.

¹⁶⁶ Vlastním jménem *Ótomo Yoshishige*, správce provincie Bungo na ostrově Kjúšú, blíže viz kapitola 2.

¹⁶⁷ Vlastně se ve skutečnosti nejednalo o krále v pravém slova smyslu, ale o tzv. daimjóny – správce provincií, de facto ale vládnoucí nezávisle na císařské moci, blíže viz kapitola 2.

Pro téma sledované touto prací je důležitá zmíněná chvalořeč P. Konsalva. Jak již bylo řečeno, jsou v ní líčeny a vyzdvihovány misijní úspěchy na Dálném východě a zvláště v Japonsku. Je zde mj. veleben první z vysílajících vladařů – bundgský král František, který ještě osobně pamatoval Františka Xaverského –, jako mocný a přívětivý zastánce a podporovatel křesťanských misí. A o něm se zde můžeme dočíst: „*Nebo Francýssek Král w Japonu mocný který slussně mezy ginými w těch Kraginách za prwnijho muože býti počten ten ač nedáwno wijru Křestianskau přigal a okřtiti se dal wssak za mnohá před tim Léta náboženstwij a wijru Křestianskau Když gest se neyprwé w Zemijch gehu sstijpiti začala a yako mladistwij rostla tak gest ochraňowal a zastáwal že yakey se koli prospěch při wijře w Japoně včinił gehu přjzni a opatrnosti po Bohu muože se připsati: on Kněze Frančisska Ssawěra Muže pobožného a Swatého (genž byl z těch Desýti geden kteřij s Jgnaciem Loyolem tohoto nasseho towarystwa neymenssij^o počátek včiniłi) když mezy wssemi neyprwněgssij do těch Ostrowuow přissel laskawě gest přigal a swobodné w swém Králowstwij wijru Křestianskau kázati dopustil on potom y giné Ewangelium Swatého Kazatele ...*“¹⁶⁸

Druhý tisk představuje potom překlad výboru listů jezuitských misionářů v Japonsku adresovaných většinou řádovému generálovi do Říma pořízený jezuitou P. Baltazarem Hostounským a vydaný pod titulem *Třetij Díł Hystorij o Obrácenij Pohanůw na Wijru Křestianskau w Jáponě* (112 nečíslovaných listů; 8°)¹⁶⁹. V tisku není opět uveden rok ani místo vydání ani jméno tiskaře, na titulním listu najdeme pouze licenci olomouckého biskupa Stanislava Pavlovského: „*Wytisštěné S Powolenijm Wysoce Důstogneho w Bohu Otce a Oswijceného Knijžete a Pána Pana Stanislawa Pawlowského Biskupa Holomúckého ec.*“ Na druhém listu (A ija, b) je však otištěna dedikace, v níž P. Hostounský věnuje dílo Václavovi Berkovi z Dubé a Lipého, s datací v jezuitské koleji v Olomouci 29. června 1585¹⁷⁰. Na svůj původ v jezuitském prostředí pak odkazuje i samotný tisk prostřednictvím výrazné jezuitské devizy umístěné na titulním listě. K vlastnímu titulu nutno podotknout, že není doložena existence českého překladu prvního a druhého dílu. To posiluje myšlenku, že překlad a vydání tohoto titulu představovalo jednorázový počín, patrně iniciovaný aktuální zprávou o audienci japonských vyslanců v Římě. Proč byl zvolen pro překlad a vydání zrovna třetí díl, lze pouze

¹⁶⁸ List [C 4]a, b.

¹⁶⁹ Knihopis č. K03033.

¹⁷⁰ „*Dán w Holomúcy w Kolegi nassij na den Swatých a přednijch Aposstolůw Petra a Pawla Létha 1585.*“

spekulovat (zajímavější listy, nebo dostupnost předlohy překladu?), stejně tak, zda bylo zamýšleno vydat i první dva díly a příp. proč k tomu nedošlo.¹⁷¹

Celý výbor začíná relativně (tj. v poměru k ostatním) obsáhlým listem P. Františka Karyona z r. 1579¹⁷²: „*Počijnagij se Hystorij o nowých Křestianech A neyprwe weypis Listu Otce Frantisska Karyona který gest psal z Jápona k Otcy Generálowi Societatis IESV, Letha 1579.*“ List obsahuje poměrně zevrubné líčení celého Japonska a poměrů v jeho jednotlivých částech (samozřejmě především s ohledem na postavení a perspektivy Tovaryšstva, resp. jeho misí). P. Karyon postupuje při líčení po jednotlivých japonských ostrovech a dostává se k ostrovu „*Ssyko*“¹⁷³, ten je podle Karyona rozdělen mezi čtyři království. Jedno z nich se jmenuje „*Tóza*“¹⁷⁴ a jeho panovník je již křesťan a obzvláštní přítel Tovaryšstva. Bohužel před několika lety¹⁷⁵ proti němu jeho království povstalo a on byl nucen uchýlit se do exilu. Zmíněný – nejmenovaný – král prý snáší trpělivě všechna protivenství a pevně setrvává v křesťanské víře. A tento král se v jednom dopise adresovanému P. Františku Kabralovi, ve kterém jej žádal o nějaké zbožné knihy v japonštině, mj. svěčil, „*že mu Pán Buoh ráčil welikau milost učiniti a byla takowa že mezy tak mnohými Pohany nalezl gednoho chudého Křestiana kterýž gesstě od Otce Frantisska Ssawiera byl pokřtěn a že ho hned pogal s sebau a často s nim rozmlauwal o Panu Bohu a o věcech křestianských ...*“¹⁷⁶

Zatímco ve Zprávě toho všeho je u zmínky o Františkově misii připojena vysvětlující vsuvka, která patrně pro neznalé čtenáře alespoň stručně vysvětluje, kdo byl František Xaverský, v *Historii o obrácení pohanů na víru křesťanskou v Jáponě* je jmenován s naprostou samozřejmostí. Českému překladateli (můžeme si snad dovolit předpokládat, že jím byl P. Hostounský) zjevně nepřišlo nutné, aby tuzemského čtenáře s osobou Františka Xaverského nějak blíže seznamoval (lákavou myšlenku, že by zmíněná vsuvka ve Zprávě toho všeho byla dílem tohoto překladatele, je třeba zavrhnout, vsuvka se vyskytuje totiž i latinském originálu¹⁷⁷). Je samozřejmě sporné, zda je možno z toho dovozovat nějaké větší povědomí o Xaveriovi v českém prostředí té doby. Spíše se nabízí myšlenka, že šlo o

¹⁷¹ Souborů listů jezuitů působících v Asii vycházelo velké množství jak v latině, tak v italštině. Konkrétní předlohu tohoto překladu se mi bohužel nepodařilo určit.

¹⁷² Listy A [1]a–G ija, na konci se však list datací hlásí již do prvního dne r. 1580: „*Datum w Kočínoku [= Kochi, Kerala] prwnijho dne Měsyce Ledna Tisýcýho Pětistého Osmdesátého Létha.* [= 1. 1. 1580]“.

¹⁷³ Šikoku.

¹⁷⁴ Provincie Tosa v jižní části Šikoku, zhruba na území dnešní prefektury Kochi.

¹⁷⁵ Konkrétně Karyon uvádí, že k povstání a vyhnání krále mělo dojít před čtyřmi nebo pěti lety, tj. cca v letech 1575 či 1576.

¹⁷⁶ List A vb.

¹⁷⁷ Alespoň v římském vydání, viz *Acta consistorii publice exhibiti a s.d.n. Gregorio papa XIII regum Iaponiorum legatis Romae, die XXIII Martii MDLXXXV.* Romae : apud Franciscum Zannettum, 1585 (EDIT 16 CNCE 243), listy [B 2]b–B 3a.

obecnější úmysl zdejší katolickou obec utvrdit a posílit ve víře (eventuelně zapůsobit na potenciální konvertity) poukazem na misijní úspěchy jako celek (a tedy propagace konkrétní osoby slavného misionáře tak v tomto ohledu nebyla tím podstatným), jako znamení, že zatímco zkažené evropské národy se odklánějí od pravé víry, Pán Bůh tuto ztrátu své církvi mnohonásobně vynahrazuje tím, že povolává nové věrné katolické křesťany z pronárodů. Přesto nelze tyto rané zmínky o Františku Xaverském pominout.

4. 2 Pražské kanonizační oslavy

Kult sv. Františka Xaverského se i v Čechách začal šířit hned po jeho svatořečení. Již 19. července 1622 proběhly oslavy kanonizace i v krátce pobělohorské Praze. I zde byly pojaty velkoryse, jejich součástí bylo velké slavnostní procesí se zdobenými alegorickými vozy, kterého se účastnili nejen jezuité, ale též členové dalších v Praze působících katolických řádů, světští kněží a rovněž měšťanská bratrstva a studenti.¹⁷⁸ Procesí vycházelo od kostela sv. Jakuba při klášteře minoritů na Starém městě a kostela sv. Tomáše při konventu obutých augustiniánů na Malé Straně a cílilo k středu oslav, tj. k jezuitské klementinské koleji a kostelu nejsv. Salvatora.¹⁷⁹ Zde byla vystavěna velká slavobrána, 100 stop vysoká a 50 široká, okrášlená zdobnými hlavicemi a iónskými sloupy. Na samém vrcholku stály alegorie čtyř světadílů, které držely zeměkouli, na které stála alegorie církve držící praporec s nápisem jména *IESUS*. Po stranách pak byla vyobrazení věnovaná na jedné straně Ignácovi a na druhé Xaveriovi. Na Xaveriově straně byly vymalovány alegorie čtyř dílů „Indie“, a to Japonsko, Čínu, Moluky a Taprobanu¹⁸⁰, které díky Xaveriově píli mohou naslouchat Evangelium, uprostřed nich pak byl vyobrazen samotný František Xaverský nesoucí mouřenína (snad šlo o drobnou dětskou či angelomorfní postavu exotického domorodce výrazně umenšeného proti světci asi podobného typu, jaký občas Xaverius na oltářních či jiných obrazech nebo sochách křtí či vyučuje). Na druhé straně, která byla vyhrazena Ignácovi, byly vyobrazeny alegorie čtyř evropských království – Španělska, Francie, Německa a Itálie, z nichž každé deklarovalo nápisem svůj vztah k zakladateli Tovaryšstva.¹⁸¹

Popis pražských kanonizačních oslav byl následně vydán tiskem, a to latinsky, německy i česky. Je ironií dějin, že všechny tři verze tohoto novinového tisku zpravujícího čtenáře o triumfu nových světců v ještě nedávno vzbouřené Praze byly vytištěny v někdejší

¹⁷⁸ ČORNEJOVÁ, I. *Tovaryšstvo Ježíšovo, jezuité v Čechách*, s. 102 a 183, *Velké dějiny zemí Koruny české VIII. 1618-1683*, s. 96–97.

¹⁷⁹ Podle dobových novinových tisků referujících o pražských oslavách, k nim blíže viz následující odstavec.

¹⁸⁰ Staré Ptolemaiovo označení pro ostrov v Indickém oceánu, jehož identifikace je nejistá, nejčastěji bylo toto jméno později vztahováno k Cejlonu či Sumatře.

¹⁸¹ *Kurtze Beschreibung undt erklärang so wol der Triumphporten ...*, plná citace viz pozn. č. 184.

veleslavínské tiskárně, nyní patřící Juditě Bylinové, pod impresem jejího manžela, staroměstského konšela Štěpána Byliny.¹⁸² Je ovšem značně nejisté, zda všechny tři tisky měly shodný obsah. Latinská verze nesla titul *Relatio supplicationis in gratam festae Canonizationis SS. Patrum Ignatii Loiolae, Fundatoris Societatis [!] IESU, et Francisci Xaverii Indiarum Apostoli memoriam Pragae e templo S. Iacobi Antiquae Urbis Ordinis S. Francisci, et S. Thomae Parvae Partis, Ordinis S. Augustini; ad Salvatoris Societatis IESU 19. Iunii magno supplicantium concursu habitae*¹⁸³, zatímco německá nesla titul *Kurtze Beschreibung undt erklärang so wol der Triumphporten, als aller anderer aufgerichten werk undt Dugentbildern, welche zu ehren der Canonization des H. Ignatii stifters der Societet Jesu, wie auch des H. Francisci Xaverii, der Indianer Apostels in der alten Stat Prag, so wol vor dem Collegio der Societet IESV, als auch in der Procession von S. Jakob den 19. tag Iunii, Anno 1622. seindt gesehen worden.*¹⁸⁴ Je tedy otázka, zda jde pouze o odlišné akcentování jednotlivých částí zprávy, nebo latinský tisk popis slavobrány neobsahuje.¹⁸⁵ O něco více tuto otázku ještě zkomplikuje český tisk, u něž bohužel není znám přesný titul a není ani znám žádný dochovaný exemplář. Knihopis jej eviduje na základě Jungmannovy Historie literatury české, kde je uveden titul *Krátký výklad výprawy a slawné processí z kostela sw. Jakuba St[arého] m[ěsta] Praž[ského] a sw. Tomáše Menšího města do kostela Salvatora S[ocietatis] J[esu] na památku veselé kanonisací sw. Frant[iška] Xaweria 19 Čerwna držená, 1622 u Štěp[ána] Biliny we 4.*¹⁸⁶ Český titul se do značné míry shoduje s latinským, na rozdíl od něho se zmiňuje pouze o oslavách kanonizace Františka Xaverského a překvapivě ne samotného Ignáce z Loyoly. Je samozřejmě možné, že došlo k chybě při

¹⁸² CHYBA, K. *Slovník knihtiskařů v Československu od nejstarších dob do roku 1860*. [Praha] : Památník národního písemnictví, 1966. Dostupné též na WWW: <<http://www.clavmon.cz/chyba/>>. Hesla *bylinová, judita a bylina, štěpán*; VOIT, P. *Encyklopedie knihy : starší knihtisk a příbuzné obory mezi polovinou 15. a počátkem 19. století*. Praha : Libri ve spolupráci s Královskou kanonií premonstrátů na Strahově, 2006. Heslo *BYLINA, Štěpán* (s. 146–147).

¹⁸³ *Relatio supplicationis in gratam festae Canonizationis SS. Patrum Ignatii Loiolae, Fundatoris Societatis [!] IESU, et Francisci Xaverii Indiarum Apostoli memoriam Pragae e templo S. Iacobi Antiquae Urbis Ordinis S. Francisci, et S. Thomae Parvae Partis, Ordinis S. Augustini; ad Salvatoris Societatis IESU 19. Iunii magno supplicantium concursu habitae*. Pragae: Bilina, 1622. BBT 064617B76007 [M] lat CZ.; BBT eviduje exemplář Rakouské národní knihovny, na druhý v římském archivu jezuitského řádu upozorňují ČERNÝ, K.; HAVLÍK, J. M. *Jezuité a mor*, pozn. 14 ze s. 92 na s. 187, třetí se mi podařilo objevit v katalogu mnichovské univerzitní knihovny, viz *OPACplus, Katalog der Universitätsbibliothek München (Ludwig-Maximilians Universität München)* [online]. Sign. 0001/4 H.eccl. 2116(32). Dostupné z WWW: <<https://opacplus.ub.uni-muenchen.de/>>.

¹⁸⁴ *Kurtze Beschreibung undt erklärang so wol der Triumphporten, als aller anderer aufgerichten werk undt Dugentbildern, welche zu ehren der Canonization des H. Ignatii stifters der Societet Jesu, wie auch des H. Francisci Xaverii, der Indianer Apostels in der alten Stat Prag, so wol vor dem Collegio der Societet IESV, als auch in der Procession von S. Jakob den 19. tag Iunii, Anno 1622. seindt gesehen worden*. Prag: Bilina, 1622. VD17 32:644571F, bohužel jediný exemplář, na který VD 17 odkazuje a který je znám, byl uložen v Herzogin Anna Amalia Bibliothek ve Výmaru a shořel při zdejším požáru, zachovány jsou tak pouze fotokopie prvních tří stran s popisem slavobrány (viz výše) při záznamu ve VD17.

¹⁸⁵ Bohužel jsem zatím neměl možnost pracovat s latinským tiskem.

¹⁸⁶ Knihopis č. K16720; Jungmann V. 1247.

přepisu titulu ať u samotného Josefa Jungmanna, nebo u jeho zdroje či jejich předchůdců. Pokud by se snad někdy v budoucnu podařilo tisk nalézt nebo alespoň ověřit titul a potvrdilo by se, že český tisk mluví pouze o Františku Xaverském, byla by to jistě zajímavá zpráva vyzývající ke zkoumání, proč k vynechání Ignáce v českém titulu došlo. V této souvislosti je také zajímavé, že v německém tisku je při popisu slavobrány před pražským Klementinem nejprve popisována dekorace týkající se Xaveria a až následně ignaciánská část. Ve většině známých případů je v různých souvislostech celkem důsledně drženo pořadí, kde je na prvním místě Ignác a až poté následuje František.

V souvislosti s pražskými, resp. českými ohlasy římské kanonizace nových světců je třeba zmínit ještě tisk, který sice vyšel v Praze až o sedm let později roku 1629, nicméně souvisí se zdejší reflexí Ignácova a Františkova svatořečení. Tato publikace je obvykle označována jako **kanonizační legenda**. Její plný titul zní *Kanonyzacy To gest Weřegné a wssemu Křestianstwu skrze Ržehoře Papeže Patnáctého Léta 22. [i. e. 1622] předložené vyhlášenj a potwrzenj Swatého a zázračného žiwota dwau Towaryžstwa Gežjssowého Cherubjnůw gmenowitě S[vatéh]° Otce Ygnacyá Loyoly téhož Ržádu Zakladatele a S[vatéh]° Frantisska Xawerya, S[vatéh]° Ewangelium w Zámorských Zemjch zwěstowatele z Jazyka Wlaského, w Český wvedené.*¹⁸⁷ Tento titul vytváří zdání, že jde jako v řadě předchozích případů o relativně stručný tisk zpravodajského či novinového charakteru, jenž bude referovat o průběhu samotného slavnostního papežského vyhlášení svatořečení obou zmíněných cherubínů Tovaryšstva Ježíšova. *Kanonyzacy* má však v dvanácterkovém formátu 156 + 271 (+ [I]) stran, na kterých poměrně podrobně pojednává o životech Ignáce a Františka a dokladuje na nich svatost obou mužů, resp. oprávněnost jejich kanonizace. Jedná se přitom, jak titulní list uvádí, o překlad z italštiny. Překladatel zůstává skryt v anonymitě, nabízí se, že by jím mohl být významný představitel první rekatolizační generace český jezuita Jiří Ferus Plachý.¹⁸⁸ Knihopis totiž uvádí pod jeho jménem *Žiwot sw. Ignacia z Lojoly a Františka Xaveria* údajně dvakrát vydaný v Praze v letech 1617 a 1629¹⁸⁹, nedoložený žádným známým exemplářem, opět na základě údaje z Jungmannovy *Historie literatury české*¹⁹⁰, nabízí se proto možnost, že v případě vydání z roku 1629 jde právě o *Kanonyzacy*, čemuž by odpovídal

¹⁸⁷ *Kanonyzacy To gest Weřegné a wssemu Křestianstwu skrze Ržehoře Papeže Patnáctého Léta 22. [i. e. 1622] předložené vyhlášenj a potwrzenj Swatého a zázračného žiwota dwau Towaryžstwa Gežjssowého Cherubjnůw gmenowitě S[vatéh]° Otce Ygnacyá Loyoly téhož Ržádu Zakladatele a S[vatéh]° Frantisska Xawerya, S[vatéh]° Ewangelium w Zámorských Zemjch zwěstowatele z Jazyka Wlaského, w Český wvedené.* [Praha] : Wytisštěná v Pawla Sessya, 1629. Knihopis č. K03765.

¹⁸⁸ K tomu se kloní i současná literatura, viz LINKA, J. *Tezaurus svatých*; FIDLEROVÁ, A. A.; ANDRLE, J. (eds.). *Františku Nebeský, Vyslanče přesmořský*, s. s. 36.

¹⁸⁹ Knihopis č. K13917 a K13918.

¹⁹⁰ *Jungmann IV.* 1797.

i Jungmannem uváděný dvanáctkový formát. Tuto hypotézu pochopitelně komplikuje údaj o údajném prvním vydání již z roku 1617, je však otázka, nakolik je tento údaj spolehlivý. Mimo jiné neuvádí tiskaře, ačkoli je jinak Jungmann eviduje, a pak v roce 1617 nebyli Ignác a František ještě ani beatifikováni, sice, jak je uvedeno výše, v Říši vycházely v této době tisky, které již označovaly Xaveria za blahoslaveného, ale přece jen ne za svatého. Na druhou stranu je pravděpodobné, že jde o Jungmannem uměle vytvořený nepůvodní titul, a nelze tedy z použití světeckého označení dovozovat podstatnější závěry. Ovšem skutečnost, že ani Jungmann neznal znění původního titulu a i pro něho se jednalo o zprostředkovaný údaj, věrohodnost údaje dále snižuje. I sám Jungmann si navíc není autorstvím (resp. překladatelem) jistý, jelikož připouští, že by se mohlo jednat o dílo (resp. překlad) jiného českého jezuita, totiž P. Jakuba Kolense. Údaj o jeho Životě sv. Ignatia a Xaveria má též zjevně z druhé ruky pouze s informací, že měl být vydán v Praze.¹⁹¹

Pokud jde o samotný obsah *Kanonyzacy*, tak Františku Xaverskému je věnována druhá část (je opatřena vlastní paginací). Hlavní důraz je přitom kladen na prokázání Františkova apoštolského povolání. Podle vzoru sv. apoštola Pavla jsou zde formulovány čtyři znaky pravého apoštolátu: putování po mnohých krajinách, snášení protivenství, obracení lidí k pravému Bohu a činění zázraků.¹⁹² Jeden po druhém je potom *Kanonyzacy* u Františka shledává a dochází přirozeně k závěru o pravosti Xaveriova apoštolského povolání.¹⁹³

Předlohu tohoto překladu se mi nepodařilo určit. Domnívám se, že je možné postulovat jako hypotézu, že by předlohou mohl být italský překlad části kanonizačního dekretu Řehoře XV. z 9. března 1622, jehož slavnostní promulgace 12. března představovala vlastní veřejnou kanonizaci.¹⁹⁴ S textem samotného dekretu jsem ale bohužel neměl možnost *Kanonyzacy* porovnat.¹⁹⁵

¹⁹¹ Tamtéž.

¹⁹² Viz např. s. 52–53.

¹⁹³ Srov. VLČKOVÁ, Z. *Misionářská činnost Františka Xaverského – proměny církevního obrazu*, zvl. s. 19–22.

¹⁹⁴ Viz kapitola 3.2

¹⁹⁵ V *Monumenta Xaveriana* je dekret pouze zmiňován v II. svazku na s. 700 pod č. 46. IV. s tím, že – jelikož je společný pro Ignáce i Františka – jeho edice bude zařazena do *Monumenta Ignatiana*, ty se mi však nepodařilo v dostupných knihovnách ani v dostupných elektronických zdrojích lokalizovat.

4. 3 Xaveriánský kult v českých zemích v 17. a 18. stol.

4. 3. 1 Xaveriánská patrocinia a příbuzné fenomény

4. 3. 1. 1 Kostely

Xaveriánská patrocinia samotných kostelů jsou poměrně vzácná.¹⁹⁶ Celkem lze najít v Čechách a na Moravě čtyři kostely zasvěcené sv. Františku Xaverskému: v *Březnici*, v *Uherském Hradišti*, v *Opařanech* a v *Bělé u Děčína*. První tři případy jsou přitom spjaty s působením jezuitů (i když v případě Opařan nepřímo).

Kostel v *Březnici* vznikl při tamní jezuitské koleji. Byl vystavěný v letech 1642–50 (pokud jde o stavbu, je tedy ze zmíněných kostelů nejstarší), ovšem vysvěcený až roku 1673, a to pod spolupatrociním sv. Ignáce z Loyoly a sv. Františka Xaverského.¹⁹⁷ K počtě sv. Františka zde byl po roce 1700 zřízen boční oltář.¹⁹⁸ Kostel v *Uherském Hradišti* vznikl rovněž při tamní jezuitské koleji a pochází z let 1670–1682.¹⁹⁹ V *Opařanech* je ovšem situace složitější, tamní kostel přináležel sice k opařanské rezidenci staroměstských jezuitů, původní kostel i jeho xaveriánské patrocinium ale pochází ještě z dřívější doby, než se zde usadili jezuité. Původní opařanský kostel sv. Františka Xaverského byl postaven v letech 1657–1659, kdy Opařany patřily Slavatům. Stavbu kostela i výběr zasvěcení sv. Xaveriovi iniciovala hraběnka Františka Slavatová. Teprve následně v r. 1667 prodal Jan Jáchym Slavata Opařany jindřichohradecké jezuitské koleji, která je následně v r. 1669 prodala pražské klementinské koleji. Za panství staroměstských jezuitů pak byl v letech 1732–1735 vystavěn dnešní kostel zasvěcený rovněž sv. Františku Xaverskému.²⁰⁰

Od těchto tří kostelů se výrazně odlišuje svou pozdní fundací kostel v *Bělé u Děčína*²⁰¹. Byl vysvěcen v roce 1787 (a vystavěn krátce předtím), tedy již po zrušení jezuitského řádu.²⁰²

¹⁹⁶ Srov. BOHÁČ, Z. Patrocinia v Čechách v době předhusitské a barokní, s. 175.

¹⁹⁷ *Encyklopedie českých klášterů*, s. 190–192; KUČA, K. *Města a městečka v Čechách, na Moravě a ve Slezsku*, sv. I, s. 370.

¹⁹⁸ Druhý na jižní straně se soškami dvou černoušků, *Umělecké památky Čech*, sv. I, s. 136–138.

¹⁹⁹ *Encyklopedie moravských a slezských klášterů*, s. 697–702; KUČA, K. *Města a městečka v Čechách, na Moravě a ve Slezsku*, sv. VII, s. 825–826.

²⁰⁰ *Encyklopedie českých klášterů*, s. 399–401; *Umělecké památky Čech*, sv. II, s. 531–534; *Opařany, stránky obce* [online]. Historie. Kostel. Dostupné z WWW: <<http://www.oparany.cz/historie/kostel/>>.

²⁰¹ Dnes součást Děčína-Podmokel, *Umělecké památky Čech*, sv. I, s. 254; KUČA, K. *Města a městečka v Čechách, na Moravě a ve Slezsku*, sv. I, s. 643.

²⁰² *Stránky Římskokatolické farnosti Děčín-Podmokly* [online]. Historie. Bělá u Děčína. Dostupné z WWW: <[http://rkf.dc.podmokly.sweb.cz/Cz_121.htm#Bělá u Děčína](http://rkf.dc.podmokly.sweb.cz/Cz_121.htm#Bělá%u0020u%0020Děčína)>.

4. 3. 1. 2 Kaple²⁰³

Ohledně kaplí zasvěcených sv. Františku Xaverskému je situace o něco pestřejší. Z barokní doby máme doloženo několik xaveriánských patrocinii samostatně stojících kaplí: v *Křížově* na Bruntálsku (z 2. pol. 17. stol.), ve *Větrovanech* na Olomoucku (z r. 1694), v *Lešanech* na Prostějovsku (z r. 1721), v *Kokorech* u Přerova (z r. 1724), v *Plavči* na Znojemsku (patrně z r. 1742), ve středočeském *Mratíně* (nejisté, neznámá doba založení) a v *Lanškrouně* (z r. 1807).

Leckdy již při zběžném ohledání však zjistíme přímou vazbu na jezuitský řád. Tak je tomu u kaple sv. Františka Xaverského v *Kokorech* u Přerova, která byla zřízena roku 1724. Kokory jako součást rokytnického panství patřily od roku 1667 olomouckým jezuitům.²⁰⁴ Taktéž středočeský *Mratín*, kde se nalézají zchátralá kaple, která byla patrně zasvěcena sv. Františku Xaverskému, patřil novoměstským jezuitům²⁰⁵ (zdejší patrocinium je ovšem nejisté, již *Umělecké památky Čech* z r. 1978 uvádějí, že v kapli se nachází silně poškozená socha **patrně** sv. Františka Xaverského, v současné době již nelze sochu podle vzhledu jednoznačně určit²⁰⁶).

V ostatních případech ale spojitost s jezuitou chybí či alespoň není bezprostřední. To platí o kapli sv. Františka Xaverského v *Křížově* na Bruntálsku z 2. pol. 17. stol.²⁰⁷, o hřbitovní kapli sv. Františka Xaverského z r. 1694 ve *Věrovanech* na Olomoucku²⁰⁸ i o kapli v *Lešanech* na Prostějovsku z roku 1721.²⁰⁹ Zajímavý je případ kaple sv. Františka Xaverského v *Plavči* na Znojemsku. Ta je součástí tamního zámeckého areálu a překvapivě jde o románskou rotundu. Není přitom známo, jaké bylo původní patrocinium, ani kdy došlo k převěšení, snad se tak mohlo stát za barokní přestavby zámku, která byla dokončena roku 1742.²¹⁰

²⁰³ Jsou zde myšleny samostatné kaple, tj. předmětem tohoto oddílu nejsou kaple, které jsou součástí kostelů (příp. širších duchovních komplexů). Důvodem je jednak jiná povaha kostelních kaplí, jednak absence jejich systematické evidence v celostátním měřítku. Dílem jim bude věnována pozornost v následujícím oddílu.

²⁰⁴ *Umělecké památky Moravy a Slezska*, sv. II, s. 156–158, č. 407; KUČA, K. *Města a městečka v Čechách, na Moravě a ve Slezsku*, sv. II, s. 934, Kuča ovšem chybně uvádí, že kaple je zasvěcena sv. Františku Serafinskému.

²⁰⁵ SEDLÁČEK, A. *Místopisný slovník historický království Českého*, s. 622.

²⁰⁶ *Umělecké památky Čech*, sv. II, s. 437 (tento svazek vyšel roku 1978), současný stav viz *Poškozené a zničené kostely a kaple v ČR* [online]. Mratín. Dostupné z WWW: <<http://www.kostely.tnet.cz/?load=detail&id=12915>>.

²⁰⁷ Dnes část obce Jiříkov u Sovince, *Umělecké památky Moravy a Slezska*, sv. II, s. 116, č. 372.1, kaple byla údajně opravena v roce 1738.

²⁰⁸ *Stránky obce Věrovany* [online]. Dostupné z WWW: <<http://www.verovany.cz/>>.

²⁰⁹ *Umělecké památky Moravy a Slezska*, sv. II, s. 330, č. 484.

²¹⁰ HOSÁK, L. *Historický místopis země Moravskoslezské*, s. 102–103; *Hrady, zámky a tvrze v Čechách, na Moravě a ve Slezsku*, sv. 1. Jižní Morava, s. 193; *Stránky obce Plaveč* [online]. Místopis a historie. Dostupné z WWW: <<http://www.obecplavec.cz/hlavni.php?stranka=historie&titulek=12>>.

Pozdní případ pak představuje Lanškroun, kde byla postavena kaple s xaveriánským patrocinielem v roce 1807.²¹¹

4. 3. 1. 3 Oltáře, sochy, milostné obrazy ap.

V tomto oddíle budu nejprve věnovat zvláštní pozornost oltářním titulům, sochám a souvisejícím jevům v pražských městech, kde díky komplexní evidenci lze podat jejich úplný výčet, který tak může mít ve vztahu k pražskému souměstí reprezentativní hodnotu. Je vhodné zde připomenout, že – jak vyplynulo z předcházejících oddílů – na území pražských měst není ani nebyl žádný kostel, ba ani samostatně stojící kaple, jež by byly zasvěceny sv. Františku Xaverskému. Přesto lze v pražských městech lokalizovat následující místa xaveriánského kultu.

Na prvním místě je bezesporu třeba jmenovat klementinský kostel *nejsv. Salvátora* na Starém Městě. Už v průčelí kostela je umístěna Xaveriova socha (od J. J. Bendla).²¹² Především ale je v jižní boční lodi umístěn oltář sv. Františka Xaverského (tento oltář se symetricky doplňuje s oltářem sv. Ignáce z Loyoly, který se nalézá v severní lodi, tvoří tak vzájemně provázanou dvojici, jak bylo běžné v jezuitských chrámech). Xaveriův oltář byl zřízen v roce 1646 na základě fundace hraběte Františka Šternberka.²¹³ Větší část dnešního oltáře pochází z doby kolem poloviny 18. století, po jeho stranách jsou alegorie Indie a Číny, a na mense reliéf vypodobňující zázrak, jak mořský krab přináší Františkovi na břeh ztracený krucifix.

Především je ale zajímavý oltářní obraz Smrti sv. Františka Xaverského. Samotný obraz je pravděpodobně o něco starší než vlastní oltářní fundace. Vznik obrazu je datován do doby kolem roku 1630 a jako autor je zvažován Jan Jiří Hering (1587–1648). Z hlediska sledovaného tématu je podstatné, že tento obraz je koncipován jako *Vera effigies* smrti sv. Františka Xaverského. Soudí se, že vznikl podle římského vzoru – oltářního obrazu Smrti Františka Xaverského v mateřském jezuitském kostele *Il Gesu*, a to buď přímo, anebo zprostředkovaně. Druhá možnost předpokládá, že pražský obraz byl zhotoven jako kopie milostného obrazu Smrti sv. Františka Xaverského ze štýrského Gornji Gradu (= Oberburg, dnes ve slovinské části Štýrska), kde bylo významné xaveriánské poutní místo. Pražský obraz

²¹¹ KUČA, K. *Města a městečka v Čechách, na Moravě a ve Slezsku*, sv. III, s. 333.

²¹² *Encyklopedie českých klášterů*, s. 529.

²¹³ EKERT, F. *Posvátná místa královského hlavního města Prahy*, sv. I, s. 377.

umístěný na Xaveriově oltáři v kostele nejsv. Salvatora se pak stal ohniskem kultu Pravého zobrazení smrti sv. Františka Xaverského v českých zemích.²¹⁴

V této souvislosti nelze nezmínit sice pozdní ale přesto nikoli nezajímavé svědectví o xaveriánském kultu v klementinském kostele nejsv. Salvatora od Františka Ekerta. Ten ve svých *Posvátných místech královského hlavního města Prahy* z roku 1883 píše, že se zde koná každoročně od 2. prosince [předvečer Xaveriova svátku] česká devítidenní pobožnost ke sv. Františku Xaverskému doprovázená ráno mší a litaní, někdy pak i exhortou a odpoledne o půl páté požeňáním, po kterém se dává líbat ostatek sv. Františka Xaverského, „jenž někdy generál Jezuitů kostelu daroval“.²¹⁵

I ve druhém klementinském kostele – ve sv. *Klimentovi* – se nachází oltář sv. Františka Xaverského. Byl zřízen krátce po znovuvystavění kostela (to probíhalo v letech 1712–1715) samotnou kolejí v r. 1716 za oběti morové rány v roce 1713. Tomu odpovídá i téma oltářního obrazu, na kterém se sv. František přimlouvá za nemocné.²¹⁶

Na Karlově mostě se pak nachází socha sv. Františka Xaverského. Tu zde nechaly v roce 1711 postavit Filozofická a Teologická fakulta pražské univerzity jakožto sochu svého patrona.²¹⁷

V chrámu sv. *Mikuláše* při někdejším profesním domu Tovaryšstva na Malé Straně je sv. Františku Xaverskému zasvěcena boční kaple, resp. oltář v boční kapli. Na oltářním obraze je opět zobrazeno téma Františkovy smrti. Dále je socha Františka křtícího pohana umístěna na hlavním oltáři a na průčelí chrámu.²¹⁸

V kostele sv. *Ignáce z Loyoly* při jezuitské koleji na Novém Městě měl být původně sv. František vyobrazen na hlavním oltáři po boku sv. Ignáce (z druhé strany měl být sv. František Borgia). Celá plánovaná koncepce kostela se ale dočkala výrazných změn, jelikož jezuité poměrně flexibilně reagovali jak na požadavky a nabídky věřících, tak na své finanční možnosti. Sv. Xaveriovi tak nakonec byla v r. 1699 zasvěcena boční kaple (třetí vlevo, která měla být podle původního konceptu zasvěcena sv. Trojici), mladší oltářní obraz od P. Ignáce

²¹⁴ *Umělecké památky Prahy. Staré Město a Josefov*, s. 112–113; ke kultu „Pravého vyobrazení milostného obrazu umírajícího sv. Františka Xaverského“ srov. katalog *Jezuité a Klementinum*, č. 44 (obraz Smrti sv. Františka Xaverského z 18. století, olej na plátně, 680 : 520 mm, dnes ve sbírkách České provincie S. J., patrně kopie oltářního obrazu z nejsv. Salvatora, reprodukce v katalogu na s. 172).

²¹⁵ EKERT, F. *Posvátná místa královského hlavního města Prahy*, sv. I, s. 378.

²¹⁶ EKERT, F. *Posvátná místa královského hlavního města Prahy*, sv. I, s. 380; *Umělecké památky Prahy. Staré Město a Josefov*, s. 90.

²¹⁷ EKERT, F. *Posvátná místa královského hlavního města Prahy*, sv. I, s. 286–287.

²¹⁸ EKERT, F. *Posvátná místa královského hlavního města Prahy*, sv. I, s. 178–179 a 182–183; *Umělecké památky Prahy. Malá Strana a Hradčany*, s. 91–100.

Victorina Raaba zobrazuje opět téma smrti sv. Františka Xaverského.²¹⁹ Kromě toho již o něco dříve byl v kostele sv. Ignáce věnován sv. Františku Xaverskému zdejší zvon od Jana Pricqueye z Mladé Boleslavi. Na zvonu „František Xaverský“ z roku 1689 je Františkův reliéf s letopočtem a nápisy „IN OMNEM TERRAM EXIVIT SONUS EORUM ET INFINES ORBIS TERRAE VERBA EORUM“ a „SANCTE FRANCISCE XAVERI MAGNE INDIARUM APOSTOLE, ORA PRO NOBIS“.²²⁰

Při novoměstské koleji byl rovněž zřízen seminář pro chudé studenty, jemuž byl zvolen jako patron právě sv. František Xaverský. Stalo se tak v roce 1639 díky nadání Marie Maximiliány Šternberkové, rozené Hohenzollernové, která byla ostatně zakladatelkou celé novoměstské koleje.²²¹ Později byla pro potřeby semináře sv. Františka Xaverského na jižním konci celého komplexu vystavěna kaple sv. Františka Xaverského.²²²

Jediný – a velmi dílčí – doklad stabilní xaveriánské úcty mimo bezprostředně jezuitské prostředí v pražských městech pochází z někdejšího *kláštera Alžbětinek na Slupi*. Zde měl být sv. František Xaverský zobrazen na spodní části oltáře sv. Alžběty, který se nacházel ve velkém sále pro nemocné. Na chodbách prvního patra se pak měly nacházet obrazy s výjevy ze života Františka Xaverského. Obrazy měly pocházet z r. 1732 a jejich původ opět prozrazuje vliv Tovaryšstva – autorem měl být P. Ignác Victorin Raab.²²³

Jak tedy z dosavadního přehledu vyplývá, byla xaveriánská úcta soustředěna téměř výlučně do míst, která byla pod přímým působením jezuitského řádu. A dále pak vyplývá, že absence patrocinií kostelů, resp. samostatných kaplí, přitom ještě neznamená absenci kultu. Téměř ve všech jezuitských kostelech najdeme oltář k počtě sv. Františka Xaverského či jemu zasvěcenou kapli, příp. jiné stopy jeho kultu. To lze kromě situace v pražských městech dokladovat i dalšími příklady z míst působení jezuitů.

²¹⁹ EKERT, F. *Posvátná místa královského hlavního města Prahy*, sv. II, s. 132; *Umělecké památky Prahy. Nové Město a Vyšehrad*, s. 102; též NEVÍMOVÁ, P. Vliv spirituality Tovaryšstva Ježíšova na výzdobné programy řádových kostelů, s. 232 a 236, pozn. 46; též NEVÍMOVÁ, P. Poznámka k ikonografii Jezuitského řádu, s. 391.

²²⁰ Zvon byl přelit v roce 1872 a bohužel zrekvírován za 1. světové války. KYBALOVÁ, L.; LUNGA, R.; VÁCHA, P. *Pražské zvony*, s. 152.

²²¹ Marie Maximiliána Šternberková odkázala pro potřeby semináře 9000 zlatých, ke kterým následně přidala dalších 3150 zlatých. Za tuto částku byl zakoupen statek Rostěl, který pak představoval hlavní hospodářské zázemí semináře. EKERT, F. *Posvátná místa královského hlavního města Prahy*, sv. II, s. 121.

²²² Seminář byl zrušen spolu se zrušením jezuitského řádu, kaple následně v roce 1784. Později byla rozpatrována a upravena pro potřeby nemocnice. V nejvyšším patře, kde se zachovala klenba se štukovou dekorací, je dnes Charvátův sál sloužící pro slavnostní akce I. LF UK a III. interní kliniky VFN. Tamtéž, s. 123–125 a 488–489; dále BOHÁČ, Z. Patrociniá v Čechách v době předhusitské a barokní, s. 169–170; *Encyklopedie českých klášterů*, s. 577–580; *Umělecké památky Prahy. Nové Město a Vyšehrad*, s. 364–366.

²²³ EKERT, F. *Posvátná místa královského hlavního města Prahy*, sv. II, 231 a 234.

Tak hned nedaleko za někdejšími pražskými hradbami v kostele sv. Filipa a Jakuba ve Zlíchově, kterážto vesnice patřila od r. 1669 klementinské koleji Tovaryšstva²²⁴, se nachází zvon František Xaverský z roku 1697. Zvon je opatřen jezuitskou devizou IHS a výmluvným nápisem: „*HAEC CAMPANA HONORIS FRANC[ISCI] XAVERY PRO BONIS COL[EGII] VET[ERO] PRAG[ENSIS] S[OCIETATIS] I[ESV] CVRATA EST.*“²²⁵

Na Svaté Hoře u Příbrami, která byla ve správě jezuitů, byla v rámci rozšiřování celého komplexu roku 1658 zbudována kaple sv. Františka Xaverského v severní části.²²⁶ Oltáře sv. Františka Xaverského najdeme v dalších bývalých jezuitských chrámech – v Jindřichově Hradci byl v kostele sv. Máří Magdaleny při tamní jezuitské koleji zřízen Xaveriův oltář kolem roku 1642, následně byl přenesen do kostela sv. Jana Křtitele (ten byl původně příslušný k minoritského konventu, po odchodu minoritů z Hradce r. 1560 byl r. 1564 v budově konventu zřízen špitál a kostel sv. Jana Křtitele se nakonec r. 1608 dostal do správy jezuitů).²²⁷ V chrámu sv. Barbory v Kutné Hoře byl kolem roku 1660 zřízen oltář sv. Františka Xaverského v jižní boční lodi.²²⁸ Podobně se Xaveriovy oltáře nalézají též v kostele Zvěstování Panny Marie při někdejší jezuitské koleji v Litoměřicích²²⁹ a v kostele sv. Ignáce z Loyoly při bývalé jezuitské koleji v Jičíně.²³⁰ V kostele sv. Klimenta v Odoleně Vodě, který od r. 1671 spadl pod správu klementinské koleje, je pak pravý zadní oltář zasvěcen celé skupině jezuitských řádových světců, mezi které je zařazen též František Xaverský.²³¹ V Klatovech byly v předvečer svátku Františka Xaverského (2. prosince) vystaveny jeho reliquie k uctívání a líbání.²³²

V Olomouci nejprve jezuité v roce 1569 převzali se starým minoritským klášterem i kostel Panny Marie řečený „u sv. Františka“, který poměrně dlouhou dobu užívali. V něm byl

²²⁴ HANSL, F. (Ed.). *Smíchovsko a Zbraslavsko*. Na Smíchově : Nákladem vlastním, 1899. Digitální kopie dostupná v Digitální knihovně Městské knihovny v Praze z WWW(URI):

<<http://kramerius.mlp.cz/kramerius/handle/ABG001/314789>>, s. 450; HLÍDEK, L. *Zlíchov jindy a dnes*. [Praha] : Nákladem Osvětového sboru v Zlíchově, 1933. Digitální kopie dostupná v Digitální knihovně Městské knihovny v Praze z WWW(URI): <<http://kramerius.mlp.cz/kramerius/handle/ABG001/20579>>, s. 8.

²²⁵ Zvon pochází taktéž z dílny Jana Pricqueye z Mladé Boleslavi, KYBALOVÁ, L.; LUNGA, R.; VÁCHA, P. *Pražské zvony*, s. 140; HLÍDEK, L. *Zlíchov jindy a dnes*. podává o zvonu nepřesné informace, nejprve tvrdí, že je bez nápisu, pak nápis sice uvádí, ale s chybou (přehlédl literu „S[ocietatis]“) a následně nápis chybně interpretuje („... col. vet. prag. ...“ jako Staré město pražské), srov. s. 11.

²²⁶ *Umělecké památky Čech*, sv. III, s. 179–184; *Encyklopedie českých klášterů*, s. 610–614; KOLÁČEK, J. *Jezuité na Svaté Hoře*, s. 29.

²²⁷ *Umělecké památky Čech*, sv. II, s. 614–615; *Encyklopedie českých klášterů*, s. 277–279 a 273–275.

²²⁸ *Umělecké památky Čech*, sv. II, s. 193.

²²⁹ *Umělecké památky Čech*, sv. II s. 281–283; kostel byl znovustavěn od roku 1701, vysvěcen roku 1731, *Encyklopedie českých klášterů*, s. 343.

²³⁰ Dnešní oltář pochází ovšem z let 1900–1901, nahradil dřívější z let 1835–1839, který zase nahradil původní „zašlý“ oltář, *Umělecké památky Čech*, sv. II, s. 596; *Encyklopedie českých klášterů*, s. 270.

²³¹ NEVÍMOVÁ, P. Vliv spirituality Tovaryšstva Ježíšova na výzdobné programy řádových kostelů, s. 238–244.

²³² SVOBODOVÁ, J. Jak zasáhly církevní řády do života Klatov?, s. 168.

v roce 1667 zřízen oltář sv. Františka Xaverského, fundovaný starým moravským vladyckým rodem Kobylků z Kobylího.²³³ Poté, co přestal postačovat tento starý kostel Panny Marie, byl nahrazen novým kostelem Panny Marie Sněžné, vystavěným v letech 1710–1716. V něm byla k počtě sv. Františka Xaverského vybudována boční kaple s oltářem.²³⁴ Též olomoucký seminář (založen již v r. 1582) dostal podobně jako pražský označení Františka Xaverského („patrocinium“ dle literatury pochází z počátku 17. století, v tomto případě se ale nejedná o patrocinium v pravém slova smyslu, ale o pouhé pojmenování instituce po slavné osobě). Při barokní přestavbě budovy semináře, která probíhala v letech 1717–1720, zde byla vestavěna kaple zasvěcená sv. Františku Xaverskému.²³⁵

Taktéž v brněnském kostele Nanebevzetí Panny Marie při tamní jezuitské koleji a domě první probace byla v letech 1670–1671 zřízena postranní kaple sv. Františka Xaverského.²³⁶ V kostele sv. Kříže při jezuitské rezidenci ve slezském Těšíně byl zřízen oltář sv. Františka Xaverského roku 1709 nákladem královského pokladníka pana Mikuláše Trohala.²³⁷

V některých případech ale lze dokladovat stabilní projevy xaveriánské úcty i mimo sféru bezprostřední působnosti Tovaryšstva Ježíšova. Oltáře sv. Františka Xaverského se nalézají také ve farním kostele sv. Bartoloměje v Kosově Hoře u Sedlčan a ve farním kostele sv. Archanděla Michaela v Ostrově nad Ohří, kde působila bratrstva sv. Františka Xaverského.²³⁸ Není přitom známo, že by při jejich konstituování měli přímý vliv jezuité. Xaveriova socha se příležitostně vyskytuje na morových sloupech v českých a moravských městech. Za patrona pak sv. Františka Xaverského získala také štola v Kobylích drahách u Vltavy poblíž Štěchovic, ve které se dolovalo zlato. Štola sv. Františka Xaverského je poprvé zmiňována v roce 1762.²³⁹ Řadu zajímavostí by potom mohlo přinést komplexní zmapování oltářních titulů v českých a moravských kostelích, jakož i drobných sakrálních památek a

²³³ *Encyklopedie moravských a slezských klášterů*, s. 473–581; MAČÁKOVÁ, J. *Jezuitský konvikt, sídlo uměleckého centra Univerzity Palackého v Olomouci, dějiny - stavební a umělecké dějiny - obnova a využití*, s. 183, 190–191.

²³⁴ ALTRICHTER, M.; TOGNER, M.; HYHLÍK, V. *Olomouc : Univerzitní kostel Panny Marie Sněžné*, s. 9–25.

²³⁵ *Encyklopedie moravských a slezských klášterů*, s. 503–505; MAČÁKOVÁ, J. *Jezuitský konvikt, sídlo uměleckého centra Univerzity Palackého v Olomouci, dějiny - stavební a umělecké dějiny - obnova a využití*, s. 184, 187–189.

²³⁶ *Encyklopedie moravských a slezských klášterů*, s. 160–166; *Umělecké památky Moravy a Slezska*, sv. I, s. 199–204.

²³⁷ Původní kaple při gymnáziu byla roku 1707 přestavěna na kostel sv. Kříže, KOLÁČEK, J. *Dějiny těšínské rezidence Tovaryšstva Ježíšova a gymnázia. Annales Teschinenses*, s. 28; KUČA, K. *Města a městečka v Čechách, na Moravě a ve Slezsku*, sv. I, s. 588.

²³⁸ Blíže viz následující oddíl.

²³⁹ KOPŘIVA, M. Štěchovice – Dušno. *Nezávislý magazín nejen o podzemí* [online]. Dostupné z WWW: <<http://www.montanya.org/>>.

plastik roztroušených po českém a moravském venkově, to bohužel ale přesahuje možnosti této práce.²⁴⁰

4. 3. 1. 4 Náboženská bratrstva²⁴¹

V tomto oddílu se chci krátce zmínit o patrociniích barokních náboženských bratrstev. Zde panovala ohledně konstatovaného vztahu kultu sv. Františka Xaverského a vlivu jezuitského řádu zvláštní situace. Zatímco jiné řády šířily prostřednictvím zakládání bratrstev „své“ kultury, jezuité upřednostňovali v tomto ohledu zřizování mariánských družin.²⁴²

V Čechách jsou známa tři bratrstva sv. Františka Xaverského, z nichž pouze jedno bylo spojeno s jezuitským prostředím. Tím bylo xaveriánské bratrstvo při kostele sv. Mikuláše při jezuitské koleji v Chebu. Bratrstvo vzniklo patrně někdy po r. 1723. Další dvě xaveriánská bratrstva vznikla mimo oblast přímého jezuitského působení. První bylo bratrstvo při farním kostele sv. Bartoloměje v Kosově Hoře²⁴³ u Sedlčan, jehož vznik inicioval jako místní vrchnost Václav Vojtěch Karvínský z Karvínu. Papežské odpustkové privilegium bratrstvo obdrželo roku 1739 a ještě téhož roku bylo konfirmováno pražskou konzistoří. Již dříve měl v kosovohorském kostele sv. Bartoloměje být zřízen oltář sv. Františka Xaverského. Druhé bratrstvo existovalo při farním kostele sv. Archanděla Michaela v Ostrově nad Ohří²⁴⁴. Bratrstvo obdrželo papežské odpustkové privilegium v roce 1739 a v roce 1742 bylo konfirmováno pražským arcibiskupem. V kostele byl zřízen oltář sv. Františka Xaverského.

Naproti tomu na Moravě podle dosavadních poznatků žádné bratrstvo sv. Františka Xaverského nepůsobilo.²⁴⁵

²⁴⁰ Pokud jde o boční oltáře, *Umělecké památky Čech* je (patrně vzhledem k době svého vzniku) většinou nevidují. *Umělecké památky Moravy a Slezska* sice ano, ale dospěly zatím pouze do písmene N. Komplexně je tedy v tomto ohledu zpracována pouze Praha, a to již díky Ekertovým *Posvátným místům král. hl. m. Prahy*. Pro systematický průzkum by bylo nutné ponořit se do množství drobných příruček a regionálních publikací, jakož i terénní výzkum. Podobně je tomu v případě exteriérových plastik ap. Obojí svou časovou náročností přesahuje možnosti a rámec této práce.

²⁴¹ Konkrétní informace o jednotlivých bratrstvech sv. Františka Xaverského pro edici xaveriánských textů *Františku nebeský, vyslanče přesmořský* laskavě poskytl ze své soukromé evidence doc. Jiří Mikulec, srov. jeho *Barokní náboženská bratrstva v Čechách*, s. 35.

²⁴² MIKULEC, J. *Barokní náboženská bratrstva v Čechách*. Praha : Nakladatelství Lidové noviny, 2000, zvl. s. 23–38.

²⁴³ Jinak též Amschelberg.

²⁴⁴ Jinak též Schlackenwerth.

²⁴⁵ MAŇAS, V.; ORLITA, Z.; POTŮČKOVÁ, M. (Eds.). *Náboženská bratrstva v kultuře raněnovověké Moravy. On-line katalog náboženských bratrstev olomoucké arcidiecéze do roku 1783*. [online]. Dostupný z WWW: <<http://www.musicologica.cz/bratrstva/>>

4. 3. 2 Xaverius v písemné produkci

(na příkladu legendistiky)

V kapitole věnující se pražským ohlasům kanonizace sv. Františka Xaverského již byla řeč o tzv. *kanonizační legendě*, která je patrně prvním českojazyčným dílem, které rozsáhleji pojednává o Xaveriově životě, a rovněž prvním, které tento život pojímá jako legendu – tedy životopis dotyčného jakožto světce snášejícího protivenství a konajícího zázraky (na rozdíl od zmínek o Xaveriovi v českých tiscích 16. století, kde je traktován jako sice pamětihodná postava, nicméně zůstává stále běžným „smrtelníkem“).

Rok po této legendě, tj. 1630, je nákladem královského podkomořího Přibíka Jeníška z Újezda vytištěno v Praze rovněž u Pavla Sessia (od roku 1625 honosícího se titulem arcibiskupský tiskař²⁴⁶) *legendarium* nazvané *Dwanáctero Rządu Rytjřřw Bożjch obogjho pohlawj w rozličnych Stawjch gmenowitě: Aposstolským, Mučedlnjckým, Včitelským, Biskupským, Kazatelským, Králowským, Knjžetcým, Ržeholnjm, Paustewnjckým, Kagjcým, Swětským, Manželským, Wdowským, ec. rozdjlně swattosti [!] žiwota a wsselikau ctnostj w Swaté Cýrkwi se stkwjcyjch etc.*²⁴⁷ I v tomto případě současná literární historie zvažuje jako autora či překladatele opět P. Jiřího Fera Plachého. Jméno podepsané pod dedikací – Jeroným Zikmund Fiala Budínský, údajně papežský alumnus – je patrně pseudonym. Není jisté, zda jde o autorskou, či překladovou práci, příp. do jaké míry se jedná o volný překlad a kompilát. Mezi tematizovanými světci je i František Xaverský. Podobně jako i ostatní životopisy je i ten jeho velmi zhuštěný. Po krátkém úvodu osvětlujícím Františkův původ následuje zmínka o jeho zásluhách při šíření víry. Většina textu pak představuje výčet jednotlivých zázraků, jednoznačně je zde předkládán František jako pokorný, leč mocný divotvůrce.²⁴⁸

Nyní se pokusím již stručněji zmapovat xaveriánskou legendistiku české provenience. Z českého prostředí nemáme doloženou tiskařskou či dokonce překladatelskou recepci žádného z hlavních evropských životopisů sv. Františka Xaverského (tj. životopisů Horatia Tursellina, Daniella Bartoliho či Dominika Bouhourse)²⁴⁹. Vydání se zde však dočkala drobnější anonymní adaptace xaveriánské legendy – latinský tisk v dvanáctkovém formátu *Vita Sancti Francisci Xaverii e Societate Iesu, Indiarvm Apostoli ac Thaumaturgi, Compendio*

²⁴⁶ Viz CHYBA, K. *Slovník tiskařů ...*, heslo *sessius, pavel*.

²⁴⁷ *Dwanáctero Rządu Rytjřřw Bożjch obogjho pohlawj w rozličnych Stawjch gmenowitě: Aposstolským, Mučedlnjckým, Včitelským, Biskupským, Kazatelským, Králowským, Knjžetcým, Ržeholnjm, Paustewnjckým, Kagjcým, Swětským, Manželským, Wdowským, ec. rozdjlně swattosti [!] žiwota a wsselikau ctnostj w Swaté Cýrkwi se stkwjcyjch etc. ...* W Starém Městě Pražském : Nákladem ... Rytjře P. Přibjka Genisska z Vgezda, 1630. (v Pawla Sessya). Knihopis č. K02461.

²⁴⁸ Viz s. 175–177.

²⁴⁹ S výjimkou životopisu Guiseppe Masseie, viz dále.

descripta ...²⁵⁰ Podle titulního listu se jedná o adaptaci či reedici podobného latinského tisku vydaného ve Štýrském Hradci, který vznikl překladem z (neznámého) italského originálu (vydaného v Miláně).²⁵¹ Edice pražského vydání je literaturou připisována českému jezuitovi původem z horního Slezska P. Georgovi Kastelovi (slezská Nisa 1629 – Jihlava 1699), který v této době působil v Praze jako profesor Karlo-Ferdinandovy University.²⁵² Tato verze legendy se, zdá se, osvědčila, protože již za dva roky vyšla s rozšířeným titulem *Vita Sancti Francisci Xaverii e Societate Jesu Indiarum Apostoli, Ac Thaumaturgi, Compendio descripta Et Ad propagandam in eundem Sanctum pietatem recusa* ve Vídni²⁵³ a další rok ve Würzburgu²⁵⁴.

Z druhé dekády 18. století pak pochází nejen v českém, ale i středoevropském prostředí ojedinělý případ recepce v Itálii oblíbeného životopisu sv. Františka Xaverského od Guiseppeho Masseie *Vita di S. Francesco Sauerio della Compagnia di Giesu apostolo dell'Indie*. Jak bylo nastíněno výše, byl tento životopis sepsán italsky a byl v Itálii opakovaně vydáván. U toho však zůstalo, dosah Masseiova životopisu, jak se zdá, zůstal omezen na Apeninský poloostrov. To platí minimálně ve vztahu ke střední Evropě. Nebyl totiž přeložen do latiny ani do němčiny. Ovšem až na jednu výjimku! Tu představuje německý překlad tohoto životopisu, jehož pořízení bylo iniciováno jezuitskou kolejí v Kladsku někdy před rokem 1714. Pořízený překlad pak nechali kladští *Patres* vytisknout v blízké Nise v horním Slezsku pod titulem *Lebens-Begrieff deß heiligen Francisci Xaverii auß der Gesellschaftt Jesu, grossen Indianer-Apostels und wunderthätigen Pest-Patrons ...* v roce 1714²⁵⁵ u

²⁵⁰ *Vita Sancti Francisci Xaverii e Societate Jesu, Indiarvm Apostoli ac Thaumaturgi, Compendio descripta. Prius Mediolani Italice, tum Graecii Latine in lucem edita, nunc plurimum aucta et recusa*. Pragae : typis Universitatis, 1667. *Backer-Sommervogel*, heslo *CASTULUS (KASTEL)*, *Georg*, č. 6; též *BBT 014359H00240 [M]* lat CZ, ale viz následující poznámku.

²⁵¹ *BBT* ve svém záznamu uvádí poněkud odchylné znění titulního listu: *Vita Sancti Francisci Xaverii e Societate Jesu, Indiarvm Apostoli ac Thaumaturgi, Compendio descripta. Nunc denuo honori ejusdem Divi, Auspicijs et munificentia Sancto Addictorum plurimum aucta et recusa, ...*, přesnější zachycení textu titulního listu je vysvětlitelné metodou *BBT* (tj. zhotovování popisů *de visu*), tím spíše ale zarazí absence údajů o předlohách. Je nepravděpodobné, že by takovouto informaci do názvu zakompiloval *Backer-Sommervogel*. Tato otázka bude vyžadovat ověření dle zachovaných exemplářů, pokud se vyloučí chyba *BBT*, lze se domnívat, že může jít o variantní výtisk.

²⁵² Viz *Backer-Sommervogel*, heslo *CASTULUS (KASTEL)*, *Georg*; *ČSB*, heslo *Castulus (Kastel)*, *Jiří*; *Deutsche Literatur-Lexikon, Ergänzungen*, heslo *Kastel, Georg*; *HEIDUK, F. Oberschlesisches Literatur-Lexikon : Biographisch-bibliographisches Handbuch*. Berlin : Mann, 1990-. 3 sv., heslo *Kastel (Castulus)*, *Georg*.

²⁵³ *Vita Sancti Francisci Xaverii e Societate Jesu Indiarum Apostoli, Ac Thaumaturgi, Compendio descripta Et Ad propagandam in eundem Sanctum pietatem recusa*. Viennae Austriae : Cosmerovius, 1669. *VD17 23:684075X*.

²⁵⁴ *Vita Sancti Francisci Xaverii e Societate Jesu Indiarum Apostoli, Ac Thaumaturgi, Compendio descripta Et Ad propagandam in eundem Sanctum pietatem recusa*. Herbipoli : Hertzius, 1670. *VD17 547:657920D*.

²⁵⁵ *MASSEI, G. Lebens-Begrieff deß heiligen Francisci Xaverii auß der Gesellschaftt Jesu, grossen Indianer-Apostels und wunderthätigen Pest-Patrons | Lebensbegriff Gesellschaft wunderthätigen / vormahlen in Wälscher Sprach beschrieben von Josepho Massei zu mehrer Ehr deß Heiligen ... im Teutschen hrsg. von dem Kayserlichen und Königlichen Collegio der Societät Jesu in Glatz*. Neys : Schlögel, 1714. Viz *OPAC der UB*

tamního tiskaře Josepha Schlögl (psán též Schloegel)²⁵⁶. U tohoto tisku je zajímavé, že oproti titulu originálu obsahuje navíc pasáž, která zdůrazňuje roli sv. Františka Xaverského jako patrona proti moru. To nepochybně souviselo s morovou ránou, která prošla českými zeměmi o rok dříve (tj. 1713). Překlad a tisk tak mohl být iniciován jako díkuvzdání za překonání této rány. Vztah kladských jezuitů ke sv. Xaveriovi navíc posilovala skutečnost, že byl též patronem této země/kraje na pomezí Čech, Moravy a Slezska.

Vedle samostatných legend je pak nutno počítat s pasionály a legendarii. Jejich excerptce je pochopitelně složitější, vzhledem ke stavu zpracování této tematiky zde lze uvést dílčí příklady omezené pouze na českojazyčnou produkci. Z 13 českých pasionálů, resp. legendárií z 17. a 18. století, které jsou excerptovány v Linkově tezauru, obsahuje život sv. Františka Xaverského sedm. Pokud z výchozího souboru odstraním tituly vyšlé před rokem 1622 (dva z nich; i při vědomí, že xaveriánské legendy kolovaly již před formální beatifikací a kanonizací, je nutné počítat s tím, že na rozdíl od samostatných legend proniknout do souboru již oficiálních a etablovaných světců bylo mnohem těžší, nanejvýš se to mohlo podařit v podobě přídatku jako v případě *Agricolova pasionálu*), získám poměr 7 z 11. Přítomností Xaveriova životopisu se mohou pochlubit následující z českých barokních pasionálů, resp. legendárií: je to již zmiňovaný titul *Dwanáctero Ržádu Rytjřůw Božjch* z roku 1630²⁵⁷, dále *Rok Nebeský Aneb Památka obcowánj gakož y wzywánj Swatých a Swětic Božjch* Jana Nadásiho ve vydáních z roku 1674 i 1696²⁵⁸, *Vitae Sactorum, To gest: Žiwotowe, Skutkowe, Mučedlnjctwj, Smrt a Památka Neyředněgssých Swatých a Swětic Božjch ...* Laurentia Suria ve vydání z let 1696, 1742 a 1759²⁵⁹ a *Zrcadlo Duchownj Aneb Žiwoty Swatých a Swětic Božjch* Jana Milona Hubatia z roku 1723²⁶⁰.

Tento výčet dokládá, že se postava sv. Františka Xaverského v zásadě zařadila do kánonu hlavních světců (světců, kteří byli duchovní elitou považováni za důležité). Minimálně předběžně potom platí, že není zatím důvod domnívat se, že by tomu v latinské či německé produkci bylo jinak.

Augsburg (= Katalog Univerzitní knihovny v Augsburgu) [online]. Verbund [tj. Bibliotheksverbund Bayern] ID BV010629192, záznam dostupný přes Gateway Bayern na WWW: <<http://gateway-bayern.de/BV010629192>>;

²⁵⁶ PAISEY, D. L. *Deutsche Buchdrucker, Buchhändler und Verleger 1701–1750*. Wiesbaden : Harrassowitz, 1988. S. 227.

²⁵⁷ *Knihopis* č. K02461.

²⁵⁸ *Knihopis* č. K05995 a K05996.

²⁵⁹ *Knihopis* č. K15806, K15807 a K15808.

²⁶⁰ *Knihopis* č. K03230.

4. 3. 3 Vizualizace sv. Františka Xaverského

Zpodobnění sv. Františka Xaverského již byla věnována notná pozornost v předcházejí kapitole věnující se kostelním, kaplovým a oltářním patrociniím, sochám ap. Zde se zaměřím na nesakrální vyobrazení. Tedy taková, která nejsou bezprostředně a pevně spojena s nějakým kultovním místem.

Nebudu se zde podrobně věnovat dekoraci a výzdobě jezuitských domů, tam jsou postavy velkých řádových světců včetně Františka Xaverského prakticky všudypřítomné. To lze demonstrovat např. na obsáhlém cyklu fresek s výjevy z Františkova života, který zaplňuje celou velkou západní chodbu v prvním patře pražského Klementina (v traktu přiléhajícím ke Křižovnické ulici)²⁶¹ či Xaveriova busta (od J. J. Bendla z doby po roce 1670) v předsíni velkého refektáře v přízemí tamtéž²⁶². Na své řádové patrony pamatovali *Patres* i v naprostých detailech. Za příklad důmyslného a nenápadného prokládání výzdoby jezuitských domů odkazy na řádové patrony může sloužit fasáda kutnohorské koleje, kde jsou ve vlysu nad pilastry umístěny několikery iniciály, mezi nimi též *XRS* (značící Xaverius).²⁶³

Rád bych zde však přesunul pozornost od „velkého“ výtvarného umění především ke grafikám a ilustracím. Jedinečným pramenem v tomto případě je soubor grafických listů univerzitních tezí pocházejících z pražské univerzity a vzniklých v letech 1637–1754.²⁶⁴ Jelikož jde o poměrně ucelený soubor, může mít množství vyobrazení sv. Františka Xaverského (a jednotlivých typů jeho vyobrazení) určitou vypovídací hodnotu. V celém souboru je 526 grafických listů, z nichž na 21 je zobrazen František Xaverský. Jednoznačně nejčastější pak je vyobrazení Františkovy smrti na Sancianu (11 případů).²⁶⁵ S poměrně velkým odstupem následuje „prostý“ portrét modlícího se Františka v liturgickém roucho s krucifixem (dva případy).²⁶⁶ Ostatní motivy se již vyskytují každý na jednom vyobrazení: extáze²⁶⁷, František modlící se k ukřižovanému Kristu²⁶⁸, kázící pohanům²⁶⁹, křtící pohany²⁷⁰,

²⁶¹ Dnes prostory Galerie Klementinum, *Encyklopedie českých klášterů*, s. 523–532; *Umělecké památky Prahy. Staré Město a Josefov*, s. 199–205.

²⁶² Dnes předsíň Všeobecné studovny, *Encyklopedie českých klášterů*, s. 530.

²⁶³ *Encyklopedie českých klášterů*, s. 326.

²⁶⁴ Tento evropsky významný soubor je dnes uložen v Národní knihovně ČR, viz FECHTNEROVÁ, A. *Katalog grafických listů univerzitních tezí uložených ve Státní knihovně ČSR v Praze*. Neúplné záznamy jsou nyní dostupné též v *Databázi starých tisků a map 1501-1800 (STT) NK ČR* [online]. Dostupné z WWW: <<http://aleph.nkp.cz/F/>>. Digitální kopie grafických listů jsou dostupné v rámci *Evropské digitální knihovny rukopisů Manuscriptorium* [!] [online]. Dostupné z WWW: <<http://www.manuscriptorium.eu>>.

²⁶⁵ FECHTNEROVÁ, A. *Katalog grafických listů univerzitních tezí uložených ve Státní knihovně ČSR v Praze*, č. 28, 98, 104, 139, 161, 186, 199, 203, 311, 325, 384.

²⁶⁶ Č. 41, 75.

²⁶⁷ Č. 11.

²⁶⁸ Č. 129.

²⁶⁹ Č. 505

²⁷⁰ Č. 377.

přimlouvající se u Krista²⁷¹, disputující s bonzy před králem Bunga²⁷², vyobrazení zázraku s krabem²⁷³ a povolání (zde je František znázorněn velmi neobvykle, ještě coby mladík ve světském oděvu, kterak mu anděl přináší poutnickou hůl, tlumok a plášť).²⁷⁴

Velmi zajímavý je jeden z případů vyobrazení smrti sv. Xaveria, který se od ostatních značně odlišuje. Jedná se o teze z logiky Leopolda Macha z roku 1747.²⁷⁵ Přestože hlavním motivem je Františkova smrt, přesněji řečeno umírání, a to oproti jiným zobrazením Xaveriovy smrti relativně expresivní (sluha umírajícímu Františkovi, jemuž vyšlehuje z hrudi plamen, pouští žilou), je zde zároveň kladen poměrně silný důraz na Františkův vztah ke studiím a univerzitám. Teze je dedikována slovy „*Sancto Francisco Xaverio, laureato philosophiae Sorbonensis magistro, glorioso academiae, christianissimae professori, gloriosiori omnium fere universitatum catholicarum Patrono, Gloriosissimo Universi Novi Orbis Doctori, et Promotori. Leopold Mach*“ a pod výjevem umírajícího Františka je v dolní části listu zpodobněna jeho promoce na pařížské Sorboně: František oblečen v univerzitním taláru drží z kazatelny (na které je pro jistotu v kartuších rafinovaně umístěn nápis „*Indiaru[m] Apostolus*“) řeč k akademické obci, jejíž dva členové drží listy s nápisem „*S[anctus] Franc[iscus] Xaveri[us] S. I. Parisiis Philosophiae Magister creatus*“.

S vizuálním vyzdvihováním Františkovy vzdělanosti a jeho úzkého vztahu ke (křesťanským, či ještě lépe katolickým) studiím se lze setkat u dalšího sice nikoli příliš častého, ale zato zajímavého motivu. Je jím Františkova disputace s východními učenými – bonzy, která se měla odehrát v Japonsku před bungským králem. František zde vystupuje v roli vzdělance, který v učené disputaci dokáže díky svému vzdělání, rozumu, důvtipu a ovšemže též Duchu sv. přehádat pohanské mistry a obhájit pravdivost katolické víry. Do určité míry se v této situaci připodobňuje sv. Kateřině. Do hry významů však vstupuje ještě misijní prvek, a tak se zde misijní aktivita setkává s učeností a vzdělaností (přesněji řečeno potřebností svědomité studijní přípravy pro úspěšnou misijní činnost). Tato scéna z Františkova života je patrně jedním z hlavních důvodů, proč byl zvolen též za patrona univerzit. Ačkoli tento motiv nepatřil k nejčastěji zobrazovaným, máme z českého prostředí zachovány čtyři teze s tímto námětem. Jsou to z olomoucké univerzity pocházející teze L. K.

²⁷¹ Č. 488.

²⁷² Č. 286.

²⁷³ Č. 269.

²⁷⁴ Č. 396.

²⁷⁵ Národní knihovna Praha, sign. Th 28; srov. FECHTNEROVÁ, A. *Katalog grafických listů univerzitních tezí ...*, č. 28; teze je dílem augsburského rytce Jana Ferdinanda Ledergerbera, *Jezuité a Klementinum*, č. 149.

Gellera a A. F. Matiašovského z roku 1675.²⁷⁶ Na obou tezích je František mj. označován jako *Philosophiae Christianae Magister*.²⁷⁷ Další teze se stejným námětem je dílem moravského rytce Jana de Herdt, bohužel kvůli odštížení pásu s textem není známo, komu náležela.²⁷⁸ Čtvrtá je pak již zmíněná teze z pražského souboru, jde o tezi Jana Kotterby z roku 1748.²⁷⁹

4. 3. 4 Patronáty sv. Františka Xaverského

(funkce kultu)

V této kapitole se zaměřím na funkce, které byly sv. Františku Xaverskému jakožto objektu dílčího kultu přiřazovány, tedy na to, jaké sféry života, vrstvy společnosti, oblasti či ochrana před kterým nebezpečím byly v českém raněnovověkém prostředí sv. Xaveriovi jakožto patronu svěřovány.

Na začátku je nutné krátce zmínit roli, kterou hrál v samotném jezuitském řádu. Zde, kromě toho, že obecně patřil mezi nejdůležitější řádové světce, a tedy vzor hodný následování, byl chápán speciálně – nikoli překvapivě – jako patron misí a misionářů. Pojem misí se ovšem netýkal pouze zámořských výprav majících za cíl obracet na katolickou víru pohanské národy. Jeho součástí byly i misie vnitřní²⁸⁰, tedy vypravování se mezi prostý lid, resp. mezi laiky ve starých křesťanských zemích, tedy teoreticky christianizovaném území, a snaha oživit či znovu zasít jiskru víry, přivést k opravdovému křesťanskému životu, případně odvést od kacířských bludů. Tento poslední úkol byl samozřejmě aktuální právě v českých zemích. Misí *sui generis* pak byla duchovní (příp. i fyzická) péče o nemocné a služba v lazaretu. Ta nabývala obzvláštního významu v dobách morových epidemií. Vzhledem k vysokému procentu úmrtnosti mezi těmi, kteří byli vysláni na „misii“ mezi nakažené, byla shledávána analogie mezi mučednickou smrtí mezi pohany a obětováním se mezi nakaženými morem. Díky tomu začal být chápán sv. Xaverius i jako patron těchto misí a byl chápán jako ochránce a přímluvce těch, kdož se vydávají všanc pravděpodobné smrti pro službu nemocným. Proto také provizorní izolované příbytky, které byly zřizovány v době epidemií pro tyto misionáře, byly nazývány xaveriánské rezidence.²⁸¹

²⁷⁶ Podle A. M. Lublinského vyryl Johann Georg Waldreich, dnes uloženy v Staatsgalerie Stuttgart, Graphische Sammlung, inv. č. An 2793 (Gellerova) a v Národní galerii v Praze, sbírka grafiky a kresby, inv. č. R 81 339 (Matiašovského), podrobný rozbor obou tezí podala ZELEŇKOVÁ, P. Dvě univerzitní teze Antonína Martina Lublinského. *Miscellanea Oddělení rukopisů a starých tisků* 15, 1998, s. 269–293.

²⁷⁷ Tamtéž s. 269.

²⁷⁸ Tamtéž s. 269 a pozn. 3, tato teze je dnes uložena v Národním muzeu ve Varšavě, inv. č.: Gr. Pol. 376.

²⁷⁹ Tamtéž s. 270, pozn. 6, srov. FECHTNEROVÁ, A. *Katalog grafických listů univerzitních tezí ...*, č. 286; *Jezuité a Klementinum*, č. 42.

²⁸⁰ ČORNEJOVÁ, I. *Tovaryšstvo Ježíšovo ...*, s. 123 a n.

²⁸¹ HAVLÍK, J. *Jezuité a morové epidemie (1562–1713)*; ČERNÝ, K.; HAVLÍK, J. *Jezuité a mor*.

Jinou rolí, která souvisela s jezuitskou komunitou, ale již ne pouze s členy řádu, byla role sv. Františka Xaverského jako patrona (katolických) studií. Byl patronem poetů (tj. 5. třídy gymnázia)²⁸², především ale vyšších studií – univerzity. František prošel úspěšně univerzitním studiem filozofie a teologie, a to v samotné Paříži. Sám představoval ideální model humanistického vzdělání, jak o něj usilovalo ve své koncepci Tovaryšstvo. Zároveň představoval příklad náležitého a úspěšného uplatnění tohoto vzdělání. V jeho osobě se snoubilo vzdělání s duchovní cestou. Symbolizoval tak novou syntézu učenosti a víry, spiritualitu, která se nevymezuje proti studiu a učenosti, ale naopak je vyžaduje, protože jen s pomocí důkladného vzdělání lze porazit kacíře a obrátit pohany.

Do této souvislosti zase zapadá epizoda z Františkova života, kdy v Japonsku na dvoře bungského krále ve veřejné disputaci přehádá místní učené bonzy i vrchního bonzu Sacairana.²⁸³ S Xaveriem jakožto patronem (katolických) univerzit se lze setkat na dedikacích promočních tezí.²⁸⁴ Symptomatická je Xaveriova charakteristika v titulu Hevenesiho životopisu, kde je Xaverius přímo označován jako patron Filozofické fakulty: „... *S. Francisci Xaverii ... Philosophiae Doctoris et in Univ. Paris. Professoris, nunc Facultatis Philosophicae Patroni, ...*“.²⁸⁵ Filozofická a Teologická fakulta pražské univerzity zase nechaly roku 1711 postavit sochu sv. Františka Xaverského jakožto sochu svého patrona na Karlově mostě.²⁸⁶

V mimojezuitském prostředí doznal sv. František Xaverský největší ohlas jako morový patron. Zde měl ovšem sv. František velkou konkurenci jak v tradičních ochráncích před morem – sv. Rochu a sv. Šebestiánu, tak v nových světcích, především ve sv. Rozálii a sv. Karlu Boromejském, kteří byli na mor mnohem více „specializováni“, ale i ve sv. Ignáci z Loyoly. Formace sv. Františka coby morového patrona byl nicméně celoevropský jev. Souvisel s rolí, kterou měl sv. František v rámci jezuitského řádu (tj. patron morových misí), a zároveň vycházel z Františkova života a jemu připisovaných zázraků. Sv. František nejenže podnikal misie, křtil a kázal, ale také léčil, uzdravoval a několikrát dokonce vzkřísil mrtvé. O těchto nemocných či mrtvých se často tvrdilo, že byly postiženi právě morem. Tak se František Xaverský postupně dostával do pozice zázračného světce, který uzdravuje z morové nákazy a zahání ji. Již na rytině francouzského rytce H. Davida z doby kol. r. 1630 je sv. František Xaverský (vedle Ignáce z Loyoly) zobrazen jako ochranný patron proti moru, na

²⁸² BOBKOVÁ, K. *Každodenní život učitele a žáka jezuitského gymnázia*, s. 171.

²⁸³ viz kapitola 2.

²⁸⁴ Tamtéž.

²⁸⁵ Viz kapitola 3. 3. 4, tam i další Hevenesiho xaveriánské tituly vydávané u příležitosti univerzitních slavností (speciálně FF).

²⁸⁶ EKERT, F. *Posvátná místa královského hlavního města Prahy*, sv. I, s. 286–287.

rytině antverpského rytce od J. Sadelera z roku 1636 figuruje rovněž s Ignácem jako morový patron Pasova.²⁸⁷ Jezuité v Mechelenu v 60. letech 17. století rozdali během tří let údajně na 36 tisíc tisků, které propagovaly Františka Xaverského jako patrona proti moru.²⁸⁸

V českém prostředí je hlavní rozmach úcty ke sv. Františku Xaverskému jakožto morovému patronu spojen s velkými morovými ranami v letech 1680 a 1713.²⁸⁹ Již během 70. let 17. století se v Praze konaly v kapli sv. Františka Xaverského při novoměstské koleji xaveriánské pobožnosti, se zprávami o blížícím se morovém nebezpečí získaly zřejmě silný morový náboj, neboť je za tímto účelem navštívil i císař Leopold, když se uchýlil před řádící morovou ranou z Vídně do Prahy.²⁹⁰ Vlna úcty ke sv. Františku se vzedmula za morové rány v roce 1680 v Kutné Hoře. V prosebném procesí k Panně Marii Loretánské v Jeníkově, které zorganizoval kutnohorský magistrát, byla mj. nesena velká stříbrná socha sv. Františka Xaverského.²⁹¹ Když se blížila morová epidemie v roce 1713, byla v Těšíně zorganizována tamní jezuitskou rezidencí desetidenní pobožnost k sv. Františku Xaverskému za odvrácení moru.²⁹² Po morové epidemii v roce 1713 kutnohorští jako vděk za odchod rány a její přečkání postavili morový sloup, jehož součástí je i socha sv. Františka Xaverského.²⁹³ V Praze zase klementinská kolej zřídila morový oltář v kostele sv. Klementa.²⁹⁴ Kladská kolej iniciovala vydání Masseiova životopisu sv. Františka Xaverského, kde jej propagovala jako morového patrona.²⁹⁵

Vedle morového patronátu pak byl sv. František Xaverský také uctíván jako patron dobré smrti, resp. ochránce před náhlou smrtí.²⁹⁶ Řádná příprava na smrt a zaopatření svátostmi na poslední cestu hrálo v barokní spiritualitě velkou roli. Náhlá smrt představovala neustále latentně přítomné nebezpečí, že člověk, krom toho, že nestihne dát do pořádku své světské záležitosti, zemře bez zpovědi a posledního pomazání. Takováto neřádná smrt pak představovala na onom světě velmi těžko překonatelný handicap, který hříchy zatíženou duši odsuzoval v lepším případě na velmi dlouhá očišcová muka. Xaveriova role jako ochránce

²⁸⁷ OSSWALD, M. C. Die Entstehung einer Ikonographie des Franz Xaver im Kontext seiner kultischen Verehrung ..., s. 75.

²⁸⁸ MULLER, J. Jesuit Uses of Art in the Province of Flanders. In: *The Jesuits II*, s. 142–144.

²⁸⁹ HAVLÍK, J. Kult svatých patronů proti moru v letech 1679–1680; týž, Jezuité a morové epidemie (1562–1713); ČERNÝ, K.; HAVLÍK, J. *Jezuité a mor*.

²⁹⁰ HAVLÍK, J. Jezuité a morové epidemie (1562–1713), s. 42; *Velké dějiny zemí Koruny české VIII. 1618–1683*, s. 484.

²⁹¹ SVATOŠ, M. Jezuitské litterae annuae a jejich podání náboženského života v Kutné Hoře v morovém roce 1680; ČORNEJOVÁ, I. *Tovaryšstvo Ježíšovo, jezuité v Čechách*, s. 185.

²⁹² KOLÁČEK, J. *Dějiny těšínské rezidence Tovaryšstva Ježíšova a gymnázia*, s. 30–31.

²⁹³ Morový sloup byl vystavěn v letech 1713–1715. *Umělecké památky Čech*, sv. II, s. 198.

²⁹⁴ EKERT, F. *Posvátná místa královského hlavního města Prahy*, sv. I, s. 380; *Umělecké památky Prahy. Staré Město a Josefov*, s. 90.

²⁹⁵ Viz kapitola 4. 3. 2

²⁹⁶ NEVÍMOVÁ, P. Poznámka k ikonografii Jezuitského řádu, s. 396.

před náhlou smrtí souvisí také s jemu připisovanými zázraky, konkrétně s příhodou s Petrem Velliem. Tento zámožný Františkův přítel a podporovatel, Františkovi jednou, když potřeboval nějaké peníze, nabídl klíč od své truhly s tím, ať si tam František vezme, kolik potřebuje. František si vzal 300 zlatých a klíč zase vrátil. Když Vellio zjistil, že si František vzal pouze tuto částku, šel za ním a ptal se, proč si nevzal více. František dojatý jeho velkorysostí mu předpověděl, že mu Bůh prokáže milost, že pozná včas, kdy má umřít. Bude se tak moci na smrt řádně připravit a nezemře náhle bez křesťanského zaopatření. A po nějakém čase Vellio, ač byl v dobré kondici, byl varován Božím hlasem, že zemře, což se také stalo, ale díky včasnému varování se mohl na smrt řádně připravit, a zesnul tak v pokoji. Do kontextu Františka Xaverského jako patrona dobré smrti patří i zasvěcení hřbitovní kaple ve Věrovanech na Olomoucku roku 1694 právě jemu.²⁹⁷

Další oblast, ohledně níž byla raněnovověkými lidmi hledána pomoc a ochrana u sv. Františka Xaverského, byla obava a strach před bouřkou a špatným počasím. Šlo přitom o ochranu jak dané osoby (tedy ochranu před nebezpečím zásahu bleskem, promoknutí, zasažení poletujícími předměty či jiné úhony, tedy ochranu před nebezpečím bezprostředního ohrožení života či zdraví), tak i domu (zapálení stavení od blesku). Tato Xaveriova role, ač se to nezdá, se také dala odvodit z Františkova života a jemu přisuzovaných zázraků. Představuje však zajímavý případ metamorfózy role tohoto kultu, kdy lidové prostředí si zřejmě „po svém“ přebralo předkládaného světce a jemu připisované zázraky. Během svého působení na dálném Východě se Xaverius mnohokrát plavil přes moře a nikoli výjimečně se loď, na které cestoval, ocitla v ohrožení, když se strhla bouře. A František vždy zkontroloval živly a loď i s ostatními cestujícími tak zachránil od ztroskotání. Jako ochránce před bouřkou a zlým povětrím byl tradován a přijat i ve vnitrozemské střední Evropě a českých zemích, a vazba na zázraky z jeho života tak přestala být dobře patrná. Výsledkem tohoto procesu pak je, že se velký misionář a muž Boží lásky proměnil v mocného ochránce před bleskem, bouřkou, krupobitím ap.²⁹⁸

Relativně vzácným dokladem této recepce kultu sv. Františka Xaverského v lidovém prostředí představuje kramářský tisk *Modlitba K Swatemu Frantissku Xaveriowu za odwraceni wsselykeho powětrniho Nesstěsti a Ochně* [!].²⁹⁹ Další zvláštností pak je, že tato česká modlitba byla vytištěna v hornorakouském Štýru. Tisk je bez vnočení, takže doba

²⁹⁷ *Stránky obce Věrovany* [online]. Dostupné z WWW: <<http://www.verovany.cz/>>.

²⁹⁸ např. v Bavorsku bylo údajně v 18. století zvykem dávat za okno obrázek sv. Františka Xaverského jako ochranu před bleskem, ZUBER, R. *Osudy moravské církve v 18. století II*, s. 218.

²⁹⁹ Modlitba je editovaná ve výboru FIDLEROVÁ, A. A.; ANDRLE, J. *Františku Nebeský, Vyslanče přesmořský*, viz s. 195, srov. komentář na s. 192–193.

vzniku se dá určit pouze léty působení tiskaře, který naštěstí na modlitbě uveden je. Byl jím Gregor Menhart, který tiskl ve Štýru v letech 1744–1771.³⁰⁰ Zůstává otázkou, proč hornorakouský tiskař zhotovoval tuto českou modlitbu, lze zvažovat, že tisk mohl být určený pro české poutníky směřující do oblíbených poutních míst – k Panně Marii Taferlské, ke sv. Trojici na Sonntagbergu a k Panně Marii Cellské (= Mariazell).³⁰¹ Lidé putující pod širým nebem daleko od svých domovů byli obzvláště zranitelní rozmary počasí (bez zázemí mohlo i běžné promoknutí vést k následnému nachlazení, které v této době mohlo mít snadno fatální následky) a jistě proto uvítali jakýkoli prostředek, který jim mohl pomoci. Kromě toho je možné, že v tomto případě volba orientace modlitby proti bouřce a děsivému povětří na sv. Františka Xaverského nějakým způsobem mohla souviset s xaveriánským poutním místem v Oberburgu/Gornji Gradu, který zvláště od Mariazelli již není až tak vzdálený.

Konečně je třeba zmínit roli ochránce měst či zemí. V tomto ohledu se v českých zemích sv. František Xaverský příliš neprosadil. Ale i zde existuje výjimka, kterou představuje jeho postavení patrona Kladska.

4. 3. 5 Sociální dosah kultu

V této kapitole přistoupím ke kultu sv. Františka Xaverského z jiného úhlu, totiž z hlediska otázky jeho společenského rozšíření, tzn. do jakých vrstev a struktur české raněnovověké společnosti pronikal více, kam méně a kde zcela absentoval. Ponechávám přitom opět úmyslně stranou samotné členy Tovaryšstva.

Jako první je třeba zmínit ty, kteří byli bezprostředně vystaveni působení jezuitského řádu, totiž studenty jezuitských škol a rovněž členy zbožných bratrstev při jezuitských domech. Ti se setkávali se sv. Františkem Xaverským stejně jako s ostatními jezuitskými svatými a řádovou spiritualitou prakticky stále. Svátek sv. Františka Xaverského patřil mezi nejvýznamnější svátky Tovaryšstva, se kterým jej sdíleli i studenti jezuitských škol a členové zbožných bratrstev.³⁰² Tento den patřil mezi skupinu nejvýznamnějších svátků, kdy se na jezuitských školách neučilo, studenti se účastnili mše, kázání a dalších pobožností, konala se

³⁰⁰ PAISEY, D. L. Deutsche Buchdrucker, Buchhändler und Verleger 1701–1750, s. 169; LUTZ, V. Grünmarkt Nr. 7. *Amtsblatt der Stadt Steyr* 8, 1978 [online]. Dostupné z WWW: <<http://www.steyr.at/system/web/zusatzseite.aspx?detailonr=219055926>>.

³⁰¹ srov. poutní modlitební knížky určené pro tuto pouť, které česky hojně vycházely, viz např. *Radostná cesta w tomto plačtivém Audolj, to gest: Každodennj Pobožnost putugjcyho k zázračným obrazům, totižto: do Maryecell, k nerozdílné Trogicy Božj, na Sontagberku a k bolestné Maryi Panně Táferlské ...* [1. vyd.?] -- W Brně : vytisštěná v Frantisska Karla Sýdlera, 1728. *Knihopis* č. K01548, a další.

³⁰² Mezi vlastními patrocinií bratrstev se však sv. František Xaverský nevyskytuje. Jezuité dávali v tomto ohledu přednost osvědčeným formám mariánských družin, příp. tzv. coetů. Jediné známé bratrstvo sv. Františka Xaverského spjaté s jezuitským prostředím bylo při jezuitské koleji u kostela sv. Mikuláše v Chebu. Jeho vznik je kladen do doby po roce 1723. Tuto informaci nám laskavě poskytl doc. Jiří Mikulec.

slavnostní procesí. Jezuité měli taktéž – mezi jinými – na tento svátek privilegium udělovat plnomocné odpustky, a tohoto privilegia náležitě využívali.³⁰³ Příslušníci jezuitské komunity se setkávali se sv. Františkem i během celého roku. Xaverius byl patronem poetů (tj. 5. třídy gymnázia),³⁰⁴ jeho život se objevuje mezi náměty mnohých jezuitských latinských školských her. Jako příklady lze uvést následující. V roce 1658 se v chebském gymnáziu hrála hra P. Arnolda *Angelia Nox orientis per solem*, která pojednávala právě o sv. Františku Xaverském.³⁰⁵ Na přelomu 50. a 60. let se hrály hry o našem světci taktéž v jičínském gymnáziu.³⁰⁶ V roce 1667 byla v jihlavském gymnáziu předvedena hra tematizující epizodu z Františkova života o Petru Velliovi, jak o tom svědčí zachovaná tištěná synopse *Jucundus Homo Petrus Vellivus Latrunculis ludens S. Francisci Xaverii Interventione et ejusdem Vaticinio Miserescens, Commodans, et disponens sermones suos in Judicio ... In Scenam datus ab ... In Caesareo Regioque Gymnasio Societatis Jesu Iglaviae anno ... [1667].*³⁰⁷ Podobně svědčí zachovaná tištěná synopse o sehrání kusu s názvem *Hercules Asiaticus D. Xaverius Decennialibus in Oriente laborius gloriosus* pražskými novoměstskými poety v roce 1679.³⁰⁸ Hra ke slávě sv. Františka Xaverského se hrála též v roce 1681 v Opavském gymnáziu.³⁰⁹ Z jezuitského prostředí, konkrétně z Březnice, se nám zachoval i dobový rukopis latinských xaveriánských epigramů, které byly recitovány na jeho svátek v roce 1690.³¹⁰

Jezuitští odchovanci tedy během svých studií měli dostatek možností obeznámit se se sv. Xaveriem (či jinak řečeno každý, kdo prošel jezuitským gymnáziem, se nemohl s postavou sv. Františka Xaverského neseznámit), a i když to nutně neznamená, že se všichni stali jeho horlivými ctiteli, lze oprávněně předpokládat, že řada z nich si více či méně nějaký vztah k němu zachovala. Tato skupina přitom nebyla nikterak malá. Jezuitská gymnázia představovala v pobělohorské době nejrozšířenější a hojně využívanou příležitost k získání alespoň nižšího vzdělání, jež bylo stále více potřebné pro životní uplatnění. Většinu studentů tvořili dorostenci z měšťanských rodin, často se ale objevovali i urození mladíci. Dosah tohoto působení měl tedy značnou potencialitu.

³⁰³ ČORNEJOVÁ, I. *Tovaryšstvo Ježíšovo, jezuité v Čechách.*, s. 175; BOBKOVÁ, K. *Každodenní život učitele a žáka jezuitského gymnázia*, s. 168, 170.

³⁰⁴ BOBKOVÁ, K. *Každodenní život učitele a žáka jezuitského gymnázia*, s. 171.

³⁰⁵ Text hry je dochován spolu s dalšími v rukopisném sborníku zmíněného autora, který je dnes uložen v Národní knihovně, viz TRUHLÁŘ, J. *Catalogus codicum manu scriptorum latinorum qui in C.R. Bibliotheca publica atque universitatis Pragensis asservantur ...* č. 2055, srov. katalog *Jezuité a Klemetinum*, č. 129; druhá, rozšířená redakce tohoto sborníku se má nalézat ve Strahovské knihovně, viz *tamtéž*.

³⁰⁶ ČORNEJOVÁ, I. *Jičínské gymnázium za jezuitů*, s. 14; RON, V. *Lidové pašijové divadlo v českých zemích*, s. 37.

³⁰⁷ Vytištěná téhož roku v Praze v jezuitské tiskárně, BBT 012146 H00185 [M] lat CZ.

³⁰⁸ Vytištěná téhož roku v Praze v jezuitské tiskárně, BBT 016474 H00467 [M] CZ.

³⁰⁹ *Encyklopedie moravských a slezských klášterů*, s. 564.

³¹⁰ BARTOŠ, F. M. *Soupis rukopisů Národního musea v Praze*, č. 868.

Pokud jde o zbožná bratrstva při jezuitských domech, ta, jak už bylo řečeno výše, sice nenesla v drtivé většině případů patrocina řádových světců (bratrstvo sv. Františka Xaverského při jezuitské koleji je známo pouze z Chebu³¹¹), jelikož jezuité upřednostňovali model mariánských družin, to však neznamená, že se Xaveriova kultu neúčastnili. I oni se mj. účastnili slavnostních procesí při oslavách Xaveriova svátku. I v případě bratrstev tvořili hlavní část jejich členstva měšťané, ale i zde se objevovali šlechtici.

O osvojení si úcty ke sv. Františku Xaverskému v řadách šlechty svědčí i řada aristokratických fundací – na popud hraběte Františka Šternberka byl zřízen Xaveriův oltář v roce 1646 v pražském kostele nejsv. Salvatora³¹², v Olomouci v původním jezuitském kostele Panny Marie (řečeném „u sv. Františka“) fundoval vladycký rod Kobylků z Kobylího Xaveriův oltář v roce 1667³¹³, v roce 1739 inicioval Václav Vojtěch Karvínský z Karvínu vznik zbožného bratrstva sv. Františka Xaverského na svém panství v Kosově Hoře³¹⁴ u Sedlčan³¹⁵, patrocinium původního opařanského kostela sv. Františka Xaverského bylo vybráno hraběnkou Františkou Slavatovou (v pozadí této volby lze sice celkem snadno tušit jezuitu, nicméně jednalo se o volbu světské osoby pro farní kostel na světském panství, pozdější prodej Opařan jezuitům je až následnou událostí; vysvěcení kostela pod titulem nového jezuitského světce dne 11. května 1659 se zúčastnil dokonce sám kardinál Harrach, který jinak jak známo neměl Tovaryšstvo nijak v lásce)³¹⁶.

Další otázkou je rozšíření úcty ke sv. Františku Xaverskému u jiných řádů a světského kléru. U příslušníků této skupiny by se dalo v pozitivním případě očekávat, že se i oni aktivně zapojí do popularizace a snah o rozšíření xaveriánského kultu. Z dosavadních poznatků vyplývá, že drtivá většina projevů tohoto typu pocházela od samotných jezuitů. Především jiné řády měly vlastní řádové světce, jejichž propagaci a šíření jejich kultu věnovaly intenzivně své síly. V tomto se zajímavým může jevit pohled na řádovou příslušnost autorů zachovaných samostatných xaveriovských kázání (tj. těch, které nejsou součástí postil, ale vyšly samostatně jako písemné zachycení na konkrétním místě a v určitý den ústně proneseného kázání, případně zůstaly v rukopise). Tak např. všechna tři zachovaná samostatná xaveriovská kázání, která byla pronesena v různých letech na svátek sv. Františka

³¹¹ Viz kapitola 4. 3. 1. 4

³¹² EKERT, F. *Posvátná místa královského hlavního města Prahy*, sv. I, s. 377.

³¹³ *Encyklopedie moravských a slezských klášterů*, s. 473–581; MAČÁKOVÁ, J. *Jezuitský konvikt, sídlo uměleckého centra Univerzity Palackého v Olomouci, dějiny - stavební a umělecké dějiny - obnova a využití*, s. 183, 190–191.

³¹⁴ Jinak též Amschelberg.

³¹⁵ Viz kapitola 4. 3. 1. 4

³¹⁶ *Encyklopedie českých klášterů*, s. 399–401; *Umělecké památky Čech*, sv. II, s. 531–534; *Opařany, stránky obce* [online]. Historie. Kostel. Dostupné z WWW: <<http://www.oparany.cz/historie/kostel/>>.

Xaverského (tedy 3. prosince), pocházejí od příslušníků jiných řeholí. V případě rukopisně zachovaného kázání *Phosphorus Indiae et Iaponiae. To jest, Hvězda východní osvěcující indyánskou a japonskou zem, pravou vírou katolickou, veliký divotvorec František Xaverius ...* z 1. poloviny 18. století je autorem františkán Gvido Bleyweis.³¹⁷ Kázání *Rubus ardens, Keř hořící od ohně lásky k Bohu a bližnímu zapálený svatý František Xaverius ...* z roku 1736 pochází od minority Oswalda Billera.³¹⁸ Konečně *Pilný dělník pro čest a slávu Boží svatý František Xaverius ...* vytvořil strahovský premonstrát Hyacinth Fabricius.³¹⁹ Bližší pohled ale opět ukáže směrem k jezuitskému řádu, neboť při prozkoumání míst, kde byla kázání pronesena³²⁰, se ukáže, že se ve všech třech případech jednalo o jezuitské chrámy. Tak františkán Bleyweis kázal o Hvězdě východní v proboštském kostele Nanebevzetí Panny Marie v Jindřichově Hradci, který již od roku 1594 spravovali jezuité.³²¹ Minorita Biller o Keři hořícím plameně řečnil v kostele Nanebevzetí Panny Marie v Hradci Králové, kterýžto kostel byl příslušný ke hradecké jezuitské koleji.³²² A strahovský premonstrát Fabricius kázal o Pilném dělníkovi přímo v klementinském chrámu Nejsv. Salvatora.

Úcta ke sv. Františku Xaverskému byla přítomná v klášteře a klášterním špitále řádu sv. Alžběty na Slupi v pražském Novém Městě (sv. Xaverius byl zpodobněn na oltáři sv. Alžběty ve velkém nemocničním sále pro nemocné, i jinde se zde objevují obrazy tematizující Xaveriův život a osobu).³²³ Zde se xaveriánský kult patrně snoubil s nemocničním zaměřením Alžbětinek.

Nezdá se však, že by obliba Františka Xaverského byla příliš rozšířena v lidovém prostředí. Na venkov pronikaly prvky xaveriánského kultu patrně jen sporadicky a izolovaně. Občas se tak dělo, což dokládají xaveriánská patrocina venkovských kaplí z barokní doby.³²⁴ Jen zcela ojediněle se vyskytuje v známých kramářských tiscích³²⁵ nebo na svatých

³¹⁷ Rukopis NK ČR sign. XVII G 32, č. 8, TRUHLÁŘ, J. *Katalog českých rukopisů ...*, č. 322, viz FILDEROVÁ, A. A.; ANDRLE, J. *Františku Nebeský, Vyslanče přesmořský ...*, s. 107 a n.

³¹⁸ *Knihopis Dodatky II*, 111, viz FILDEROVÁ, A. A.; ANDRLE, J. *Františku Nebeský, Vyslanče přesmořský ...*, s. 131 a n.

³¹⁹ *Knihopis* č. K02413, viz FILDEROVÁ, A. A.; ANDRLE, J. *Františku Nebeský, Vyslanče přesmořský ...*, s. 165 a n.

³²⁰ viz tituly jednotlivých kázání

³²¹ *Umělecké památky Čech*,

³²² *Encyklopedie českých klášterů*, s. 236.

³²³ EKERT, F. *Posvátná místa královského hlavního města Prahy*, sv. II, 231 a 234.

³²⁴ Viz kapitola 4. 3. 1. 2

³²⁵ V rozsáhlé sbírce kramářských tisků Národního muzea v Praze existuje jediný případ, kdy se zde vyskytuje sv. František Xaverský. Jedná se o již výše zmíněnou modlitbu proti bouřce z hornorakouského Štýru (viz kapitola 4. 3. 4). Tuto informaci pro edici FILDEROVÁ, A. A.; ANDRLE, J. *Františku Nebeský, Vyslanče přesmořský laskavě poskytla správce této sbírky Mgr. Iva Bydžovská; dále KOPALOVÁ, L.; HOLUBOVÁ, M. Katalog kramářských tisků. Praha: Etnologický ústav AV ČR, 2008. žádný xaveriánský tisk neeviduje; KLIMEKOVÁ, A.; ONDROUŠKOVÁ, J.; AUGUSTÍNOVÁ, E.; DOMOVÁ, M. *Bibliografía jarmočných a púťových tlačí 18. a 19. storočia z územia Slovenska*. Martin: Matica slovenská, 1996. č. 208 a 209 eviduje sice*

obrázcích³²⁶. Pro lidové vrstvy byl zřejmě příliš vzdálený českému venkovskému světu a málo začlenitelný do forem rurální kultury. Vzácný případ osvojení si sv. Xaveria lidovým prostředím představuje jeho adaptace coby patrona proti bouřce a špatnému počasí. Ani v této podobě se však v lidových vrstvách příliš nerozšířil.

4. 3. 6. Xaveriánský kult během osvícenské epochy a jeho pokračování v 19. století

Zdálo by se logické, že po zrušení jezuitského řádu kult sv. Františka Xaverského postupně odezní. Xaverius si však, i když v menší míře (ostatně xaveriánský kult se ani v době svého největšího rozmachu nemohl srovnávat s mnohem populárnějšími kulty), své pozice udržel i v období vrcholícího osvícenství a v průběhu 19. století. Nelze se již samozřejmě setkat s veřejnými procesími či s podobně expresivními projevy kultu, přesto Xaverius z panteonu uctívaných světců zcela nezmezil. I v této době se objevují xaveriánská patrocinia – v roce 1787 je vysvěcen nově vystavěný kostel, který dostal titul sv. Františka Xaverského v *Bělé u Děčína*³²⁷ (jako ironie dějin se zde může jevit skutečnost, že jeho výstavba byla údajně financována z prostředků náboženského fondu³²⁸). V Lanškrouně byla vystavěna kaple, která byla zasvěcena sv. Františku Xaverskému, v roce 1807, v roce 1811 vyhořela a byla opět obnovena roku 1813 a znovu v roce 1822.³²⁹

I během 19. století vycházejí tisky vztahující se ke sv. Františku Xaverskému (v Jičíně roku 1827 český *Život sv. Františka Xaverského*, v Praze 1857 česká pobožnost ke sv. Františku Xaverskému).³³⁰ Ještě v roce 1883 dosvědčuje František Ekert, že se každoročně od 2. listopadu konají devítidenní xaveriánské pobožnosti u Xaveriova oltáře v pražském

dva případy, oba jsou z uherského prostředí, což by tolik nevadilo vzhledem k tomu, že byly vytištěny ve Skalici a snadno se tedy mohly dostat na Moravu (či spíše je nepravděpodobné, že by se na Moravu nedostaly), oba ale pocházejí až z 19. století.

³²⁶ Taktéž ve sbírce svatých obrázků Národního muzea v Praze je jediný případ xaveriánského tématu. Je jím nedatovaná rytina reliquií – Xaveriovo pravé předloktí chované v kostele Il Gesu v Římě (rovněž tuto informaci laskavě poskytla pracovnice NM Mgr. *Iva Bydžovská*); ŠMÍDOVÁ, L.; ROYT, J. *Drobná devoční grafika*. Rakovník : Okresní muzeum Rakovník – Rabasova galerie v Rakovníku, 1995, uvádí v katalogu z výstavy sbírky svatých obrázků z 17. – poč. 19. století z pozůstalosti Dalibora Tichého tři případy výskytu sv. Františka Xaverského z cca 600 exponátů; CHARVÁTOVÁ, E. *Svaté obrázky : Čechy a Morava*. Český Těšín : Eminent, 2007, uvádí sv. Františka Xaverské pouze mezi také zobrazovanými světci bez konkrétních dokladů.

³²⁷ Dnes součást Děčína-Podmokel, *Umělecké památky Čech*, sv. I, s. 254; KUČA, K. *Města a městečka v Čechách, na Moravě a ve Slezsku*, sv. I, s. 643.

³²⁸ *Stránky Římskokatolické farnosti Děčín-Podmokly* [online]. Historie. Bělá u Děčína. Dostupné z WWW: <http://rkf.dc.podmokly.sweb.cz/Cz_121.htm#Bělá_u_Děčína>.

³²⁹ KUČA, K. *Města a městečka v Čechách, na Moravě a ve Slezsku*, sv. III, s. 333.

³³⁰ *Život svatého Františka Xaverského apoštola indyckého, přeložený a nábožným ctitelům jeho věnovaný*. V Jičíně: František Jan Kastránek, 1827.

Pobožnost k svatému Františku Xaverskému, vyznavači Páně, slavnému apoštolu zemí indiánských. V Praze: Bedřich Stýblo, 1857.

klementinském kostele nejsv. Salvatora, které jsou doprovázeny mší a litanií k počtě tohoto světce a uctíváním jeho ostatků.³³¹

Pro úplnost dodávám, že v roce 1927 je sv. František Xaverský prohlášen papežem Piem XI. za patrona všech katolických misí, čímž se jeho kult zvláštním obloukem jakoby pomyslně vrací ke svému původu.

³³¹ EKERT, F. *Posvátná místa královského hlavního města Prahy*, sv. I, s. 378.

5. ZÁVĚR

V úvodu práce jsem zformuloval otázky, k jejichž zodpovězení by měla tato práce přispět. Zde se tedy pokusím podat na ně odpovědi:

a) Odkud a jakými cestami a způsoby se šířil kult sv. Františka Xaverského do českých zemí?

Kult sv. Františka Xaverského měl svůj původ na dálném Východě, tam také v první předkanonizační fázi probíhala spontánní geneze a krystalizace jeho kultu. V Evropě byla v této době pěstována úcta k velkému misionáři hlavně v řadách jezuitského řádu, který v něm právem spatřoval jednu ze zakladatelských osobností. Propagaci jeho osoby sloužily především hromadně vydávané zprávy misionářů. Jeho pověst světce jezuité šířili především pomocí vypracování a šíření xaveriánské legendy představující Františka jako divotvorného světce. Samotní jezuité přinesli také kult sv. Xaveria do českých zemí, centrum povědomí o sv. Xaveriovi však zůstávalo v jižní a jihozápadní Evropě, což bylo dáno tím, že tyto oblasti měly námořní, a tedy komunikační spojení s Dálným východem a zároveň zde bylo centrum jezuitského řádu. Drobné zmínky o Františku Xaverském v českých tiscích 16. století jsou náhodné a souvisejí v jednom případě s informační senzací v podobě zpráv o fascinující návštěvě cizokrajných japonských poslů na papežském dvoře, v druhém případě jde o překlad zřejmě více méně náhodně vybraného souboru misionářských listů, kde je Xaverius vzpomenut jen jako pamětihodná postava.

Z oblastí jižní a jihozápadní Evropy byla střední Evropa včetně českých zemí v nejužším spojení se samotnou Itálií, což mělo své důvody geografické i církevně-organizační. Z Itálie také do střední Evropy pronikal kult sv. Františka Xaverského. Velkým impulzem byla pochopitelně římská kanonizace, která přinesla vlnu šíření kultu nového světce v celé střední Evropě. Také pražskou oslavu kanonizace zdejší jezuité náležitě využili k popularizaci kultu sv. Xaveria (vedle sv. Ignáce).

Sledování jednotlivých tras recepcí vydávání a překládání xaveriánské literatury ukazuje, že hlavními spojnicemi mezi Itálií a katolickou střední Evropou včetně českých zemí byl jednak bavorský Mnichov a jednak Štýrský Hradec. Mezi Štýrským Hradcem a Prahou (či českými zeměmi vůbec) panovalo zvláště v jezuitském prostředí silné pouto (ve Štýrském Hradci se nacházela velká kolej pro české země mateřské rakouské provincie Tovaryšstva, v době, kdy nebyla v Praze ještě úplná vyšší studia, byli studenti vysíláni na teologická studia právě sem a zde byly často překládány z italštiny do latiny mnohé knižní tituly, které byly později recipovány i v Praze).

Později – od konce 17. století – pak začala české prostředí ovlivňovat i nová zaalpská tvorba. Šlo především o různé adaptace děl Gábora Hevenesiho.

b) Šířili kult xaveriánský kult pouze jezuité, nebo se na jeho šíření podíleli i jiní aktéři?

Z dosažených poznatků vyplývá, že šíření a popularizace xaveriánského kultu byla až na výjimky doménou jezuitů. Zmíněné výjimky lze nalézt v homiletice, kde u třech zachovaných samostatných kázání dvě pocházejí od františkánů a jedno od premonstráta. Další dílčí výjimky mohou představovat některé aristokratické fundace kostelů (Opařany) či kaplí nebo oltářů, případně iniciace vzniku xaveriánského bratrstva.

c) Jaké nástroje byly používány k propagaci a popularizaci tohoto kultu?

K hlavním prostředkům, které – hlavně jezuité – používali k šíření kultu sv. Františka Xaverského, patřily jednak veřejné festivity – slavnostní procesí o Xaveriově svátku či v morových dobách či různé „atrakce“ (jako např. v roce 1622 u příležitosti pražských oslav kanonizace ignaciánsko-xaveriovská slavobrána před Klementinem), dále pořádání různých xaveriánských pobožností (typicky devítidenní či desetidenní). Významným prostředkem působení nejen na studenty, ale i širší publikum, byly adaptace xaveriánských témat při slavnostních deklamacích a akademiích studentů jezuitských gymnázií. Zcela svébytným prostředkem byl potom knihtisk, přesněji písemná tematizace úcty ke sv. Xaveriu (legendy, kázání, pobožnosti atp.), její tisk a distribuce. Svou roli pak nepochybně hrála i vyobrazení sv. Xaveria na oltářních obrazech a další výzdobě jezuitských chrámů, a rovněž stavba jeho soch ať už v rámci kostelů, na morových sloupech či jinde.

Naopak sv. František Xaverský prakticky absentuje na dochovaných svatých obrázcích, v kramářských tiscích a lidovém umění. V českých zemích se také nevyvinulo žádné xaveriovské poutní místo (nejbližší se nalézalo ve štýrském Oberburgu/Gornji Gradu). Ani o Xaveria jako místního, městského či zemského patrona zde nebyl velký zájem. Za patrona si jej vybralo pouze Kladsko.

d) Jaká byla míra recepce kultu sv. Františka Xaverského v domácím prostředí, jaké dosáhl obliby, jak dlouhé bylo jeho trvání a jakými proměnami kult během svého trvání prošel?

Do českého prostředí vstupuje kult sv. Františka Xaverského v souvislosti s jeho římskou kanonizací. Pražské kanonizační oslavy byly zároveň znamením nastupující rekatolizace. Hlavní vlna rozvoje a šíření xaveriánského kultu však nastala až po skončení třicetileté války. Druhá polovina 17. a počátek 18. století se dá označit za dobu hlavní expanze xaveriánské úcty. Je to zároveň doba, kdy se při morových ranách vzedme kult sv. Františka jako morového patrona. V průběhu 18. století pak Xaverius nadále zůstává mezi

důležitějšími uctívanými svěťci. S nástupem osvícenství a zrušením jezuitského řádu Xaveriův kult ustupuje, ale nemizí a udržuje se i v 19. století.

Pokud jde rozšíření kultu, je nutno konstatovat, že se v drtivé většině případů až na výjimky xaveriánský kult objevuje tam, kde nějakým způsobem byli činní jezuité. Stran jednotlivých sociálních vrstev, u světské části společnosti je xaveriánská úcta doložena v prostředí šlechtickém a měšťanském, což souvisí hlavně se vzdělavatelskou činností jezuitů, větším mírou gramotnosti a lepším přístupem ke knižní produkci. Ve venkovském prostředí je případů výskytu sv. Františka Xaverského minimum. Budí přitom dojem, že jde více méně o náhodné průniky z vyšších sociálních vrstev.

Seznam zkratek:

Backer-Sommervogel = BACKER, A.; BACKER, A.; SOMMERVOGEL, C. *Bibliothèque de la Compagnie de Jésus*. Louvain : Bibliothèque S. J. College philosophique et théologique, 1891–1913. 12 sv. [Reprint] 1961.

BBT = *Bibliografie cizojazyčných bohemikálních tisků 1501–1800* [interní databáze Knihovny Akademie věd ČR v. v. i.].

BNF Catalogue général = *Bibliothèque nationale de France, Catalogue général* [online]. Dostupný na WWW: < <http://catalogue.bnf.fr>>.

BSB : OPACplus = *Bayerische Staatsbibliothek, OPACplus* [Online-Katalog der Bayerischen Staatsbibliothek]. Dostupný na WWW: < <https://opacplus.bsb-muenchen.de>>.

ČSB = PODLAHA, A.; TUMPACH, J. *Český slovník bohovědný*. Praha : V. Kotrba, 1912–1932.

Deutsche Literatur-Lexikon = KOSCH, W.; HERKOMMER, H.; LANG, C. L. *Deutsches Literatur-Lexikon : biographisch-bibliographisches Handbuch*. Bern : Saur, [1968]–.

EDIT 16 = *Il Censimento nazionale delle edizioni italiane del XVI secolo (EDIT16)* [online]. Dostupné na WWW: <<http://edit16.iccu.sbn.it>>.

Encyklopedie českých klášterů = VLČEK, P.; SOMMER, P.; FOLTÝN, D. *Encyklopedie českých klášterů*. Praha : Libri, 1997.

Encyklopedie moravských a slezských klášterů = FOLTÝN, D., a kol. *Encyklopedie moravských a slezských klášterů*. Praha : Libri, 2005.

Jungmann = JUNGMANN, J. *Historie literatury české : aneb: saustawný přehled spisů českých s krátkou historií národu, oswícení a jazyka*. W Praze : Nákladem Českého museum, 1849.

Knihopis = TOBOLKA, Z. V.; HORÁK, F. *Knihopis českých a slovenských tisků od doby nejstarší až do konce XVIII. století*. Praha : Knihkupectví Fr. Topiče – Komise pro knihopisný soupis československých tisků – Nakladatelství Československé akademie věd – Academia, 1925–1967.

Knihopis dodatky = URBÁNKOVÁ, E.; WIŽDÁLKOVÁ, B. et al. *Knihopis českých a slovenských tisků od doby nejstarší až do konce XVIII. století. Dodatky*. Praha : Národní knihovna, 1994–2011.

Monumenta Xaveriana = *Monumenta Xaveriana ex autographis vel ex antiquioribus exemplis collecta. Tom. I. Sancti Francisci Xaverii epistolas aliaque scripta complectens quirus praemittitur ejus vita a P. Alexandro Valignano S. J. ex India Romam missa. Matriti : Typis Augustini Avrial, 1899–1900. Tom. II. Scripta de Sancto Francisco Xaverio. Matriti : Typis Gabrielis Lopez del Horno, 1912.*

OPAC SBN = *Il Servizio Bibliotecario Nazionale, Il catalogo collettivo* [online]. Dostupný na WWW: <<http://www.sbn.it>>.

Umělecké památky Čech = POCHE, E. et al. *Umělecké památky Čech*. Praha : Academia, 1977–1982.

Umělecké památky Moravy a Slezska = SAMEK, B. et al. *Umělecké památky Moravy a Slezska*. Praha : Academia, 1994–. 2 sv.

Umělecké památky Prahy = VLČEK, P. et al. *Umělecké památky Prahy*. Praha : Academia, 1996–2000. 4 sv.

VD16 = *Das Verzeichnis der im deutschen Sprachraum erschienenen Drucke des 16. Jahrhunderts (VD 16)* [online]. Dostupné z WWW: <<https://opac.bib-bvb.de/InfoGuideClient.fasttestsis/start.do?SearchProfile=VD16&SearchType=2>>.

VD17 = *Das Verzeichnis der im deutschen Sprachraum erschienenen Drucke des 17. Jahrhunderts* [online]. Dostupné z WWW: <<http://www.vd17.de/>>.

VD18 = *Das Verzeichnis der im deutschen Sprachraum erschienenen Drucke des 18. Jahrhunderts* [online]. Dostupné z WWW: <<http://vd18.zvdd.de/>>.

Prameny:

Acta consistorii publice exhibiti a s.d.n. Gregorio papa XIII regum Iaponiorum legatis Romae, die XXIII Martii MDLXXXV. Romae : apud Franciscum Zannettum, 1585. Dostupné též v Google Books.

BARTOLI, D. *De vita, et gestis S. Francisci Xaverii e Societate Iesu Indiarum apostoli libri quatuor.* Lugduni : sumptibus Adami Demen, 1666.

Kurtzer Begriff Deß wunderthätigen Leben und Wandels deß heiligen Francisci Xaverii, der Indianer und Japonier Apostels. München : Straub, 1664. Dostupné též ve VD17

Kurtze Beschreibung undt erklärang so wol der Triumphporten, als aller anderer aufgerichten werk undt Dugentbildern, welche zu ehren der Canonization des H. Ignatii stifters der Societet Jesu, wie auch des H. Francisci Xaverii, der Indianer Apostels in der alten Stat Prag, so wol vor dem Collegio der Societet IESV, als auch in der Procession von S. Jakob den 19. tag Junii, Anno 1622. seindt gesehen worden. Prag: Bilina, 1622. VD17 32:644571F, torzo (fotokopie prvních tří stran dostupné při záznamu ve VD17).

Indianisches Blumenbüschel, Oder Geistliche Lehrstück : Auß denen guldenen Sendschreiben deß Heil. Indianer Apostels Francisci Xaverii, zusammen getragen, Und auff jede Täg deß gantzen Jahrs hindurch außgethailt ; Auß dem Lateinischen ins Teutsche übersetzt, vnd das anderemahl in den Truck geben. München : Straub, 1706. VD18 15294617-001. Dostupné též v Bayerische Staatsbibliothek Digital z WWW:

<<http://opacplus.bsb-muenchen.de/search?oclcno=165971482>>.

Třetíj Dijl Hystorij o Obrácenij Pohanůw na wijru Křestianskau w Jáponě. [Olomouc : s. n.], 1585. Knihopis č. K03033.

Dwanácteró Ržádu Rytjřůw Božjch obogjho pohlawj w rozličných Stawjch gmenowitě: Aposstolským, Mučedlnjckým, Včitel'ským, Biskupským, Kazatelským, Králow'ským, Knjžet'cým, Ržeholnjm, Paustewnjckým, Kagj'cým, Swětským, Manželskym, Wdowským, ec. rozdjlně swattosti [!] žiwota a wsselikau ctnostj w Swatě Cýrkwi se stkwj'cých etc. ... W Starém Městě Pražském : Nákladem ... Rytjře P. Příbjka Genisska z Vgezda, 1630. (v Pawla Sessya). Knihopis č. K02461.

FIDLEROVÁ, A. A.; ANDRLE, J. a kol. (eds.). *Františku Nebeský, vyslanče přesmořský : Podoby úcty k sv. Františku Xaverskému v českých textech 17. a 18. století.* Příbram : Pistorius et Olšanská, 2010.

Fructus Indici Seu Virtutum Exempla Ex vita Magni Indiarum Apostoli S. Francisci Xaverii decerpta : Et in singulos totius anni dies distributa, Quos sub Decano spectabili R. P. Antonio Augusti ... Oratorem agente Perillustri Adolescente Joanne Christophoro a Rumerskirch Rhetorices Auditore ... Viennae : Heyingerus, 1696. VD17 12:102531X. Dostupné též v Bayerische Staatsbibliothek Digital z WWW:

<<http://opacplus.bsb-muenchen.de/search?oclcno=645596069>>.

Fructus Indici Seu Virtutum Exempla Ex vita Magni Indiarum Apostoli S. Francisci Xaverii decerpta : Et in singulos totius anni dies distributa ... Tyrnaviae : Typis Academ., 1714.

Dostupné též v Bayerische Staatsbibliothek Digital z WWW:

<<http://opacplus.bsb-muenchen.de/search?oclcno=165747337>>.

Kanonizaci, to jest Veřejné a všemu křesťanstvu skrze Řehoře papeže Patnáctého, léta 22. předložené vyhlášení a potvrzení svatého a zázračného života dvou Towaryšstwa Ježíšového cherubinůw, jmenovitě sv. otce Ignacia Loyoly, téhož řádu zakladatele: a sv. Františka Xaverya, sv. evanjelium v zámorských zemích zvěstovatele, z jazyka vlaského, v český uvedené. Praha : u Pawla Sessia, 1629. Knihopis č. K03765.

Martyrologium Romanum ... Venetiis : apud Io. Iacobum Hertz, 1688.

Monumenta Xaveriana ex autographis vel ex antiquioribus exemplis collecta. Tom. I. Sancti Francisci Xaverii epistolas aliaque scripta complectens quibus praemittitur ejus vita a P. Alexandro Valignano S. J. ex India Romam missa. Matriti : Typis Augustini Avrial, 1899–1900.

Monumenta Xaveriana ex autographis vel ex antiquioribus exemplis collecta. Tom. II. Scripta de Sancto Francisco Xaverio. Matriti : Typis Gabrielis Lopez del Horno, 1912.

Relatio Facta In Consistorio Secreto Coram S.D.N. Gregorio Papa XV. A Francisco Maria Episcopo Portuensi S.R.E. Card. A Monte Die XIX. Ianuarii. M.DC.XXII. Super Vita, Sanctitate actis Canonizationis, & miraculis Beati Francisci Xavier E Societate Jesu. Dilingae : Rem, 1622. Dostupné též v Google Books.

Správa toho wsseho co se gest dálo w Ržijmě w obecne Konsystoři Papeže a Kardinálůw Když gest neyswětěgssý w Bo[h]v Otec a Pán Pan Ržehoř xij. Papež slyssenij dáwal Poslům Králuow Japonských xxij. dne Měsýce Března to gest w Sobotu před Zwěstowanij Panny Marye diwky čisté ec. Létha M. D. Lxxxv. [= 23. 3. 1585]. [Olomouc] : Nákladem ... Stanislawa Pawlowskýho Biskupa Holomauckýho, [1585]. Knihopis č. K17332.

TORSELLINI, O. *De Vita Francisci Xaverii, Qui primus è Societate Iesv in Indiam & Iaponiam Euangelium inuexit, Libri Sex Horatii Tvrsellini, E Societate Iesv : Ab eodem aucti et recogniti.* Antverpiae : Trognaesius, 1596. Dostupné též v *Bayerische Staatsbibliothek Digital* z WWW:

<<http://opacplus.bsb-muenchen.de/search?oclcno=311102468>>.

TORSELLINI, O. *De Vita Francisci Xaverii, Qui primus è Societate Iesv in Indiam & Iaponiam Euangelium inuexit, Libri Sex Horatii Tvrsellini, E Societate Iesv : Ab eodem aucti et recogniti.* Leodii : Ex officina Henrici Houij, 1597. Dostupné též v *Bayerische Staatsbibliothek Digital* z WWW:

<<http://opacplus.bsb-muenchen.de/search?oclcno=165929360>>.

TORSELLINI, O. *De vita S. Francisci Xaverij qui primus e Societate Iesu in Indiam et Iaponiam Evangelium invexit. Libri sex Horatij Tursellini, e Societate Iesu. Accesserunt ex relatione facta in consistorio secreto S. D. N. Gregorio papa 15. quedam miracula, quae in vita non habentur.* Monachij: ex typographia Hertsroyana: apud Cornelium Leysserium electoralem typographum, 1627. VD 17 12:118300P. Dostupné též v Google Books.

Literatura:

- ALTRICHTER, M.; TOGNER, M.; HYHLÍK, V. *Olomouc: Univerzitní kostel Panny Marie Sněžné*. Církevní památky, sv. 23. Velehrad : Historická společnost Starý Velehrad, 2000.
- ASTRAIN, A. St. Francis Xavier. In: *The Catholic Encyclopedia*. New York: Robert Appleton Company, 1907–1914. Dostupné též z WWW: <<http://www.newadvent.org/cathen/06233b.htm>>.
- BACKER, A.; BACKER, A.; SOMMERVOGEL, C. *Bibliothèque de la Compagnie de Jésus*. Louvain : Bibliothèque S. J. College philosophique et théologique, 1891–1913. 12 sv. [Reprint] 1961.
- BAĐUROVÁ, A. *Bibliografie cizojazyčných bohemikálních tisků z let 1501–1800. I. Produkce tiskáren na dnešním území České republiky v 16. a 17. století* [CD-ROM]. Praha : Knihovna Akademie věd České republiky, c2003.
- BAILEY, G. A. „Le style jésuite n'existe pas“ : Jesuit Corporate Culture and the Visual Art. In: *The Jesuits. Culture, Science, and the Arts 1540-1773*. Eds. O'Malley, J. W.; Bailey, G. A.; Harris, S. J.; Kennedy, T. F. Toronto – Buffalo – London : University of Toronto Press, 1999.
- BARTOŠ, F. M. *Soupis rukopisů Národního musea v Praze*. Praha : Melantrich, 1926–1927. 2 sv.
- BAUTZ, F. W. *Biographisch-Bibliographisches Kirchenlexikon*. Herzberg : Bautz, 1990– [online]. Dostupné z WWW: <<http://www.bautz.de/>>.
- Bayerische Staatsbibliothek, OPACplus* [Online-Katalog der Bayerischen Staatsbibliothek]. Dostupný na WWW: <<https://opacplus.bsb-muenchen.de>>.
- Bibliografie cizojazyčných bohemikálních tisků 1501–1800* [interní databáze Knihovny Akademie věd ČR v. v. i.].
- Bibliothèque nationale de France, Catalogue général* [online]. Dostupný na WWW: <<http://catalogue.bnf.fr>>.
- BÍLEK, T. V. *Reformace katolická, neboli, Obnovení náboženství katolického v království Českém po bitvě bělohorské*. V Praze : Frant. Bačkovský, 1892.
- BÍLEK, T. V. *Dějiny řádu Tovaryšstva Ježíšova a působení jeho vůbec a v zemích království Českého zvláště*. Praha : Dr. Frant. Bačkovský, 1896.
- BOBKOVÁ, K. *Každodenní život učitele a žáka jezuitského gymnázia*. Praha : Karolinum, 2006.
- BOHÁČ, Z. Patrocinia v Čechách v době předhusitské a barokní. In: *Pražské arcibiskupství 1344–1994, sborník statí o jeho působení a významu v české zemi*. Eds. Hledíková, Z.; Polc, J. V. Praha : Zvon, 1994 (Praha : Adalbert).
- Boston College (Massachusetts) : University Libraries Quest Library Catalog* [online]. Dostupné z WWW: <<http://library.bc.edu/>>.
- BURKE, P. *Co je kulturní historie?* Praha : Dokořán, 2011.
- BURKE, P. *Lidová kultura v raně novověké Evropě*. Praha : Argo, 2005. S. 99 a n.
- Il Censimento nazionale delle edizioni italiane del XVI secolo (EDIT16)* [online]. Dostupné na WWW: <<http://edit16.iccu.sbn.it>>.
- ČERNÝ, K.; HAVLÍK, J. M. *Jezuité a mor*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2008.
- Česká provincie Tovaryšstva Ježíšova, stránky* [online]. Dostupné z WWW: <<http://www.jesuit.cz/index.php>>.
- ČORNEJOVÁ, I. Jičínské gymnázium za jezuitů. In: *Jičínské gymnázium 1624–1999. Almanach k 375. výročí založení*. Jičín : Lepařovo gymnázium, 1999.
- ČORNEJOVÁ, I. *Tovaryšstvo Ježíšovo, jezuité v Čechách*. 2. vyd. Praha : Hart, 2002.
- ČORNEJOVÁ, I.; KAŠE, J.; MIKULEC, J. *Velké dějiny země Koruny české VIII. 1618–1683*. Praha – Litomyšl : Paseka, 2008.

- Databáze starých tisků a map 1501-1800 (STT) NK ČR* [online]. Dostupné z WWW: <<http://aleph.nkp.cz/F/>>.
- DIVIŠ, Jan. *Bílá Hora a násilná protireformace katolická : Příspěvek k dějinám válek náboženských v Čechách*. V Praze : J. Jelínek, 1904.
- DENIS, Ernest. *Čechy po Bílé Hoře I., II*. Praha : F. Šimáček, 1911.
- DÜLMEN, R. v. *Historická antropologie : vývoj, problémy, úkoly*. Praha : Dokořán, 2002.
- EKERT, F. *Posvátná místa královského hlavního města Prahy*. V Praze : Dědictví sv. Jana Nepomuckého, 1883–1884. 2 sv. [Reprint] V Praze : Volvox Globator, 1996.
- FECHTNEROVÁ, A. *Katalog grafických listů univerzitních tezí uložených ve Státní knihovně ČSR v Praze*. Praha : Státní knihovna ČSR, 1984. 4 sv.
- FIALA, J.; SOBOTKOVÁ, M. Z českých jezuitských elogií 17. století. *Acta Universitatis Palackianae Olomucensis. Facultas philosophica. Philologica 91. Studia Bohemica X*, 2007, s. 175–196.
- FILIPPI, B. The Orator's Performance: Gesture, Word, and Image in Theatre at the Collegio Romano. In: *The Jesuits II. Cultures, Sciences, and the Arts 1540-1773*. Eds. O'Malley, J. W.; Bailey, G. A.; Harris, S. J.; Kennedy, T. F. Toronto – Buffalo – London : University of Toronto Press, 2006. Reprinted 2007.
- FOLTÝN, D., a kol. *Encyklopedie moravských a slezských klášterů*. Praha : Libri, 2005.
- František Xaverský (1506-1552). Výběr z korespondence jezuitského misionáře Dálného Východu*. Ed. Štáviková, D. Edice Societas, sv. XIX. Velehrad : Refugium Velehrad-Roma, 2005.
- FÜLÖP-MILLER, R. *Moc a tajemství Jezuitů*. Praha : Rybka, 2000.
- GAUVIN A. „Le style jésuite n'existe pas“: Jesuit Corporate Culture and the Visual Art. In: *The Jesuits. Culture, Science, and the Arts 1540-1773*. Eds. O'Malley, J. W.; Bailey, G. A.; Harris, S. J.; Kennedy, T. F. Toronto – Buffalo – London : University of Toronto Press, 1999.
- HANSL, F. (Ed.). *Smíchovsko a Zbraslavsko*. Na Smíchově : Nákladem vlastním, 1899. Digitální kopie dostupná v Digitální knihovně Městské knihovny v Praze z WWW(URI): <<http://kramerius.mlp.cz/kramerius/handle/ABG001/314789>>.
- HARDON, J. A. The Miracles of St. Francis Xavier. *American Ecclesiastical Review*, Vol. 127, October 1952, s. 248–263. Dostupné též z WWW: <http://www.therealpresence.org/archives/Miracles/Miracles_005.htm>.
- HAVLÍK, J. Kult svatých patronů proti moru v letech 1679–1680. In: *Úloha církevních řádů při pobělohorské rekatolizaci. Sborník příspěvků z pracovního semináře konaného ve Vranově u Brna ve dnech 4.–5. 6. 2003*. Praha : Univerzita Karlova v Praze – Ústav dějin UK – Archiv UK – Scriptorium, 2003.
- HAVLÍK, J. Jezuité a morové epidemie (1562–1713). In: *Jezuité a Klementinum. Publikace vydaná při příležitosti 450. výročí příchodu jezuitů do země Koruny české*. Eds. Čornejová, I.; Richterová, A. a kol. Praha : Národní knihovna ČR – Česká provincie Tovaryšstva Ježíšova, 2006.
- HEIDUK, F. *Oberschlesisches Literatur-Lexikon : Biographisch-bibliographisches Handbuch*. Berlin : Mann, 1990-. 3 sv.
- The Hierarchy of the Catholic Church* [online]. Dostupné z WWW: <<http://www.catholic-hierarchy.org/>>.
- HLÍDEK, L. *Zlíčov jindy a dnes*. [Praha] : Nákladem Osvětového sboru v Zlíchově, 1933. Digitální kopie dostupná v Digitální knihovně Městské knihovny v Praze z WWW(URI): <<http://kramerius.mlp.cz/kramerius/handle/ABG001/20579>>.
- HOSÁK, L. *Historický místopis země Moravskoslezské*. V Praze : Společnost přátel starožitností, 1933–1938. [Reprint] Praha : Academia, 2004.
- Hrady, zámky a tvrze v Čechách, na Moravě a ve Slezsku*, sv. 1. Jižní Morava. Eds. Hosák, L.; Zem, M. Praha : Svoboda, 1981.

- HREJSA, F. *Česká konfese, její vznik, podstata a dějiny*. Praha : Čes. akademie, 1912.
- HREJSA, F. *Česká reformace*. Praha : Jos. R. Vilímek, [1914].
- HREJSA, F. *Dějiny křesťanství v Československu I-V*. V Praze : Husova československá evangelická fakulta bohoslovecká, 1947-1948.
- HUBER, K. A. Iberische Kulteinflüsse im Barock der böhmischen Länder. *Königsteiner Studien* 15, 1969, s. 97–120.
- HUBER, K. A. Italienische Kultmotive im Barock der böhmischen Länder. *Archiv für Kirchengeschichte von Böhmen – Mähren – Schlesien* VI, 1982, s. 103–131.
- CHARVÁTOVÁ, E. *Svaté obrázky : Čechy a Morava*. Český Těšín : Eminent, 2007.
- CHYBA, K. *Slovník knihtiskařů v Československu od nejstarších dob do roku 1860*. [Praha] : Památník národního písemnictví, 1966. Dostupné též na WWW: <<http://www.clavmon.cz/chyba/>>.
- JANDOUREK, J. Jak rostla legenda o uzdravování aneb svatý František Xaverský a jeho zázraky. *Souvislosti. Revue pro křesťanství a kulturu* 39, 1999, č. 1, s. 101.
- Jezuité a Klementinum. Publikace vydaná při příležitosti 450. výročí příchodu jezuitů do země Koruny české*. Eds. Čornejová, I.; Richterová, A. a kol. Praha : Národní knihovna ČR – Česká provincie Tovaryšstva Ježíšova, 2006.
- JUNGMANN, J. *Historie literatury české : aneb: saustawný přehled spisů českých s krátkou historií národu, osvědčení a jazyka*. W Praze : Nákladem Českého museum, 1849.
- KAISEROVÁ, Kristina; MIKULEC, Jiří; ŠEBEK, Jaroslav (eds.). *Srdce Ježíšovo : teologie, symbol, dějiny : sborník z konference konané na Vranově u Brna 30. ledna*. Ústí nad Labem : Albis international ; [Praha] : Akademie věd České republiky, Historický ústav, 2005.
- Katalog historických fondů Moravské zemské knihovny* [online]. Dostupné z WWW: <<http://www.mzk.cz/katalogy-databaze/online-katalogy>>
- Online-Katalog der Universitäts- und Forschungsbibliothek Erfurt/Gotha* [online]. Dostupné z WWW: <<http://opac.uni-erfurt.de/DB=1/LNG=DU/>>.
- Web-Katalog des Verbunds der Landesbibliotheken Österreich und Südtirol* [online]. Unique ID: 0BD59AD9-172-0017B-00006EFC-0BD53495. Dostupné z WWW: <<http://www.lbb.at/>>.
- Katolická kultura* [online]. Dostupné z WWW: <<http://katolicka-kultura.sweb.cz/>>.
- KENNEDY, T. F. Candide and a Boat. In: *The Jesuits. Culture, Science, and the Arts 1540-1773*. Eds. O'Malley, J. W.; Bailey, G. A.; Harris, S. J.; Kennedy, T. F. Toronto – Buffalo – London : University of Toronto Press, 1999.
- KLIMEKOVÁ, A.; ONDROUŠKOVÁ, J.; AUGUSTÍNOVÁ, E.; DOMOVÁ, M. *Bibliografija jarmočných a púťových tlačí 18. a 19. storočia z územia Slovenska*. Martin: Matica slovenská, 1996.
- KNAAP, A. C. Meditation, Ministry, and Visual Rhetoric in Peter Paul Ruben's Program for the Jesuit Church in Antwerp. In: *The Jesuits II. Cultures, Sciences, and the Arts 1540–1773*. Eds. O'Malley, J. W.; Bailey, G. A.; Harris, S. J.; Kennedy, T. F. Toronto – Buffalo – London : University of Toronto Press, 2006. Reprinted 2007.
- Knihopis Digital* [online]. Dostupný z WWW: <<http://www.knihopis.cz/>>.
- KOLÁČEK, J. *Jezuité na Svaté Hoře*. Edice čeští jezuité, sv. 14. Velehrad : Refugium Velehrad-Roma 1998.
- KOLÁČEK, J. Františka Slavatová zakladatelka koleje SJ. *Bulletin Jezuité* 4, 2002. Dostupné z WWW: <<http://www.jesuit.cz/bulletin/?rok=2002&cislo=4&clanek=historie>>.
- KOLÁČEK, J. *Dějiny těšínské rezidence Tovaryšstva Ježíšova a gymnázia. Annales Teschinenses*. Edice čeští jezuité, sv. 22. Olomouc : Refugium Velehrad-Roma, 2006.
- KOLDOVÁ, M. *Jezuitská tiskárna v Praze (1635–1773): na základě pramenů z národního archivu*. Sborník Národního muzea v Praze, Řada C – Literární historie, svazek 50, 2005, č. 1–4.

- KOPALOVÁ, L.; HOLUBOVÁ, M. *Katalog kramářských tisků*. Praha: Etnologický ústav AV ČR, 2008.
- KOPŘIVA, M. Štěchovice – Dušno. *Nezávislý magazín nejen o podzemí* [online]. Dostupné z WWW: <<http://www.montanya.org/>>.
- KOSCH, W.; HERKOMMER, H.; LANG, C. L. *Deutsches Literatur-Lexikon : biographisch-bibliographisches Handbuch*. Bern : Saur, [1968]–.
- KOWAL, D. M. The Jesuits and Architecture in Portuguese India. In: *The Jesuits. Culture, Science, and the Arts 1540–1773*. Eds. O'Malley, J. W.; Bailey, G. A.; Harris, S. J.; Kennedy, T. F. Toronto – Buffalo – London : University of Toronto Press, 1999.
- KUBÍČKOVÁ, Jana. „Hled'me častěji za den na obraz Božského srdce Páně.“ *Brněnská diecéze a kult Nejsvětějšího Srdce*. In HOJDA, Zdeněk (ed.). Bůh a bohové : církve, náboženství a spiritualita v českém 19. století : sborník příspěvků z 22. ročníku symposia k problematice 19. století, Plzeň, 7.–9. března 2002. Praha : KLP-Koniasch Latin Press, 2003, s. 107–122.
- KUČA, K. *Města a městečka v Čechách, na Moravě a ve Slezsku*. Praha : Libri, 1996–, 7 sv.
- KVAPIL, J.; LINKA, J. Daniel Ignatius Nitsch a svatý František Xaverský v objetí Boží lásky. In: CEMUS, P. (ed.). *Bohemia Jesuitica 1556–2006*. Praha : Karolinum, 2010. 2. sv., s. 841–853.
- KYBALOVÁ, L.; LUNGA, R.; VÁCHA, P. *Pražské zvony*. Praha : Rybka, 2005.
- KYRALOVÁ, M. (Ed.). *František Xaverský (1506-1552). Výběr z korespondence jezuitského misionáře Dálného Východu*. Olomouc – Velehrad : Centrum Aletti Refugium-Roma, 2005.
- LINKA, J. Jiří Ferus-Plachý SJ a jeho okruh, aneb Dílo nejzáhadnějšího českého autora 17. století. *Listy filologické CXXVIII*, 2005, č. 1–2, s. 145–180.
- LINKA, J. Tezaurus svatých v českém písemnictví 17. a 18. století [rukopis]. Nepsáno, rukopis laskavě zapůjčil a použít svolil autor.
- LUTZ, V. Grünmarkt Nr. 7. *Amtsblatt der Stadt Steyr* 8, 1978 [online]. Dostupné z WWW: <<http://www.steyr.at/system/web/zusatzseite.aspx?detailonr=219055926>>.
- MAČÁKOVÁ, J. *Jezuitský konvikt, sídlo uměleckého centra Univerzity Palackého v Olomouci, dějiny - stavební a umělecké dějiny – obnova a využití*. Olomouc : Univerzita Palackého, 2002.
- MALINA, J. a kol. *Antropologický slovník (s přihlédnutím k dějinám literatury a umění) : aneb co by mohl o člověku vědět každý člověk*. Brno : CERM, 2009. Dostupný též z WWW: <<http://is.muni.cz/do/1431/UAntrBiol/el/antropos/index.html>>.
- MAŇAS, V.; ORLITA, Z.; POTŮČKOVÁ, M. (Eds.). *Náboženská bratrstva v kultuře raněnovověké Moravy. On-line katalog náboženských bratrstev olomoucké arcidiecéze do roku 1783*. [online]. Dostupný z WWW: <<http://www.musicologica.cz/bratrstva/>>
- MIKULEC, Jiří. *Barokní náboženská bratrstva v Čechách*. Praha : Nakladatelství Lidové noviny, 2000.
- MIKULEC, J. Kult svatého Izidora sedláka v českých zemích, k působení církve v prostředí venkova v 17. a 18. století. In: HOJDA, Z. (ed.). *Kultura baroka v Čechách a na Moravě : sborník příspěvků z pracovního zasedání 5. 3. 1991*. Praha : Historický ústav ČSAV, 1992. S. 65–84.
- MIKULEC, Jiří. *Pobělohorská rekatolizace v českých zemích*. Praha : Státní pedagogické nakladatelství, 1992.
- MULLER, J. Jesuit Uses of Art in the Province of Flanders. In: *The Jesuits II. Cultures, Sciences, and the Arts 1540-1773*. Eds. O'Malley, J. W.; Bailey, G. A.; Harris, S. J.; Kennedy, T. F. Toronto – Buffalo – London : University of Toronto Press, 2006. Reprinted 2007.

- NEVÍMOVÁ, P. Vliv spirituality Tovaryšstva Ježíšova na výzdobné programy řádových kostelů. In: *Úloha církevních řádů při pobělohorské rekatolizaci. Sborník příspěvků z pracovního semináře konaného ve Vranově u Brna ve dnech 4.–5. 6. 2003.* Praha : Univerzita Karlova v Praze – Ústav dějin UK – Archiv UK – Scriptorium, 2003.
- NEVÍMOVÁ, P. Poznámka k ikonografii Jezuitského řádu. In: *Barokní Praha – Barokní Čechie 1620–1740, sborník příspěvků z vědecké konference o fenoménu baroka v Čechách. Praha, Anežský klášter a Clam-Gallasův palác, 24.–27. září 2001.* Eds. Fejtová, O. et al. Documenta Pragensia. Praha : Scriptorium – Archiv hl. m. Prahy, 2004.
- NEŠPOR, Zdeněk R. *Náboženství na prahu nové doby : česká lidová zbožnost 18. a 19. století.* V Ústí nad Labem : Albis international, 2006.
- OPAC der UB Augsburg (= Katalog Univerzitní knihovny v Augsburgu) [online]. Dostupný z WWW: <<https://opac.bibliothek.uni-augsburg.de/>>.
- OPACplus, Katalog der Universitätsbibliothek München (Ludwig-Maximilians Universität München) [online]. Sign. 0001/4 H.eccl. 2116(32. Dostupné z WWW: <<https://opacplus.ub.uni-muenchen.de/>>.
- Opařany, stránky obce [online]. Kostel sv. Františka Xaverského. Dostupné z WWW: <<http://www.oparany.cz/historie/kostel/>>.
- OSSWALD, M. C. Die Entstehung einer Ikonographie des Franz Xaver im Kontext seiner kultischen Verehrung in den Jahren von 1552 bis 1640. In: *Franz Xaver – Patron der Missionen. Festschrift zum 450. Todestag.* Eds. Haub, R.; Oswald, J. Regensburg : Schnell und Steiner, 2002, s. 66–68.
- PAISEY, D. L. *Deutsche Buchdrucker, Buchhändler und Verleger 1701–1750.* Wiesbaden : Otto Harrassowitz, 1988.
- Plaveč, stránky obce [online]. Místopis a historie. Dostupné z WWW: <<http://www.obecplavec.cz/hlavni.php?stranka=historie&titulek=12>>.
- PODLAHA, A.; TUMPACH, J. *Český slovník bohovědný.* Praha : Cyrillo-Methodějská knihtiskárna a nakladatelství V. Kotrba, 1912–1932. 5 sv.
- POCHE, E. et al. *Umělecké památky Čech.* Praha : Academia, 1977–1982. 4 sv.
- Poškozené a zničené kostely a kaple v ČR [online]. Mratín. Dostupné z WWW: <<http://www.kostely.tnet.cz/?load=detail&id=12915>>.
- REX: Det Kongelige Bibliotek og Københavns Universitets Biblioteks- og Informationservice (CULIS) [online]. Dostupné z WWW: <<http://rex.kb.dk>>.
- RON, V. *Lidové pašijové divadlo v českých zemích.* Praha : Vyšehrad, 2009.
- ROYT, Jan. *Obraz a kult v Čechách 17. a 18. století.* Praha : Karolinum, 1999. (2. vyd. tamtéž 2011).
- ROYT, J. Poutě a poutní místa v Čechách. In: *Cesty a cestování v životě společnosti.* Eds. Bobková, L.; Neudertová, M. Ústí nad Labem : Univerzita J. E. Purkyně, 1995, s. 309–314.
- ROYT, Jan. Poznámky k ikonografii a kultu českých zemských patronů v 17. a 18. století v Čechách. In KUBÍN, Petr (ed.). *Světcí a jejich kult ve středověku.* České Budějovice – Praha : Ústav dějin křesťanského umění Katolické teologické fakulty Univerzity Karlovy v Praze v nakl. Tomáš Halama, 2006, s. 229–260.
- Římskokatolická farnost Děčín-Podmokly, stránky [online]. Historie. Bělá u Děčína. Dostupné z WWW: <http://rkf.dc.podmokly.sweb.cz/Cz_121.htm#Bělá u Děčína>.
- SAMEK, B. et al. *Umělecké památky Moravy a Slezska.* Praha : Academia, 1994–. 2 sv.
- SEDLÁČEK, A. *Místopisný slovník historický království Českého.* Praha : Bursík a Kohout, 1909.
- Il Servizio Bibliotecario Nazionale, Il catalogo collettivo [online]. Dostupný na WWW: <<http://www.sbn.it>>.

- SCHÄFER, J. (ed.). *Das Ökumenische Heiligenlexikon* [online]. Heslo *Franz Xaver (Francisco Javier de Jassu y Azpilcueta)*. Dostupné z WWW: <http://www.heiligenlexikon.de/BiographienF/Franz_Xaver.htm>.
- SJ Society of Jesus* [online]. Dostupné z WWW: <<http://www.sjweb.info/jesuits/index.cfm>>.
- SMITH, J. CH. The Art of Salvation in Bavaria. In: *The Jesuits. Culture, Science, and the Arts 1540-1773*. Eds. O'Malley, J. W.; Bailey, G. A.; Harris, S. J.; Kennedy, T. F. Toronto – Buffalo – London : University of Toronto Press, 1999.
- STADLER, J. *Vollständiges Heiligen=Lexikon oder Lebensgeschichten aller Heiligen, Seligen ec. ...* Augsburg: Schmid, 1858–1882.
- SVATOŠ, M. Jezuitské litterae annuae a jejich podání náboženského života v Kutné Hoře v morovém roce 1680. In: *Kutná Hora v době Baroka*. Antiqua Cuthna 1, Praha : SOA Praha, SOkA Kutná Hora, Koniasch Latin Press, 2005, s. 176–178.
- SVOBODOVÁ, J. Jak zasáhly církevní řády do života Klatov? In: *Úloha církevních řádů při pobělohorské rekatolizaci. Sborník příspěvků z pracovního semináře konaného ve Vranově u Brna ve dnech 4.-5. 6. 2003*. Praha : Univerzita Karlova v Praze – Ústav dějin UK – Archiv UK – Scriptorium, 2003.
- SVOBODOVÁ, M. *Katalog českých a slovenských rukopisů sign. XVII získaných Národní (Univerzitní) knihovnou po vydání Truhlářova katalogu z roku 1906*. Praha : Národní knihovna ČR, 1996.
- ŠMÍDOVÁ, L.; ROYT, J. *Drobná devoční grafika*. Rakovník : Okresní muzeum Rakovník – Rabasova galerie v Rakovníku, 1995.
- TOBOLKA, Z. V.; HORÁK, F. *Knihopis českých a slovenských tisků od doby nejstarší až do konce XVIII. století*. Praha : Knihkupectví Fr. Topiče – Komise pro knihopisný soupis československých tisků – Nakladatelství Československé akademie věd – Academia, 1925–1967.
- TRUHLÁŘ, J. *Catalogus codicum manu scriptorum latinorum qui in C.R. Bibliotheca publica atque universitatis Pragensis asservantur*. Pragae : Regia societas scientiarum Bohemica, 1905–1906.
- TRUHLÁŘ, J. *Katalog českých rukopisů C. K. veřejné a univerzitní knihovny pražské*. Praha : Česká akademie císaře Františka Josefa pro vědy, slovesnost a umění, 1906.
- URBÁNKOVÁ, E.; WIŽDÁLKOVÁ, B. *Knihopis českých a slovenských tisků od doby nejstarší až do konce XVIII. století. Dodatky*. Praha : Národní knihovna, 1994–.
- VÁŠICA, J. *České literární baroko*. Praha: Vyšehrad, 1938. [Reprint] Brno : Atlantis, 1995.
- Věrovany, stránky obce* [online]. Dostupné z WWW: <<http://www.verovany.cz/>>.
- Das Verzeichnis der im deutschen Sprachraum erschienenen Drucke des 16. Jahrhunderts (VD 16)* [online]. Dostupné z WWW: <<https://opac.bib-bvb.de/InfoGuideClient.fasttestsis/start.do?SearchProfile=VD16&SearchType=2>>.
- Das Verzeichnis der im deutschen Sprachraum erschienenen Drucke des 17. Jahrhunderts* [online]. Dostupné z WWW: <<http://www.vd17.de/>>.
- Das Verzeichnis der im deutschen Sprachraum erschienenen Drucke des 18. Jahrhunderts* [online]. Dostupné z WWW: <<http://vd18.zvdd.de/>>.
- VLČEK, P.; SOMMER, P.; FOLTÝN, D. *Encyklopedie českých klášterů*. Praha : Libri, 1997.
- VLČEK, P. et al. *Umělecké památky Prahy*. Praha : Academia, 1996–2000. 4 sv.
- VLČKOVÁ, Z. *Misionářská činnost Františka Xaverského – proměny církevního obrazu*. Bakalářská diplomová práce obhájená na Ústavu religionistiky Filozofické fakulty Masarykovy univerzity v Brně v roce 2007. Dostupná též z WWW: <http://is.muni.cz/th/145954/ff_b/Frantisek_Xaversky.doc>.
- VLNAS, Vít. *Jan Nepomucký, česká legenda*. Praha : Mladá fronta, 1993.
- VOIT, P. *Encyklopedie knihy*. Praha : Libri – Královská kanonie premonstrátů na Strahově, 2006.

WHITE, A. D. *A History of the Warfare of Science with Theology in Christendom*. New York : D. Appleton and Company, 1898. Dostupné též z WWW: <<http://abob.libs.uga.edu/bobk/whitewtc.html>>.

WICKI, G.; RAGGI, A. M. Francesco Saverio. In: *Bibliotheca sanctorum*. Roma : Instituto Giovanni XXIII. della Pontificia universita lateranense, 1961- .

WINTER, Zikmund. *Život církevní v Čechách : kulturně-historický obraz z XV. a XVI. století*. I., II. V Praze : Česká akademie císaře Františka Josefa pro vědy, slovesnost a umění, 1895 (J. Otto).

WRIGHT, J. *Jezuité : misie, mýty a dějiny*. Praha : BB/art, 2006.

ZELENKOVÁ, P. Dvě univerzitní teze Antonína Martina Lublinského. In: *Miscellanea Oddělení rukopisů a starých tisků NK 15*, 1998, s. 270–271.

ZUBER, R. *Osudy moravské církve v 18. století II*. Olomouc : Matice cyrilometodějská, 2003.

=